

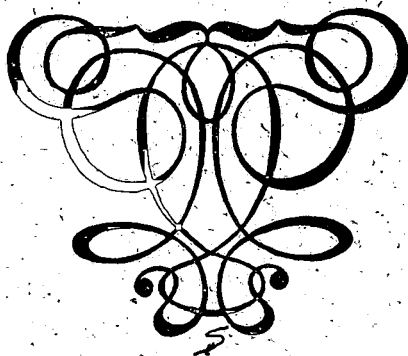
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Olof Sörndal, 1817 års förordning angående sockenstämmor och kyrkoråd. — Ragnar Numelin, Stats- och styrelseformer hos primitiva folk. — Översikter och meddelanden: Nationernas förbund under åren 1939 o. 1940. Av *Adolf Croneborg*. — Rösträttsålder och åldersfördelning. Av *Hannes Hyrenius*. — Statsvetenskapliga föreningen i Lund. Av *Nils Nilsson Stjernquist*. Statsvetenskapliga föreningen i Göteborg. Av *Jan Prytz*. Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening. Av *Lars Frykholm*. Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Av *Arne Wählstrand*. Statsvetenskapliga intresseföreningen i Göteborg. Av *K. O. S.* Statsvetenskapliga studentföreningen i Stockholm. Av *C. F. C-L.* Socialvetenskapliga intressentföreningen i Uppsala. Av *Birger Forslund*. — Tidskriftsöversikt. Av *Bror Gösta Cederstöm*. — Litteraturgranskningar: Lars Frykholm, Statskunskap, Bräv 1—10. Anm. av *C. A. Reuterskiöld*. — Lars Tingsten, Hågkomster. Anm. av *A. Brusewitz*. — Die Rechtsprechung des Staatsgerichtshofs für das Deutsche Reich. Anm. av *L. Frykholm*. — Gemäle till Lic. Frykholm. Av *H. Valentin*. — Berättelse över Fahlebeckska Stiftelsens verksamhet år 1940.

ÄRG. 44

1941

HAFT. 1

LUND . . . STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION . . . LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under år 1941 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, E. LINDAHL, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS, Göteborg (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1940.

Fahlbeckska Stiftelsen.

1817 ÅRS FÖRORDNING ANGÅENDE SOCKEN- STÄMMOR OCH KYRKORÅD

AV DOCENT OLOF SÖRNDAL, LUND

I. Förordningens tillkomst.

I Kungl. Maj:ts resolution på prästerskapets besvär den 10 mars 1719 § 30 utlovades en förordning angående sockenstämmor. Denna skulle utfärdas, så snart prästerskapet, efter överläggning med de andra stånden, inkommit med förslag därtill.¹ Löftet infriades icke, men i prästeståndets privilegier av den 16 oktober 1723 intogs en särskild paragraf (23) om sockensjälvstyrelsen.² Paragrafen kom att utgöra dennas lagliga grundval ända tills förordningen angående sockenstämmor och kyrkoråd den 26 febr. 1817 utfärdades.

Privilegiernas § 23 var ofullständig redan vid sin tillkomst, och Kungl. Maj:t utfärdade senare endast få kompletterande bestämmelser. Dyliga utfärdades visserligen av några länsstyrelser och konsistorier, men de gällde endast för resp. län eller stift.³ Från 1700-talets mitt vidgades sockenstämmans verksamhetsområde betydligt. Från att förut nästan uteslutande ha sysslat med kyrkliga angelägenheter kom den nu även att behandla en mångfald frågor av mera världslig art. Under sådana förhållanden framträdde de brister, som vidlådde bestämmelserna om sockensjälvstyrelsen, mera märkbart, och anmärkningar kunde icke undgås. Vid 1766 års riksdag togs frågan upp, och ständerna anhöllo hos konungen om en reglering genom en författning om kyrkoråd och kyrkansushållning.⁴ Kungl. Maj:t utlovade förslag härom och i en skrivelse

¹ Stiernman, Alla riksdagars och mötens besluth, s. 1314.

² Om privilegierna (tryckta bl. a. i Wetterberg, G., Handbok i kyrkolagfarenhet) se Holmdahl, O., Studier över prästeståndets kyrkopolitik II.

³ Så t. ex. länsstyrelsen i Uppsala län 20 juni 1797. Wåhlin, C., Handbok uti svenska kyrkolagfarenheten, s. 146. Länsstyrelsen i Kalmar län utfärdade 1813 en instruktion för kyrkoråden i länet. Se härom s. 31.

⁴ Wilskman, S., Swea rikets ecclesiastique wärk, s. 1044.

till landshövdingarna den 1 april 1772 förständigades dessa att till förekommande av stridigheter i kyrkoråd, dels mellan pastor och övriga ledamöter, dels mellan dessa och landshövdingen samt till bibehållande av god ordning i kyrkoråd inkomma med utlåtande om de bestämmelser, som kunde vara av nöden i överensstämmelse med prästerskapets och vissa församlingars privilegier.⁵ Som synes avsåg Kungl. Maj:t närmast en författning om kyrkoråd, men åtskilliga av de länsstyrelser, städer och socknar, som yttrade sig i frågan, framhöllo behovet av nya stadganden även för sockenstämman. Varken för denna eller för kyrkorådet utfärdades emellertid vid detta tillfälle någon ny förordning, möjligen av den anledningen, att länsstyrelserna ej ansågo en sådan absolut nödvändig.

Bristerna i sockensjälvstyrelsen voro givetvis mest märkbara för prästerna, vilka skulle som ordförande leda sockenstämmans såväl som kyrkorådets förhandlingar. I den 1804—1809 tryckta »Pastoralkurs i hvarjehanda, särdeles till jurisprudentia ecclesiastica hörande ämnen», vilken författats av kontraktsprosten i Enånger, från 1803 i Bollnäs, L. Hambræus, framhäves ofta bristen på stadganden rörande sockensjälvstyrelsen, något som i en mängd fall gjorde tillämpningen av förefintliga lagbestämmelser, främst prästerskapets privilegier 1723 § 23, otrygg och vacklande. Han ansåg det nödvändigt, att en förordning utfärdades och förordade en framställning därom hos Kungl. Maj:t vid kommande riksdag.⁶ Det är möjligt, att Hambræus arbete gav impulsen till att så verkligen också skedde. I ett memorial i prästeståndet vid 1809—10 års riksdag upptogs frågan av prosten C. M. Livin.⁷ Han framhöll, att särskilda föreskrifter i några stift utfärdats om hur sockenstämmor borde lagligen hållas, protokollen där föras, justeras och kungöras för att äga vitsord och bli förbindande till verkställighet. Men han pekade också på en betydande brist i lagen. »Det fanns ingenstädes utsatt, när dessa sockenstämmobeslut vunnit laga kraft, således ingen fatalitet, efter vilken de ej kunde ändras, icke heller det forum, där den missnöjde kunde och borde andraga sina besvär däremot eller

⁵ Landshövdingarnas skrivelser till Kungl. Maj:t angående Kyrkoråd 1772, 1776. R. A.

⁶ A. a. I, s. 82.

⁷ Pr. prot. 1809 II, s. 144 ff. Livin var kyrkoherde i Flisby och Solberga i Linköpings stift.

tiden inom vilken sådana besvär borde vara anförda, om de skulle upptagas». Det kunde hända, påstod Livin, att klagomål över sockenstämmobeslut icke ingåvos förrän ett eller två år efter den dag det fattats. Besvärsmyndigheten var trots detta berättigad att upptaga och pröva klagomålen och eventuellt ändra beslutet. Detta förhållande måste leda till ett osäkerhetstillstånd, och verkställigheten av för socknen nyttiga beslut kunde hindras. Livins förslag gick ut på att bestämd besvärstid jämte besvärsmyndighet skulle angivas för klagomål över sockenstämmans beslut. Däremot framförde han icke något förslag om utfärdande av en fullständig förordning angående sockensjälvstyrelsen.

Livins framställning uppmärksammades och vann allmänt gillande i riksdagen och i skrivelse till Kungl. Maj:t anhöll den om bifall till riksdagens förslag om föreskrifter, vilka dock endast rörde avgivande av besvär.⁸

Vid samma riksdag framfördes ett annat förslag rörande sockensjälvstyrelsen, vilket i motsats till det redan nämnda innebar en omgestaltning av denna. Förslaget, som tydligt utgick från fysio-kratiska tankegångar, hade till upphovsman lagman Johan Mannerstam.⁹ Det gick ut på att sockenstämman i varje församling efter socknens storlek borde välja ett antal personer, vilka tillsammans med pastor och skollärare, där sådan fanns, skulle bilda ett »sockenråd» eller »hushållssällskap». Som verksamhetsområde nämnde han, utom de kyrkorådet tillkommande uppgifterna, frågor rörande jordbruket och andra näringar samt skolväsendet. Därjämte skulle också hushållssällskap för länen inrättas. Ständerna överlämnade Mannerstams projekt till konungen med anhållan, att han måtte genom länsstyrelserna låta uppmuntra innevånarna att såväl sockenvis som länsvis få till stånd de föreslagna inrättningarna eller liknande.¹⁰ Dessa skulle alltså icke bli obligatoriska, men man tycks icke ha tänkt på att om sådana inrättades i socknarna skulle kyrkoråden försvinna och de nya sällskapen erhålla en annan karaktär än dessa enligt privilegierna 1723 ägde.

⁸ R. o. A. prot. IV: 1, s. 1691 f. och IV: 2, s. 935 f.

⁹ R. o. A. prot. IV: 2, s. 1280 ff. Se härom även K e m p e, Studier angående de svenska hushållningssällskapen, s. 11 ff. B e n d i x o n, Kommunernas historia, s. 285.

¹⁰ R. o. A. prot. VI: 2, s. 299 f.

Vid följande riksdag, 1812, upptogs frågan om sockensjälvstyrelsen på nytt.¹¹ Prosten J. Loenbom¹² ingav till prästeståndet ett memorial, vilket, i motsats till Livins förslag vid föregående riksdag, krävde en fullständigt ny författning. Loenbom framhöll, att de många tid efter annan utkomna författningarna om sockenstämmor borde redigeras till en enda, varvid bestämt borde angivas »ämne, behandlingssätt, beslutningssätt, förbindelsekraft och verkställighets drift m. m.». Ävenså borde bestämda gränser uppdragas mellan sockenstämmas och kyrkoråds verksamhet, ansåg han. Loenbom tycks icke ha haft reda på att Kungl. Maj:t redan den 18 januari 1810, i anledning av vad som förekommit vid 1809 års riksdag, tillsatt en kommitté för att överse och sammanfatta alla författningar angående sockenstämmor. Detta var något helt annat än riksdagens begäran om utfärdande av bestämmelser i en låt vara viktig detalj. Anledningen till att Kungl. Maj:t gick längre än riksdagen påyrkat, var det yttrande, som inhämtats över riksdagens skrivelse av högsta domstolen. Denna framförde vissa anmärkningar mot de i skrivelsen föreslagna bestämmelserna och förklarade, att då frågan om sockenstämma, vilka mål som hörde dit samt hur de skulle fullföljas, icke var av författningarna vederbörligen utredd och bestämd, var det lämpligast, att allt detta på en gång granskades och en allmän författning utfärdades. Kungl. Maj:t beslöt i enlighet härmed, att några specialföreskrifter icke skulle utfärdas men väl en allmän författning. Förslag härtill skulle uppgöras av en kommitté under ordförandeskap av justitierådet, senare presidenten, friherre O. E. Lagerheim, åt vilken uppdrogs att hos Kungl. Maj:t föreslå övriga ledamöter av vilka en skulle vara ledamot av prästeståndet. Det beslöts också, att sedan det av kommittén uppgjorda förslaget prövats av Kungl. Maj:t, skulle proposition i ärendet överlämnas till ständerna vid nästföljande riksdag.¹³

Kommittén kom att bestå, utom av ordföranden, av revisionssekreteraren, generalauditören J. G. Turdfjäll, kammarrådet J. G. Branting samt kyrkoherden, sedermera pastor primarius, P. S. Dryssén. Den sistnämnde uppgjorde, enligt egen uppgift, på ordförandens

¹¹ Pr. prot. 1812 I, s. 347 f.

¹² Loenbom var kyrkoherde i Tuna, från 1810 i Misterhult i Linköpings stift.

¹³ Statsrådsprotokoll över justitieärenden den 18 januari 1810. R. A.

anmodan förslag till författning.¹⁴ Han inhämtade »nödiga materialier» härtill av prostarerna Pihlman, Hjelméerus, Sifwerton m. fl. av prästeståndets ledamöter. Sitt första utkast uppvisade han för biskoparna Rosenstein, Murray, Faxé samt professor Wijkman, allt enligt egen uppgift. Dryssén yttrade vid 1812 års riksdag, att han medtagit sitt förslag och skulle framlägga det till påseende för ståndets ledamöter enskilt, vartill flera svarade, att de önskade genomläsa förslaget.¹⁵

Att uppgöra ett tillfredsställande förslag stötte på betydande svårigheter. Sockensjälvstyrelsen vilade i mycket på praxis, vilken var olika i olika delar av landet. Kännedom härom var av stor betydelse för kommittén, och den sökte, som betänkandet framhöll, att genom brevväxling, vilken omhänderhades av Dryssén, i flera av rikets provinser erhålla upplysning om särskilda förhållanden samt huruvida särskilda stadganden och undantag erfordrades för vissa orter. Kommitténs betänkande avgavs först den 29 juni 1815, och arbetet hade alltså pågått över 5 år. Det långa dröjsmålet berodde enligt kommittén främst på svårigheten med ovan nämnda brevväxling. Om arbetet finnas uppgifter endast i motiveringen till kommitténs slutliga förslag, och detta utgör den enda bevarade handlingen i ärendet.¹⁶

Kommittéförslaget föredrogs den 9 och 16 mars 1816 i rikets allmänna ärenders beredning av t. f. statssekreteraren, landshövdingen von Rosenstein.¹⁷ Här gjordes nästan uteslutande mindre ändringsförslag, och endast i fråga om kyrkoråden voro meningarna delade. Efter föredragning av detta yttrande i statsrådet beslöt Kungl. Maj:t att inhämta utlåtande av högsta domstolen.¹⁸ Denna föreslog större eller mindre ändringar i alla paragrafer utom i § 15. Man ansåg bl. a. de av kommittén föreslagna bestämmelserna om besvär över sockenstämmans beslut (§§ 9—10) alltför invecklade, och de båda paragraferna härom sammanslogos till en, vilken erhö

¹⁴ Pr. prot. 1812 I, s. 347 ff.

¹⁵ Pr. prot. 1812 I, s. 349. Det av Dryssén nämnda förslaget har icke kunnat återfinnas.

¹⁶ Kommittéer rörande ecklesiastikärenden. R. A.

¹⁷ Protokoll över ecklesiastika ärenden i rikets allmänna ärendens beredning ^{9/3} och ^{10/3} 1816. R. A.

¹⁸ Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden 3 april 1816. R. A.

en klarare utformning.¹⁹ I högsta domstolens förslag gjorde Kungl. Maj:t endast några få redaktionella ändringar, och den 26 febr. 1817 utfärdades förordningen.²⁰ Kungl. Maj:ts beslut den 18 jan. 1810, att proposition i ämnet skulle överlämnas till ständerna, tycks man ha glömt bort, och statsrådsprotokollen den 3 april 1816 och den 12 febr. 1817 ge ingen antydning om att frågan diskuterats.

II. Sockenstämman.

I prästerskapets privilegier 1723 gjordes en bestämd skillnad på *landsbygd och städer* i vad gällde hållande av sockenstämma. I städerna skulle man förfara därmed »efter vänligheten» eller också på samma sätt som på landsbygden. Praxis blev synnerligen växlade i olika städer. Ibland hölls sockenstämma, ibland kyrkoråd och ibland intetdera eller båda.²¹ Förordningen angående sockenstämma och kyrkoråd 1817 genomförde icke, som man kanske skulle väntat, några enhetliga bestämmelser för land och stad. Den stadgade helt enkelt, att »i de stadsförsamlingar, där sockenstämmor förut varit brukliga, må de ock på lika sätt hädanefter hållas». Bestämmelserna i 1817 års förordning behövde alltså ej tillämpas i städerna, och gammal praxis skulle fortfarande komma att reglera förhållandena där. Någon enhetlighet var icke att vänta. Flertalet av de ärenden, som enligt förordningen 1817 tillhörde sockenstämman, handlades i ett stort antal städer inför magistraten. Även rent kyrkliga frågor behandlades på sina håll på detta sätt.²²

Det hade ju legat nära till hands, att man 1817 försökt bringa reda i denna starkt varierande praxis genom särskilda föreskrifter för städerna. Kommittén framhöll i sitt betänkande, att sockenstämmorna egentligen tillhörde landsbygden, eftersom motsvarande ärenden i stad i regel avgjordes å allmän rådstuga inför magistraten. Av denna orsak hade man tänkt sig möjligheten, att sockenstämman inskränktes till landsbygden. Denna tanke övergavs emellertid, då man erinrade sig, att det fanns församlingar, som utgjordes av stad

¹⁹ Protokollsutdrag från justitierevisionen 5 och 12 sept. 1816. R. A.

²⁰ Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden 12 febr. 1817 p. 7.

²¹ Johansson, Svensk sockensjälstyrelse 1686—1862, s. 240. Landshövdingarnas skrivelser till Kungl. Maj:t ang. Kyrkoråd 1772 och 1776.

²² Herlitz, Svensk stadsförvaltning på 1830-talet, s. 370 ff.

och land gemensamt, samt då man fann, att »sådana sammankomster, som med sockenstämmor hade närmast likhet» funnos i flera stadsförsamlingar. Detta föranledde kommittén att föreslå status quo för städerna. De av Kungl. Maj:t till kommittén givna direktiven påbjödo väl icke direkt men hindrade ej heller förslag till särskilda bestämmelser för städerna, men kommittén tyckte mena, att de voro obehövlige. Möjligen ansågs problemet också alltför komplicerat. En allmän revision av städernas självstyrelse hade man icke fått befogenhet att företaga.

Då sockenstämmans viktigaste uppgifter gällde socknens kyrka, var det naturligt att *varje socken skulle hålla sina stämmor*. Detta var emellertid icke direkt utsagt i prästerskapets privilegier 1723 men dock underförstått, och man förfor också i enlighet härmed. I 1817 års förordning § 3 stadgades uttryckligen, att endast i sådana ärenden, som rörde alla socknarna i ett pastorat och fordrade gemensam överläggning och beslut, ägde gemensam sockenstämma hållas i moderkyrkan. I övrigt skulle varje socken ha särskilda stämmor.

De *bystämmor*, som i enlighet med särskilda byordningar höllas, ägde ett annat verksamhetsområde än sockenstämmorna — huvudsakligen näringslivet i byns område — och konflikter mellan de båda stämmorna voro av denna anledning ovanliga. I Skåne kan man emellertid i många socknar iakttaga en tendens att avgöra vissa frågor byavis i stället för på sockenstämma för hela socknen. Detta var fallet såväl före som efter 1817 ända tills byarna efter tillkomsten av stadgan om laga skifte 1827 sprängdes. Det var särskilt fattigvård och skolväsen som ordnades byavis.²³ Beslut härom fattades vid sockenstämma och bystämmorna torde sedan ha närmare utformat åtgärderna. Den förstnämnda blev alltså ingalunda förbigången, tvärtom fattades å denna i flera socknar beslut, som endast angingo en eller flera byar. I några socknar förekom

²³ Se t. ex. sockenstämmoprotokoll från Tryde 26 juni 1791, 27 sept. 1800; Spjutstorp 24 juni 1791, 30 juni 1801; Köpinge 1834. G a d d, A., Skolväsendet i Köpinge församling i äldre tider. Landskommunernas tidskr. 1933, s. 148 ff. Vid sockenstämma i Anderslöv 1766 uttalade de närvarande en önskan att, innan beslut fattades om kyrkomurens reparation, få byavis överlägga om saken. De här och i det följande nämnda sockenstämmoprotokollen finnas i landsarkivet i Lund, om intet annat angives.

det, att åldermannen ännu i slutet av 1830-talet redogjorde för byns inkomster och utgifter å sockenstämman, vilken icke ägde fatta beslut i dylika frågor.²⁴ Det hände också, att kostnaderna för socknens fattigvård enligt beslut av sockenstämman skulle betalas av byn.²⁵

Enligt privilegierna skulle prästerskapet på landsbygden »ha makt» att hålla allmänna sockenstämmor vid Philippi Jacobi (1 maj)²⁶ och Micaelis tid (29 sept.) samt därjämte »enär så omtränga kan eller församlingen det begär». Uttrycket »ha makt» kan icke anses innebära en skyldighet att hålla de två sockenstämmor, som nämnes, utan endast befoget här till. Undantag gjordes utom för städerna även för orter med jus patronatus eller speciellt privilegium. I praxis ansågos prästerna ej heller förpliktade att under alla förhållanden sammankalla de två nämnda stämmorna. Enligt förordningen 1817 § 1 skulle två sockenstämmor årligen hållas, en i maj och en i oktober och därjämte, när nödvändigheten det fordrade.²⁷ Privilegiernas uttryck »ha makt att» hade ersatts med »skall», vilket konstituerar en skyldighet att hålla de nämnda stämmorna, vilka få betraktas som ordinarie. Enligt privilegierna skulle stämmorna hållas »efter överenskommande med de flesta om terminen». Denna bestämmelse, som saknades 1817, kunde dock endast avse extra stämmor, då tiden för de övriga angivits. Med »de flesta» kunde ej gärna förstås majoriteten av församlingens medlemmar, utan endast av dem, som begärt sockenstämma.

Privilegierna 1723 gåvo rätt att begära sammankallande av sockenstämman åt församlingen, varmed icke kunde förstås annat än församlingens medlemmar. Samma rätt gav 1817 års förordning § 2 åt ledamot av församlingen, som var röstberättigad å stämman. Någon rättighet för prästerskapet att vägra bifall till sådan begäran nämndes icke 1723 men väl 1817. Ett avslag skulle, om så önskades, meddelas skriftligen, och sökanden ägde att anföra besvär däröver

²⁴ Sockenstämmoprotokoll från Borgeby och Löddeköpinge.

²⁵ Stävie 29 maj 1814.

²⁶ Thomsson, A., Hur ett komma gjorde två till tre. Arbetet 2 mars 1927.

²⁷ Höststämmans framflyttning till okt. motiverades av sockenstämmokommittén med att bärgningen på landet ofta ej var avslutad före denna månad. I Lyrestad (Västergötland) hölls denna stämma i enlighet med gammal praxis i dec. Göteborgs landsarkiv (GL).

hos vederbörande myndighet. Rätten att begära sammankallande av sockenstämma får även anses innefatta rätt att kräva viss frågas upptagande till behandling.²⁸

Privilegierna saknade bestämmelser angående myndigheternas rätt att hos pastor kräva sammankallande av sockenstämma. Detta var emellertid vanligt och i ett Kungl. brev den 11 sept. 1800 till samtliga konsistorier gåvos landshövdingarna rätt att vända sig direkt till prästerskapet på landsbygden med anmodan om hållande av sockenstämma i ekonomimål.²⁹ Förordningen 1817 stadgade sådan rätt för länsstyrelse, kronofogde och länsman, de båda sistnämnda dock endast i ärenden, som rörde deras tjänst. Tvång för pastor att bifalla begäran förelåg emellertid endast för såvitt länsstyrelsens tillåtelse eller befallning företeddes. Intet nämndes om huruvida biskop och domkapitel ägde framtinga sockenstämma, men rätt härtill får anses ha förelegat på grund av ställningen som stiftschef resp. -styrelse.

Prästerskapets privilegier föreskrevo, att *sockenstämma skulle kungöras* genom pålysning 8 eller 14 dagar, innan den skulle hållas, något som tydligen gällde såväl ordinarie som extra stämmor, en föreskrift som man i regel tycks ha följt. Förordningen 1817 § 3 har samma bestämmelser om tiden för pålysningen. Om den skulle ske 8 eller 14 dagar före den dag sockenstämma skulle hållas, ägde pastor avgöra. Därjämte upptogos kompletterande föreskrifter — bl. a. att påminnelse skulle göras från predikstolen den dag stämman skulle hållas — vilka saknades i privilegierna. Enligt dessa fick icke sockenstämma hållas utan pålysning minst 8 dagar innan, även om den fråga, som skulle behandlas, ej tålde uppskov. I sådant fall kunde enligt sockenstämmoförordningen 1817 § 3 i enlighet med vad som tidigare på vissa håll förekommit stämman hållas samma dag pålysningen skedde.³⁰

²⁸ Man ser ibland anteckning i sockenstämmoprotokollen, att en fråga upptages till behandling på begäran av vissa personer. T. ex. Stångby 2 mars 1823. — Enligt privilegierna skulle sockenstämman hållas »med deras råd, som vederbör», ett uttryck, som ansågs syfta på possessionater av ridderskapet och adeln inom socknen. Ett Kungl. brev 27 jan. 1814 befriade emellertid prästerna från denna inskränkning i deras handlingsfrihet. Branting, Handbok innehållande — — svenska författningar III, s. 249.

²⁹ Wåhlin, Handbok uti svenska kyrkolagfarenheten, s. 153.

³⁰ Detta förekom t. ex. i Stångby och Vallkärra under 1800-talets första decennier.

År 1723 kunde det anses tillräckligt, om det kungjordes, när stämma skulle hållas, då dennas verksamhetsområde var relativt litet, men i och med att detta utvidgades så som skedde från 1700-talets mitt, framstod det som en brist, att kungörelsen icke måste innefatta bestämd uppgift på överläggningsämnena. I förordningen 1817 § 3 upptogs en sådan föreskrift, och andra ärenden än dem, som kungörelsen innehöll, fingo icke behandlas.³¹ Sett i samband med bestämmelsen i § 4 om de frånvarandes ställning till stämmobesluten får stadgandet stor betydelse. Överrumplingsförsök från ordförandens sida omöjliggjordes i och med att sockenborna erhöles kännedom om de ärenden, som skulle förekomma. Var och en ägde möjlighet att på förhand bedöma, i vad mån de angingo honom och om han behövde infinna sig.

Frågan om rätten att närvara och yttra sig vid sockenstämma ägnades ingen uppmärksamhet i 1723 års privilegier. Det hette här endast »varest alla sockenmännen — — — böra på den utsatta terminen komma tillsammans». Uttrycket »alla sockenmännen» kunde tänkas innefatta alla socknens manliga innevånare, men möjligen avsågos endast de, som voro skyldiga att delta i byggande och underhåll av kyrkan m. m., då kyrkan och dess angelägenheter var det centrala för stämman. Mot slutet av 1700-talet fingo sockenstämmorna allt mera prägeln av jordägarnas och arrendatorernas sammankomster.³² Ännu i början av 1800-talet inträffade det emellertid i vissa socknar, att även andra närvaro. Så omtalas i åtskilliga protokoll från Borgeby socken i Skåne, att såväl åboar som husmän bevistade stämman, och protokollen justerades av representanter för båda grupperna. Därjämte förekom i många socknar, att en namngiven icke röstberättigad person var närvarande.

Det framgår av sockenstämmokommitténs betänkande, att den vid utformningen av stadgandena om vilka som skulle äga rätt att närvara, att yttra sin mening och att delta i voteringar hade sin

³¹ Detta hävdades av majoriteten i sockenstämmokommittén. Denna var emellertid icke enig. Branting ansåg det endast vid extra sockenstämma nödvändigt att upptaga överläggningsämnena i kungörelsen. Varje sockenbo borde vara beredd att avgiva yttrande över alla ärenden, som föllo under stämmans kompetensområde, och det kunde tänkas, att en fråga behövde upptagas till behandling, trots att den ej av pastor upptagits i kungörelsen.

³² J o h a n s s o n, a. a., s. 191 ff.

uppmärksamhet riktad dels på den skiftande praxis, som fanns, dels på vilka sockenbor som deltog i socknens allmänna skyldigheter. Om dessas utgörande och fördelning överlades och avgjordes på sockenstämman, och det fanns alltså vissa skäl för tämligen vidsträckt rätt att deltaga i denna.

Enligt förordningen 1817 § 4 tillkom rätten att deltaga i sockenstämma dem, som inom församlingen ägde fastighet och dessutom andra personer, som hade rösträtt vid prästval med undantag av arrendatorer av enskild jord, för så vitt de icke voro försedda med ägarens fullmakt. Vid utformningen av dessa bestämmelser hade man endast delvis följt principen om att de, som utgjorde »kommunala» skatter eller besvär skulle äga rätt att deltaga.³³ Dessa påvilade i huvudsak ägare eller brukare av hemman, men även torpare, soldater och backstugohjon utgjorde sin del i prästens rättigheter och deltog i kyrkobyggnad.³⁴ De ägde emellertid icke rätt att deltaga i sockenstämman enligt den första punkten i § 4, som gällde fastighetsägare, och de hörde ej heller till dem, som voro röstberättigade vid prästval. Enligt KF angående prästval i städer och på landet den 5 juni 1739 § 9 skulle vid sådana val på landet röstas efter »hemmanens oförmedlade storlek, varigenom de som icke äro bofasta eller ha eget bruk och gårdar, såsom oskattlagda torpare, kolare, bruksfolk, smeder, ryttare, soldater, båtsmän och andra, som ej bruka något skattlagt hemman, såväl som herrskaps enskilde tjänare — — — icke äga deltaga i valet». Vid prästval hade såväl ägare som brukare av hemmanen samt ägare av bruk och masugn i församlingen rösträtt. Sockenstämmoförordningen gick däremot, som förut nämnts, längre i inskränkningar och utslöt alla arrendatorer, som ej voro försedda med ägarens fullmakt, detta trots att förordningen om prästval var föråldrad. Ett stort avsteg från principen att de skattskyldiga skulle äga deltaga i sockenstämma är här gjort. Arrendekontrakten torde nämligen i

³³ Lagerroth, Mantal och fyrk. Statsv. tidskr. 1928, s. 4.

³⁴ Soldater voro dock befriade från deltagande i kyrkobyggnad. Kungl. brev 1 mars 1765. Backmann I, sid. 301. Gatehusmän och inhysehjon ägde ej rätt undandraga sig att med dagsverken bidra till kyrkas byggande och förbättring, där de förut brukat deltaga. Kungl. instr. ang. värden av — — — 12 april 1815, p. 9.

regel ha stipulerat, att arrendatorerna skulle betala alla å fastigheten vilande onera.

Sockenstämkommittén tillerkände för sin del arrendatorerna samma rätt som ägarna av hemman.³⁵ De slutliga bestämmelserna utformades i enlighet med högsta domstolens mening. Denna ansåg, att förslaget betydde en olämplig inskränkning i äganderättens utövning. De ärenden, som behandlades på sockenstämma, ansåg man huvudsakligen angå fastighetsägarna, och dessa borde ej utsättas för risken att innehavare av deras egendom skulle kunna mot deras vilja påbürda fastigheten avgifter, som ägaren kunde få vidkännas.³⁶ Samma uppfattning hade kommit till uttryck redan i bevillningsförordningen den 28 april 1810, enligt vilken rösträtten vid val av sockenberedningskommitté på landsbygden tillkom jordägaren, därest han ej överlåt it den till åboen (§ 2 p. 1—2).

Orsaken till att kommittén icke helt gick efter principen »kommunalt skättskyldig — rätt att deltaga i sockenstämma», utan förvägrade bl. a. torpare och inhysehjon detta, var att man icke hade kunnat finna någon grund till jämförelse mellan de senares och jordägarnas rätt. Därjämte ansågos de också vara representerade på sockenstämman av dem, vilkas jord de brukade och vilkas arbetare de således i visst avseende kunde betraktas vara. Denna uppfattning gjorde man ofta gällande vid sockenstämmor för att kunna lägga avgifter o. d. även på dem, som ej ägde rätt att närvara.³⁷

Bestämmelserna om rätt att deltaga kompletterades med förbud för dem, som ej hade sådan rätt, att »intränga» på sockenstämma. Om någon så gjorde kunde han avvisas. Förhandlingarna voro alltså i princip icke offentliga. Det inträffade emellertid, att den som nära berördes av ett sockenstämman ärende var tillstådes och även yttrade sin mening. Av protokollen framgår i regel icke att vederbörande erhållit tillstånd av stämman, men hans närvaro måste i varje fall ha varit tåld.³⁸

³⁵ Det hette i förslagets § 4 — — — åligger det var och en, som i socknen bofast är och äger rätt till röst vid prästval att — — — sig vid stämman inställa.

³⁶ Protokollsutdrag från justitierevisionen 5 sept. 1816.

³⁷ Sockenstämma i Stävie och Lackalånga 19 april 1812, Stångby 30 aug. 1818.

³⁸ Valkårna 1 juli 1821, Stångby 2 mars 1823 och 31 okt. 1824. I prot. från

Enligt Kungl. Maj:ts resolutioner på prästerskapets besvär 1697 § 4 och 1719 § 30 fick ingen *utebliva från sockenstämma* utan laga förfall. Om så skedde, ägde han ingen rätt att »kvälja eller ogilla de närvarandes beslut».³⁹ Prästerskapets privilegier 1723 upptogo en föreskrift, att alla sockenmännen skulle infinna sig till sockenstämma »utan enskyllan, och all talans förlust, om någon utan laga förfall utebliver». Dessa bestämmelser kunde emellertid icke tillämpas, utan de frånvarande ansågos ha rätt att stå utanför de av sockenstämman fattade besluten.⁴⁰

Från 1700-talets mitt ändrades emellertid praxis, och man märker icke samma ängslan som förut vid stämmorna för huru de frånvarande skulle ställa sig till de fattade besluten.⁴¹ Orsakerna äro att söka dels däri, att vissa kategorier sockenbor icke längre ansågos äga rätt att deltaga i stämmorna och alltså hänsyn till dessa frånvarandes mening icke behövde tagas, dels däri att sockenstämmorna 1759 erhöilo rätt att göra sammanskott till blivande kyrkobyggnader »enhälligt eller efter de flesta rösterna».⁴² När man nu icke längre var tvungen att få ett enhälligt beslut till stånd, alltså icke behövde taga så stor hänsyn till alla närvarande, kunde man ej heller vara nödsakad att taga hänsyn till de frånvarande. Länsstyrelserna ha också stött denna uppfattning. Belysande härför är ett utslag av länsstyrelsen i Kristianstads län angående vägran att utbetala skolmästarelön.⁴³ På sockenstämma i S:t Olof den 26 juni 1814 hade församlingens ledamöter enhälligt överenskommit och beslutat, att varje helt hemman av vad natur som helst årligen skulle betala visst belopp till lön åt skolmästaren. En person vägrade betala, därför att hon ej deltagit i denna överenskommelse utan senare av sagt sig bidrag till lärarelönen. På ansökan av skolmästaren ålade länsstyrelsen vederbörande att genast betala, vid

Stångby 2 mars 1823 anges uttryckligen att sockenskräddaren var kallad till sammanträdet. Å sockenstämma i Finja 1822 uppträdde en torpare och opponerade sig mot en beslutad pålaga. Han blev emellertid nedtystad såsom ej ägande yttranderätt.

³⁹ W i l s k m a n, a. a., s. 624. S t i e r n m a n, a. a., s. 1314.

⁴⁰ J o h a n s s o n, a. a., s. 168.

⁴¹ J o h a n s s o n, a. a., s. 169 f.

⁴² Kungl. brev till landshövdingarna och konsistorierna 22 mars 1759. B a c k m a n I, s. 299 f.

⁴³ Landskansliets protokoll 8 maj 1815 nr. 454.

påföljd av laga utmätning genom kronofogden, alldenstund sockenstämmoprotokollet den 26 juni 1814 icke innehöll, att hon bestritt, vad de övriga beslutat.

I 1817 års förordning § 4 upptogs en liknande bestämmelse som i privilegierna 1723, att frånvarande röstberättigad ej ägde hindra sockenstämmas fortgång och ej heller rätt att, sedan beslut var fattat, anföra något i ämnet. Någon hänsyn till dem, som ej ägde deltaga, ansåg man sig lika litet som tidigare behöva taga. Rätten att anföra besvär miste emellertid varken den, som var frånvarande, eller den, som ej ägde närvara.

Vi ha sett, att de å sockenstämman närvarande ägde besluta å samtliga sockenmäns vägnar, och vi skola nu undersöka, *hur besluten skola fattas*. Man måste göra en bestämd skillnad mellan de förpliktelser, som åvilade en sockens invånare enligt lagar och författningar och dem, som hade sin grund endast i beslut å sockenstämma. De förstnämnda måste uppfyllas. Sockenens hus måste byggas och underhållas, och fattigvård lämnas till behövande, medan däremot något tvång att deltaga i exempelvis avlöning av skollärare, byggande av skolhus eller sockenmagasin icke förelåg. Beslut häröf voro privaträttsliga avtal mellan de personer, som ingingo dem, och en majoritet vid en stämma kunde icke tvinga en minoritet att mot sin vilja godkänna dem och rätta sig efter dem.

När en rättslig förpliktelse för sockenmännen konstaterats föreliggande måste den uppfyllas. Då det sedan blev fråga om det sätt på vilket detta skulle ske, funnos i regel inga närmare föreskrifter häröf, och någon princip, att majoriteten nu skulle fälla avgörandet, var icke stadgad förr än 1759.⁴⁴ Det normala tycks ha varit att enhällighet skulle åstadkommas. Så heter det t. ex. i BB 26:1: »innan något i ty mål företages, skola sockenmännen kallas tillhöpa, att därom samrådas, och sig förena». Förr eller senare måste man emellertid å sockenstämma komma till resultat i sådana frågor, och den enskildes veto kunde man i längden icke taga hänsyn till. Men man tycks i det längsta ha hållit fast vid

⁴⁴ Kungl. brev till landshövdingarna och konsistorierna 22 mars 1759. *W i l s k m a n*, s. 135 ff.

överenskommelseprincipen och sökt få till stånd enhälliga beslut,⁴⁵ trots att den enskilde var skyldig enligt lag eller författning att bidra till förpliktelsens uppfyllande. I en KK den 14 febr. 1811 angående den allmänna skyldigheten att bidra till de fattigas vård och försörjande visade sig såväl Kungl. Maj:t som riksdagen tveksamma om huruvida avgifter till de fattigas försörjning beslutade av majoriteten i städer och församlingar på landet borde anses binda dem, som varit frånvarande från sockenstämman eller röstat emot beslutet eller senare inflyttat. Emellertid fastslogs i denna KK, att alla måste bindas av majoritetens beslut, för att fattigvården skulle kunna riktigt handhavas. En garanti mot avgifternas ojämna och egenmäktiga fördelning, vilket man fruktade, låg däri, att de skulle fastställas av Kungl. Maj:t.

Det förut nämnda Kungl. brevet 1759 var av stor principiell vikt, i det att majoritetsbeslut här för första gång uttryckligen medgavs för sockenstämma. Brevet rörde kyrkobyggnader, och det hette: »Enär innevånarna, av försiktig och berömlig omtanke för framtiden, enhälligt eller efter flesta rösterna, i sådant sammanskott ingå, böer det likaledes på deras egen förening ankomma, huru mycket efter hemmantalet må härtill — — — utgöras». Det normala ansågs vara enhälliga beslut, men om sådana ej kunde åstadkommas, ägde man rätt att tillgripa votering som en sista utväg att få ett beslut till stånd. Det nämnda brevet gällde endast sammanskott för byggande eller reparation av kyrkor, men dess föreskrifter om fattande av beslut i dessa fall torde väsentligt ha påverkat sockenstämmans beslutsförfarande även i andra fall, då av staten ålagd förpliktelse förelåg.

I de fall åter, där detta icke var fallet, kom enhällighet att alltjämt erfordras. Samtliga stämmodeltagare undertecknade ibland protokollet över ett viktigt beslut, tydligen för att binda alla, som godkänt detsamma.⁴⁶ Exempel på majoritetsbeslut finnas emellertid också.⁴⁷ I detta fall blev problemet, huruvida minoriteten skulle

⁴⁵ Johansson, a. a., s. 159 ff.

⁴⁶ Lackalänga 18 juni 1802.

⁴⁷ I ett sockenstämmoprotokoll från Spjutstorp 4 sept. 1803 hette det att, »sedan efter många överläggningar några förnuftiga tillstyrkande män utrönt något bifall, skreds till omröstning, då väl motstånd röjde sig, men mängden biföll att ingå uti sammanskott». Borgeby 6 okt. 1805.

finna sig i vad majoriteten beslutat. Vid vissa val, t. ex. av skolmästare och barnmorska, kunde man icke i längden vid oenighet undvika omröstning.

Då voteringar voro mycket sällsynta, var *den grund, efter vilken man skulle beräkna rösterna*, icke någon fråga av större vikt. I den förut nämnda KK den 14 febr. 1811 angående fattigvården framhölls att pluraliteten vid fattande av beslut i sådana ärenden å sockenstämma skulle beräknas efter det å varje ställe vanliga omröstningssättet. Generella bestämmelser funnos icke, och man röstade ibland per capita, ibland efter matlag eller hemmantal.⁴⁸ Efter tillkomsten av förordningen om prästval 1739, vilken föreskrev omröstning efter hemmanens oförmedlade storlek (§ 9), undantränges alltmera de två förstnämnda beräkningsgrunderna. Så länge bestämmelserna av 1739 voro de enda, som funnos, låg det nära till hands att tillämpa dem även vid votering å sockenstämma. De ha tydligen också påverkat de föreskrifter, som i slutet av 1700-talet utfärdades om val av klockare, enligt vilka rösterna på landet skulle beräknas efter samma grunder, oförmedlade hemmantalet, och i städerna som brukligt var på varje ställe vid prästval. Kyrkoherdens röst räknades lika med hälften av församlingens avgivna giltiga röster.⁴⁹ Val av kyrkovårdar skedde efter samma röstberäkningsgrund. Kyrkoherdens röst skulle emellertid räknas lika med $\frac{1}{3}$ av församlingens röster.⁵⁰ Efter förmedlat hemmantal skulle däremot valet av sockenberedningskommitté på landet äga rum.⁵¹

De stadganden, som 1817 års sockenstämmoförordning § 7 upptog, byggde helt på ovan nämnda praxis. Det hette att, om under överläggningarna skiljaktiga meningar yppade sig och pluraliteten

⁴⁸ I Tryde röstades 27 sept. 1800 efter matlag. Länsstyrelserna i Västerbottens, Värmlands och Västernorrlands län framhöllö i sina yttranden om kyrkoråd 1772, att ärendena vid sockenstämmorna avgjörts efter pluralitetens mening. Den sistnämnda länsstyrelsen ansåg röstning per capita överensstämmande med församlingens gemensamma rätt och författningarna.

⁴⁹ Kungl. Maj:ts resol. på bondeståndets besvär 1786. § 22. Kungl. Maj:ts utslag 17 januari 1798. W å h l i n, a. a., s. 157 f.

⁵⁰ Kungl. instr. angående vården och förvaltningen av kyrkornas fastigheter — — — 12 april 1815 p. 15.

⁵¹ Svea rikets bevillning för innevarande år 1810 och de påföljande — — — 28 april 1810 § 2: 1—2.

med visshet ej kunde utrönas, skulle votering anställas. De närvarande yttrade sig efter upprop, och deras röst beräknades som vid prästval inom församlingen.⁵² Besluten i de ärenden, som hörde till sockenstämmans handläggning, fattades alltså av majoriteten. Till sockenstämmans handläggning hörande ärenden — varom mera sedan — angåvos tämligen fullständigt i förordningen 1817, kompletterad med specialförfattningar. Det torde emellertid ha stått sockenstämman fritt att behandla och fatta beslut även i andra frågor likaväl efter som före 1817, för så vitt detta ej var uttryckligen förbjudet eller i lag eller författning annorlunda reglerat, men i så fall krävdes enighet, och besluten fingo karaktären av privaträttsliga överenskommelser liksom före 1817. Principiellt betydde alltså 1817 års förordning i fråga om beslutsförfarandet icke någon nyhet. Antalet ärenden, i vilka majoriteten fällde utslaget, utökades emellertid 1817, och detta innebar ett stort framsteg. Enhälliga beslut förutsattes i sockenstämmoförordningen § 7 vara det normala och endast i nödfall, om icke enighet kunde uppnås, skulle votering tillgripas. I praxis tycks man också ha strävat i denna riktning och sökt i möjligaste mån undvika voteringar. Under årtiondet efter 1817 voro dylika liksom tidigare sällsynta, i varje fall vid sockenstämmorna i Lunds stift utom vid val. I en mängd städer voro förhållandena desamma.⁵³

Någon föreskrift om särskild *röstlängd* och vem som skulle uppgöra den fanns icke i sockenstämmoförordningen. Men stadgandet i § 7, att de närvarande vid votering yttrade sig efter upprop, förutsatte en röstlängd. En sådan var nödvändig, även om voteringar voro sällsynta, för att kunna avgöra, vilka som verkligen hade rösträtt och hur många röster de ägde. På landet skulle röstas efter hemmanens oförmedlade storlek och de, som ägde rösträtt utan att vara hemmansägare, exempelvis ägare av bruk eller mas-

⁵² I städerna skedde röstberäkningen även efter 1817 efter olika grunder, per capita, efter fyrk, efter avgifterna till staden eller efter gårdantalet. Yttrande av konsistoriet i Uppsala 8 febr. 1837 och sockenstämman i Ystad 12 aug. 1835. Landshövdingarnas skrivelser till Kungl. Maj:t angående sockenstämmor och kyrkoråd 1837. R. A.

⁵³ Herlitz, Svensk stadsförvaltning, s. 359, n. 3. I de av mig genomgångna sockenstämmoprotokollen från Västergötland förekomma inga uppgifter om voteringar under åren 1800—1820.

ugn, skulle ha så många röster, som författningarna tillade dem, i detta fall var en brännugn, masugn eller stångjärnshärd lika med ett helt hemman. Enligt förordningen om prästval § 9 skulle för detta tillfälle finnas röstlängd »över hemmanen i socknen uppgiven och i landskontoret av häradsskrivaren verifierad». Denna kunde emellertid icke utan vidare användas å sockenstämma, då rösträtsbestämmelserna där ej voro desamma.

Stadgandet att omröstningen skulle ske efter hemmantalet medförde, att ägare till flera bruk, masugnar eller hemman med undantag för fräsehemman i församling, där ägaren ej var bosatt, hade rätt att rösta för samtliga, vilket var naturligt, då det var den fasta egendomen, som konstituerade rösträtten.

Sockenstämmoförordningen nämnde i fråga om *ordförandens rösträtt* endast, att han vid lika röstetal ägde utslagsröst (§ 7). Hur hans röst i övriga fall skulle beräknas nämndes ej, men att han ägde rätt att delta i besluten framgick därunder, att han icke fränkades rösträtt utan i vissa författningar uttryckligen tillerkändes sådan. Som förut nämnts skulle han vid val av klockare äga hälften och vid val av kyrkovårdar tredjedelen så många röster som av församlingen avgivits. Inga jävsbestämmelser upptogs, varför han alltså ägde rätt att delta i samtliga beslut med undantag för dem, som gällde endast vissa hemmans eller lägenheters rätt och skyldigheter, vilket uttryckligen förbjöds (§ 7).

I och med att de frånvarande måste finna sig i de av sockenstämman fattade besluten, blev det av vikt, att man icke försummade sammanträdena. Då personlig inställelse icke alltid var möjlig, blev det vanligt att *ingiva skriftliga förslag och påminnelser eller använda sig av ombud*.⁵⁴ Förordningen om prästval 1739 § 9 tillät de närvarande att avgiva sina vota skriftligen. Av större betydelse var emellertid att frånvarande röstberättigad ägde skriftligen ingiva sitt votum eller befullmäktiga annan i sitt ställe. Närmare bestämmelser om hur *fullmakten* skulle formuleras saknades och voro ej erforderliga, då den, som ej kunde skriva, endast behövde

⁵⁴ Johansson, a. a., s. 108. Vid behandling av ett fattigvårdsärende å sockenstämma i Enånger 29 nov. 1789 förbehöll sig en bruksinspektör att få tillfråga brukets ägare, innan han kunde utlåta sig över den vid sockenstämman träffade överenskommelsen. Detta bifölls, och han erhöi en frist för denna förfrågan med 3 veckor. Hambræus, a. a. I, s. 48.

giva annan trovärdig person muntligt uppdrag att föra hans talan. I en K Förklar. den 26 sept. 1788 kommo emellertid bestämmelser om hur fullmakter vid prästval skulle vara författade.⁵⁵ Direkta stadganden om fullmaktsröstningen funnos visserligen icke i sockenstämmoförordningen 1817 utom att arrendatorer med jordägarnas fullmakt ägde deltaga i stämman, men bestämmelsen, att rösterna skulle beräknas som vid prästval får anses innebära, att vad som stadgades härom även skulle tillämpas å sockenstämma, försåvitt det icke stred mot förordningen 1817. Detta var icke fallet, och formuleringen i § 4, »den som ej själv eller efter fullmakt äger rätt att i sockenstämma talan föra, må sig där icke intränga — — —», uteslöt ingalunda fullmaktsröstning i samma utsträckning som vid prästval.⁵⁶

Samtliga, som ägde laglig rätt att deltaga i sockenstämma, fingo också deltaga i varje omröstning, för såvitt icke frågan angick rätt och skyldighet för endast vissa hemman eller lägenheter. I så fall voro endast de, som för dessa ägde rösträtt, berättigade att deltaga (§ 7).⁵⁷

Hållande av sockenstämmor var en ingalunda oviktig del av prästens kyrkliga gärning. Under sista hälften av 1700-talet erhöles dock en mera världslig karaktär, och prästen blev både religionslärare och världslig sockenadministratör. Den stigande mängden av världsliga frågor, som sysselsatte prästerna, måste väcka oro och eftertanke. Ett uttryck härför var bl. a. en skrivelse från prästeståndet till Kungl. Maj:t vid 1812 års riksdag, vilken betonade, att prästerna till förfång för deras egentliga verksamhet icke finge påläggas för många världsliga göromål.⁵⁸ Några planer på att borttaga pastors självskrivna ord förande i sockenstämma hade man emellertid icke. Ej heller under förarbetena till 1817 års för-

⁵⁵ B a c k m a n s lagsamling (1831), s. 321.

⁵⁶ Frih. Anckarsvärd yttrade vid 1817—18 års riksdag, att en egendomsherre, som ej själv hade tillfälle att bevista sockenstämmorna, måste lämna sitt ombud negativa instruktioner, emedan man ej på förhand kände överläggningsämnena. R. o. A. prot. II, s. 643.

⁵⁷ Så deltog t. ex. icke säterier i byggande av prästgård (BB 26:2). Angående postbönders rättigheter och friheter se KK 19 aug. 1801. B a c k m a n s lagsamling I (1831), s. 309.

⁵⁸ Pr. prot. 1812 II, s. 483 ff.

ordning ifrågasattes detta. Det torde ännu i början av 1800-talet i flertalet socknar ha varit svårt att uppleta kompetent och villig person att ersätta honom.

Sockenstämmoförordningen 1817 § 5 stadgade också, att kyrkoherden eller den, som förestod hans ämbete, skulle vara självskriven som *ordförande*. Vid laga förfall för honom skulle i första hand den av församlingens präster, som pastor därtill förordnade, eller i annat fall, d. v. s. om något förordnande ej meddelats, den som var kyrkoherdens närmaste man i ämbetet, vara ordförande. I de annex- eller kapellförsamlingar, som hade egen ständig präst, beklädde han eller hans vikarie i tjänstförrättande pastors frånvaro ämbetet. Några föreskrifter om utseende av en vice ordförande eller om hur man skulle förfara vid förfall för alla de nämnda prästerna funnos icke. Sockenstämman, som hölls under ordförandeskap av annan än präst i församlingen, var tydligen att anse som olaglig, eller om man så vill, sådana sammankomster voro icke sockenstämmor.⁵⁹ Då inga jävsbestämmelser upptogs får pastor anses ha varit behörig att fungera som ordförande vid behandling av alla ärenden, även rörande byggande eller reparation av prästgård.⁶⁰

I prästerskapets privilegier 1723 upptogs inga direkta bestämmelser om ordförandeskapets innebörd. Ordföranden erhöll befogenhet att sammankalla sockenstämman och att vid denna framlägga förslag. Han kom att få ett betydande inflytande, men stämman visade ofta stor självständighet, och talet om att prästerna ensamma bestämde är en myt.⁶¹

I 1817 års förordning upptogs bestämmelser om de förberedande åtgärder, som ordföranden skulle vidtaga före sammanträdet. Det var han, som avgjorde, om sammanträdet skulle komma till stånd, utfärdade kungörelser (§ 2), bestämde tid och plats samt pålyste sam-

⁵⁹ Sockenstämmor anställda genom andra personer än pastor förbjödos vid 10 riksdalers vite i landstingsbeslut för norra Hälsingland 1777. H a m b r a e u s, a. a. I, s. 27. Den 21 december 1805 utsände kammarkollegiet och statskontoret ett cirkulärbrev, vari kronobetjäning, av denna anmodad pastor eller andra pålitliga personer ålades att i slutet av oktober eller början av november hålla sockenstämmor, varvid skulle antecknas alla som önskade utgöra salpeterleveranserna in natura. B r a n t i n g, a. a. III, s. 173.

⁶⁰ Kungl. utslag och brev 21 dec. 1825. B r a n t i n g, a. a., III, s. 249.

⁶¹ J o h a n s s o n, a. a., s. 90 ff.

manträdet (§ 3). Endast länsstyrelse och domkapitel kunde mot hans vilja framtvinga sockenstämma. Om ledningen av förhandlingarna innehöll privilegierna intet, under det att förordningen av 1817 § 5 ålade ordföranden att tydligt och fullständigt framställa ärendena till överläggning. Innebörden härav kan sägas vara, att han skulle ange det ärende, som skulle förekomma, redogöra för dess innebörd och för eventuella handlingar samt därefter övergå till överläggningar och beslut. Han skulle också tillse att inga andra ärenden avgjordes än de, som tillhörde sockenstämmans handläggning och som upptagits i kungörelsen (§ 5). Då ordföranden ensam utfärdade kallelsen blev det alltså han som avgjorde, vad sockenstämman skulle behandla. Han måste emellertid upptaga vissa ärenden, nämligen de som enligt lag och författning skulle förekomma samt de som av länsstyrelsen eller domkapitlet påfordrats.

Varje ledamot av sockenstämman skulle vid överläggningarna iakttaga ordning och anständighet (§ 7). Om så icke skedde, var det ordföranden, som fick ingripa, och i alla ordningsfrågor måste avgörandet anses tillkomma honom. Något hinder för honom att delta i överläggningarna och väcka förslag fanns icke. Att han ägde rösträtt ha vi förut konstaterat.

Ordföranden skulle också föra protokoll (§ 5). För skrivmaterial ägde han utfå ersättning av kyrkans medel (§ 8). En betydelsefull befogenhet ägde ordföranden däri, att han ensam avgjorde, när sammanträde skulle avslutas och han kunde alltså när som helst avbryta förhandlingarna och förklara stämman upplöst.

Enligt prästerskapets privilegier 1723 skulle sockenstugan vara ett privilegierat rum och om sockenprästen där led någon »smälek och våldsamhet», skulle gärningsmannen straffas.⁶² Denna bestämmelse om *särskilt skydd för ordföranden* var väl motiverad, då störande uppträden vid sockenstämmorna ofta förekommo.⁶³ Mot slutet av 1700-talet omnämnde emellertid protokollen endast sällan dylika. Försvunna voro de med all säkerhet ej och sockenstämorförordningen 1817 § 7 upptog en bestämmelse, att vid förolämpning av ordföranden med ord eller gärning skulle den brottslige straffas

⁶² Den som å sockenstämma befanns överlastad med starka drycker skulle ådömas dubbla böter. KF 24 aug. 1813 emot fylleri och dryckenskap.

⁶³ J o h a n s s o n, a. a., s. 140 ff.

efter Missg. B 18:8 jämförd med KF den 20 jan. 1779. Straffet skulle bli detsamma som vid brott mot domare och andra ämbetsmän, vid hugg och slag livets förlust och i övrigt 50 till 200 dalers böter.⁶⁴ Något stadgande om ansvar och straff för ordföranden vid fel och försummelse upptogs däremot icke 1817, men han var givetvis som andra ämbetsmän underkastad ansvar för ämbetsfel, vartill måste räknas fel vid tillämpningen av sockenstämmoförordningen.⁶⁵

Prästerskapets privilegier 1723 nämnde intet om *protokollföring*, men i Kungl. Maj:ts resolution på prästerskapets i Österbotten besvär den 27 mars 1732 § 11, hette det, att sockenstämmoprotokoll skulle äga vitsord inför domstol, om de ordentligt höllos, behörigen upplästes och justerades samt av vederbörande underskrevos.⁶⁶ Protokollet fördes av pastor, men detta var icke nödvändigt, intet hindrade att någon annan gjorde det.

I sockenstämmoförordningen 1817 § 5 ålades, som förut nämnts, ordföranden att föra ett »ordentligt och redigt protokoll». Kommittén ansåg det nästan självklart, att protokollföringen skulle åligga ordföranden, då någon annan åt vilken uppdraget kunde givas i regel ej fanns. Den enda bestämmelsen om protokollets innehåll, som upptogs i förordningen 1817 var, att det skulle föras över »framställningar, överläggningarna och besluten», vilket tydde på att även diskussionen skulle medtagas. Den närmare avfattningen tillkom ordföranden, och han var även ansvarig för dess riktighet (§§ 5, 8).⁶⁷ Praxis var under tiden närmast före och efter 1817, att yttrandena på stämman i regel icke återgavs i protokollet.

⁶⁴ Backman, a. a., III, s. 88.

⁶⁵ Om prästernas ämbetsbrott och straffbestämmelserna härför se Backman, a. a., III, s. 17 ff. KF 24 aug. 1813 emot fylleri och dryckenskap § 3 stadgade avsättning för den präst, som under tjänsteutövning var besvärad av starka drycker och därigenom åstadkom oreda eller förhöll sig oskickligt.

⁶⁶ Wilschman, a. a., s. 625.

⁶⁷ En präst, som författat ett oriktigt sockenstämmoprotokoll, dömdes av Åbo hovrätt 1787 att mista äran samt böta 80 dal. samt. Wahlén, a. a., s. 152. Det förtjänar anföras, vilka fordringar denna i Lund 1807 tryckta handbok uppställer på protokollet. Det heter (s. 151): »uti detta protokoll bör vars och ens anföranden samt skälen mot och med korteligen men fullständigt intagas. Inskränkningar och förbehåll observeras noga, även som besluten med möjligaste tydlighet och fullständighet uppsättas.»

Däremot förekom ofta en omfattande redogörelse för viktigare ärenden, och motiveringen till de fattade besluten angavs också ibland.

Om reservation mot sockenstämmans beslut gavs inga föreskrifter 1817. Det tycks icke ha varit brukligt att avge sådan, men man finner ibland anteckning om vilka som icke kunde biträda ett beslut och orsakerna härtill.

I 1817 års förordning gavs noggranna föreskrifter om *justering*. Denna kunde ske genast, d. v. s. vid sammanträdet, eller i annat fall å 8:de eller senast 14:de dagen därefter »i sockenstämma». Innehörden av detta uttryck kan knappast vara att särskild sockenstämma skulle sammankallas för justering, något som vore meningslöst, utan endast, att denna skulle försiggå offentligt, varvid alla, som ägde rätt att delta i stämman, skulle få vara närvarande. Det får emellertid anses ha varit nödvändigt, att kungörelse om när justeringen skulle äga rum upplästes i kyrkan. Enligt de nämnda bestämmelserna ägde man alltså icke rätt att vänta med justeringen till nästa sockenstämma och ej heller låta särskilda justeringsmän på annat ställe än i sockenstämma förrätta justeringen. Denna skulle utföras så, att protokollen undertecknades av ordföranden och minst tre av församlingens ledamöter (§ 8). Val av dessa föreskrevs icke men kunde väl knappast undgås. I protokollen förekomma emellertid icke uppgift härom, och enstaka socknar ha under lång tid haft samma justeringsmän, vilka då voro kyrkovärdar eller sexmän. Före 1817 var antalet av dem, som förrättade justeringen, varierande men i regel 2 eller 3.⁶⁸

Det hade hänt, att ingen av sockenmännen ville justera protokollet, förmodligen därför att man ångrade, att man biträtt beslutet, och detta förklarade föreskriften i förordningen 1817 § 8 om vad som skulle iakttagas, då justering vägrades.⁶⁹ I så fall skulle ord-

⁶⁸ I Borgeby justerades protokollen före 1817 av samma antal åboar som husmän. I Löddeköpinge justerades protokollet 11 juli 1813 av de båda åldermännen i socknen. I Lackalänga undertecknades protokollet 18 juni 1802 av 24 personer (antalet åboar i denna socken var endast 27). I Udenäs (Västergötland) justerade kyrkovärdarna protokollen. GL.

⁶⁹ Detta skedde t. ex. i Stångby 12 febr. 1809. Vid justeringen av protokollet antecknades, att ingen hade någon oriktighet att anmärka mot dettas författande, men underskrift vägrades. I Lyrestad vägrades justering 10 nov. 1816, då man ångrat beslutet, vilket ansågs medföra alltför stora kostnader. GL.

föranden taga intyg å protokollet av närvarande krono- eller kyrko- betjäning och meddela sockenmännen underrättelse om sättet att söka ändring i beslutet och om att detta vann laga kraft, om ej besvär anfördes. Vägran att justera protokollet skulle alltså anses som ett tillkännagivande av missnöje med stämmans beslut.

Rättelse av eller tillägg till besluten fingo ske vid justeringen. Huruvida ändringar voro tillåtna eller den, som varit frånvarande från stämman, vid detta tillfälle fick uttala sin mening till protokollet framgår ej av sockenstämmoförordningen men efter ordalagen och framställningen av justeringen i § 8 att döma, var detta icke tillåtet.⁷⁰

Tilkännagivande att justering hade ägt rum, d. v. s. delgivning av besluten åt dem, vilkas rätt kunde vara beroende av desamma, skulle ske genom uppläsning från predikstolen, i de fall då protokollet rörde församlingens gemensamma angelägenheter. Angick det endast enskild ledamot av församlingen, skulle utdrag därur ofördröjligen tillställas denne (§ 9).

I fråga om protokollen angavs uttryckligen i sockenstämmoförordningen (§ 8), att de voro offentliga. Vem som helst tilläts taga del av dem och göra avskrifter av dem. Riktigheten skulle utan ersättning bestyrkas av ordföranden. Denne ålades i vissa fall att själv utan ersättning utföra avskriften, nämligen då protokollsutdrag äskades till vederbörande kronobetjänt eller den församlingsledamot, som det ålåg att föranstalta om verkställighet av något stämmans beslut, samt därjämte till den församlingsledamot, som ej ägde rösträtt om beslutet angick endast hans rätt. Bestämmelserna tilläto icke, att utdrag ur sockenstämmoprotokoll belades med lösen eller charterades, vilket senare i fråga om sådana, som innehöllo fullmakt eller antagningsbevis till mindre sysslor, tidigare var föreskrivet.⁷¹

⁷⁰ I Stävie och Lackalånga gjordes före 1817 någon gång påpekanden och tillägg vid justeringen. I Lyrestad, Finnerödja, Kyrkofalla och Udenäs (Västergötland) förekom detta ofta såväl före som efter 1817. Man företog i Lyrestad även val 19 maj 1811 och 16 mars 1817. GL.

⁷¹ Beläggning av sockenstämmoprotokoll med lösen fick enligt beslut av Kungl. Maj:t 13 dec. 1790 icke äga rum. Wåhlin, a. a., s. 152. Om chartering se KF 10 juni 1803 § 14. Protokollsutdrag bestyrktes tidigare med sockensigillet men härom nämndes intet 1817.

Främsta föremålet för sockenstämmans verksamhet var enligt prästerskapets privilegier 1723 kyrkan och dess angelägenheter. Vissa av dessa omnämndes särskilt, inkomster och räkenskaper, kyrkans byggnad samt kyrkodisciplinen. Bland socknens övriga byggnader nämndes endast prästgården. Inom *stämman kompetensområde* föllo också »enskilda ekonomiska mål och angelägenheter församlingens tarvor och beställningar angående». Uttrycket är omfattande och flertalet frågor, som kunde tänkas förekomma, voro av ekonomisk art. Det måste emellertid gälla den egna församlingen och det torde också kunna göras gällande att frågan skulle angå hela denna.⁷² I annat fall borde saken hänvisas till överenskommelse av de härav berörda, eventuellt till bystämma.⁷³

Privilegierna gjorde ingen skillnad på ärenden, som rörde av staten ålagda skyldigheter, och övriga. Som vi förut ha sett, är det dock nödvändigt att företaga denna tudelning, i det att sockenstämmans möjligheter att fatta lagliga beslut voro olika i de båda fallen. Endast i det förstnämnda slaget av ärenden kunde för alla bindande beslut fattas. Stämman behandlade emellertid även frågor, som knappast kunde anses falla inom dess kompetensområde, och intet hindrade de å denna närvarande att ingå en överenskommelse i vilket ärende som helst. Den erhöll emellertid endast privaträttslig karaktär och band blott dem som ingått densamma.

De författningar, som reglerade socknarnas av staten ålagda skyldigheter, nämnde icke alltid, att sockenstämman skulle handlägga frågor härom och fatta de beslut, som voro nödvändiga för fullgörande av förpliktelserna. Om socknen eller sockenmännen ålagts att fullgöra en uppgift, får emellertid sockenstämman i och med detta anses ha ägt befogenhet att handlägga frågor härom, då den var den enda av författningarna reglerade sammankomsten av socknens innevånare. Förordningen 1817 skapade här större klarhet genom att uppräknat de slag av ärenden, som stämman ägde behandla.

⁷² Det förekom emellertid, att beslut fattades om bidrag till andra församlingar. Så beslöt t. ex. sockenstämman i Lackalänga 24 jan. 1813 att bispringa de nödlidande i Norrland med säd.

⁷³ Detta skedde långt in på 1800-talet på Öland. Erixon, S., Svenskt byliv. (Självstyrelsen i svenskt samhällsliv, s. 43).

Kompetensområdet angavs 1817 noggrannare än i prästerskapets privilegier 1723, men dock på ett sätt, som ingalunda fullständigt preciserade gränserna. Det hette i § 6, att »till sockenstämmans handläggning höra de mål, som röra kyrkans vård samt socknens eller församlingens hushållning och allmänna angelägenheter». Dessa inledningsord erinrade om bestämmelserna 1723 men voro vidare i så måtto, att angelägenheterna icke nödvändigtvis måste vara ekonomiska för att kunna handläggas. Den nämnda formuleringen av sockenstämmans kompetens var emellertid icke som i våra nuvarande kommunallagar avgörande, utan paragrafen innehöll väsentliga inskränkningar. Stämman bemyndigades visserligen att besluta å socknens vägnar men anvisades icke ett område, där den fritt ägde fatta beslut. I sjutton punkter uppräknades de ärenden, som tillhörde sockenstämmans kompetensområde. Kompetensområdet uppvisade, sådant det framträdde i denna uppräkningslista, inga nyheter. Flertalet ärenden hade redan förut i lagar och författningar hänförs till sockenstämmans avgörande och beträffande övriga var förhållandet, i varje fall i vissa delar av landet, det samma i praxis.

Uppräkningen var icke fullständig, men detta var tydligen icke heller meningen, i det att den inleddes med »såsom — — —».⁷⁴ Men ej heller i de ärenden, som uppräknades, reglerades sockenstämmans kompetens av förordningens bestämmelser. Det hette nämligen vidare i § 6, att »den åtgärd till upplysning, överläggning eller beslut som sockenstämman i dessa mål tillkommer, stadgas i de författningar, som röra varje särskilt ärende, dem det tillhör sockenstämman att noga iakttaga». Stämman ägde alltså väl handlägga de uppräknade ärendena men endast i den utsträckning, som de specialförfattningar, som utfärdats angående dessa, medgävo. Om beslut kunde fattas, vad detta fick gå ut på, om endast ut-

⁷⁴ Sockenstämmokommittén framhöll i sitt betänkande svårigheten att med en allmän titel ange de frågor, som tillhörde stämmans handläggning, samt likaså att uppräknas varje slag av ärende. — Förordningen nämner t. ex. intet om att mantals- och skattskrivningslängden skulle uppläsas och granskas på sockenstämma första söndagen i mars (KF 30 sept. 1812 ang. mantals- och skattskrivningarna i riket § 8) eller att frågor om allmänningsvård (KF om skogarna i riket 1 aug. 1805 §§ 8, 10) och överenskommelser om prästrättigheter (KK 3 april 1816) skulle handläggas av sockenstämma.

låtande ägde avgivas m. m. stadgades ej i förordningen. Uppräkningen tjänade alltså endast som ett slags minneslista, och stämans ordförande måste känna till gällande författningar för att kunna se till, att inga olagliga beslut fattades. I princip betydde alltså icke förordningen 1817 någon nyhet. Den ensam gjorde lika litet som privilegierna stämman kompetent att handha socknens allmänna angelägenheter eller att fritt fatta beslut i de uppräknade frågorna. En närmare bestämning av kompetensen erfordrade en undersökning av specialförfattningarnas bestämmelser.

Stämman ägde icke fatta beslut, som voro stridande mot lagar eller författningar, och något intrång i statsmyndigheternas befogenheter och åligganden fick icke företagas. Detta förutsatte en tämligen ingående bekantskap med gällande bestämmelser, vilken icke alltid var till finnandes, och stämman kom mången gång att fatta lagstridiga beslut. Det inträffade också att den fattade beslut, som voro omöjliga att verkställa.⁷⁵

Som förut nämnts förutsatte förordningen 1817, att även andra ärenden än de i denna nämnda, skulle kunna behandlas. Om statens myndigheters rätt att kräva behandling av viss fråga fanns intet direkt stadgande, men att så var fallet beträffande länsstyrelsen framgick av § 2, där det hette, »vill KB höra allmogen i sockenstämma — — —». Att en sådan rätt för domkapitlet i kyrkliga frågor fanns följde av dettas ställning som kyrkostyrelse. Intet nämndes heller om huruvida framställningar, ansökningar och dylikt av dem, som icke ägde rätt att närvara, skulle upptagas till behandling. Så skedde emellertid ställvis.

Varken i privilegierna 1723 eller i förordningen 1817 nämndes något om vilka frågor som skulle avgöras på ordinarie vår- och höststämma och varje församling, eller rättare dennas kyrkoherde, ägde alltså full frihet härvidlag, utom i de fall då en särskild författning innehöll bestämmelse härom. En tämligen fast praxis hade emellertid under 1700-talet utbildats. På majstämman behandlades kyrkans, fattigvårdens och eventuellt skolans räkenskaper och avgjordes frågan om ansvarsfrihet för redogörarna. Här valdes också

⁷⁵ Länsstyrelsens i Elvsborgs län femårsberättelse 1827—31, s. 42. I Finne-rödja beslöt man 16 mars 1819 att till upptäckande och förekommande av stöld företaga husrannsakan, vilket uppenbart stred mot Missg. B. 52: 1—2.

socknens funktionärer. Oktoberstämman undersökte frejd och hinderlöshet till äktenskap hos de personer, som skulle flytta ur församlingen m. m.⁷⁶

Enligt prästerskapets privilegier 1723 skulle *sockenstämman* granska kyrkans *räkenskaper*, och sockenstämmoförordningen 1817 § 6:3 innehöll samma föreskrift. I enlighet med rådande praxis utvidgades stämmans kompetens emellertid 1817, i det att även frågor om hushållningen och vården av socknens enskilda kassor fördes hit (§ 6:5). Särskilda *revisorer* nämndes varken 1723 eller 1817. Från 1700-talets mitt brukade dock sådana utses i åtskilliga församlingar.⁷⁷

Frånvaron av konstanta *verkställande organ* har ansetts vara karakteristisk för sockensjälvstyrelsen intill slutet av 1700-talet.⁷⁸ Denna uppfattning är dock icke fullt riktig. Redan tidigt funnos, som regel av sockenstämman valda funktionärer, kyrkovårdar, sexmän, rotemästare m. fl., vilka jämte stämmans ordförande erhöles i uppdrag att verkställa dess beslut.

I sockenstämmoförordningen 1817 nämndes föga om verkställande eller förvaltande organ. Det talades endast om »den församlingens ledamot som om verkställigheten av sockenstämmans beslut föranstalta bör» (§ 9). Kyrkorådets uppgift blev icke i motsats till tidigare praxis på vissa platser att verkställa stämmans beslut utom i ett fall. Det skulle nämligen handha och tillämpa de överenskommelser, som stämman beslutade angående allmän ordning och sedlighet (§ 12).⁷⁹ Verkställigheten kom liksom tidigare att handhavas av ordföranden, socknens funktionärer eller särskilda styrelser. I § 6:2 erhöles sockenstämman uttryckligen kompetens att handlägga frågor om tillsättning av kyrkovårdar, sexmän och rotmästare. Några andra än dessa omnämndes icke, ej heller antalet eller mandatperiodens längd.

⁷⁶ Wåhlin, a. a., s. 147. I Lyrestad benämndes årets sista stämma magasinstämma, och den hölls främst för behandling av ärenden angående sockenmagasinet.

⁷⁷ Johansson, a. a., s. 313 ff.

⁷⁸ Ib., s. 173.

⁷⁹ Jfr s. 34. I ett stort antal städer fungerade däremot kyrkorådet som verkställande organ. Landshövdingarnas skrivelser till K. Maj:t ang. sockenstämmor och kyrkoråd 1837. RA.

Den tidpunkt, då sockenstämmans beslut kunde verkställas, angavs icke i sockenstämmoförordningen 1817, men meningen tycks ha varit, att verkställbarhet skulle inträda, när beslutet vunnit laga kraft. Detta framgår av bestämmelsen i § 10, att om skyndsamt verkställighet av omständigheterna erfordrades, kunde denna ej hindras därav, att beslutet ännu ej vunnit laga kraft, för så vitt ett ändringssökande därigenom bleve onyttigt eller besvärsmyndigheten skulle finna skäl att inställa verkställigheten.

När vunno då besluten laga kraft? Som förut nämnts, var det bl. a. bristen på bestämmelser härom, som påtalades vid 1817 års riksdag. Enligt förordningen 1817 §§ 8, 9 vann beslutet laga kraft efter protokollets justering, om ej besvär anfördes eller om föreskrifterna härvid icke iakttogos. Anfördes besvär i laga ordning fick verkställighet ej ske, förrän dessa avgjorts av konsistoriet eller länsstyrelsen genom lagakraftägande utslag. Men då det kunde vara omöjligt att uppskjuta verkställandet av ett beslut så lång tid, utan att socknens angelägenheter stagnerade och stora svårigheter uppstodo, upptogs i § 10, som ovan nämnts, tillåtelse att verkställa ett beslut, innan detta vunnit laga kraft, om omständigheterna så fordrade. Verkställigheten kunde förbjudas av besvärsmyndigheten (§ 10). Denna bestämmelse tillkom på förslag av högsta domstolen, vilken ansåg, att då varje myndighet, som ägde pröva annan myndighets åtgärd, kunde tillsvidare förbjuda verkställigheten av dess ännu icke lagakraftvunna beslut, borde detta stadgas även i fråga om sockenstämma.⁸⁰

I sockenstämmoförordningen 1817 § 10 hette det, att var och en skulle iakttaga och fullgöra vad genom lagakraftvunnet eller genom besvär behörigen fastställt sockenstämmobeslut blivit avgjort. Efterlevnaden av dessa hade tidigare varit sockensjälvstyrelsens ömma punkt.⁸¹ Stämman ägde vända sig till länsstyrelsen, men kronobetjäningen var icke skyldig att utan dennas order lämna handräckning till beslutens verkställande.⁸² I sockenstämmoförordningen 1817 § 10 upptogs emellertid stadgande härom.

⁸⁰ Protokollsutdrag från justitierevisionen 5 sept. 1816.

⁸¹ Se härom J o h a n s s o n, a. a., s. 152 ff.

⁸² I Uppsala län utfärdade länsstyrelsen 20 juni 1797 en kungörelse ang. sockenstämmor, där bl. a. stadgades en generell sådan skyldighet för kronobetjäningen. W å h l i n, s. 146 f.

Ofta stipulerade sockenstämman böter för dem som icke följde dess beslut.⁸³ Det Kungl. brevet av den 22 mars 1759 legaliserade denna praxis i fråga om ingångna överenskommelser angående sammanskott för blivande kyrkobyggnader, och i övrigt förelåg före 1817 laglig rätt att stadga böter för dem, som å sockenstämma ingått en överenskommelse i en fråga. Beslutet var i senare fallet av rent privaträttslig art och kunde icke binda dem som stodo utanför överenskommelsen. Emellertid ansågos ju de, som ej gjort invändningar, ha biträtt denna.

Sockenstämmoförordningen 1817 gav icke stämman rätt att stadga böter eller viten. Kommittén hade i sitt betänkande (§ 6: 17) föreslagit, att för efterlevnaden av överenskommelser till befordrande av allmän ordning och sedlighet skulle stämman kunna fastställa viten. Detta fann HD betänkligt bland annat därför, att det skulle leda till olikhet mellan socknarnas vitesbestämmelser för samma sak.⁸⁴ Sockenstämman borde endast, framhölls det, få föreslå vites föreläggande hos vederbörande myndighet, som enligt författningarna ägde stadga sådant. Nämda moment i § 6 utformades i enlighet härmed. Sockenstämmorna fortforo emellertid trots detta att själva stadga viten, vilket 1817 års förordning icke tillät, även om samtliga närvarande voro eniga därom. Stämman ägde icke heller förordna om uttagande av vitesbelopp genom socknens egna organ, försåvitt icke vederbörande författning tillät detta.⁸⁵

III. Kyrkorådet.

Prästerskapets privilegier 1723 gävo sockenstämman kompetens att behandla »vad till kyrkodiciplinen hör». Sockenstämmoförordningen 1817 överlämnade däremot alla frågor rörande denna till ett kyrkoråd. Ett sådant hade ställvis funnits redan under 1600-talet. Prästerskapets privilegier 1650 p. 23 talade om församlingens fullmäktige, kyrkovärdar och sexmän i motsats till församlingen i

⁸³ Se härom Johansson, a. a., s. 152 ff. Se även Stångby 1 maj 1814, Spjutstorp 27 sept. 1801. Lyrestad 15 maj 1815, Finnerödja 5 maj 1811. GL.

⁸⁴ Protokollsutdrag från justitierevisionen 5 sept. 1816.

⁸⁵ Lackalänga 9 maj 1819. Lyrestad 7 maj 1820, Undenäs 14 maj 1820. Böterna skulle uttagas genom rotemästarna. GL.

gemen.⁸⁶ Enligt 1723 års privilegier kunde frågor, som gällde kyrkodisciplinen, handläggas icke endast av sockenstämman utan även av en mindre krets, bestående av kyrkoherden, sexmännen jämte några av de förnämsta i församlingen. Denna krets gavs intet namn, men den erhöi senare benämningen kyrkoråd. Bestämmelserna om kyrkodisciplinen 1723 gällde närmast landsbygden, och städerna lämnades större frihet. I dem skulle man förfara »efter vanligheten».

Närmare bestämmelser om kyrkorådet voro synnerligen påkallade. Enda rättensnötet var privilegierna 1723 och av domkapitel eller länsstyrelse utfärdade föreskrifter.⁸⁷ Tillämpningen av de knapphändiga och vaga stadgandena var olika i skilda stift, i städerna och på landsbygden.⁸⁸ Som förut nämnts anhöllo 1766 års ständer hos Kungl. Maj:t om en fullständig lag om kyrkoråd (s. 1 f.). Flertalet länsstyrelser förordade i sina yttranden till Kungl. Maj:t 1772 en närmare reglering av kyrkorådets sammansättning och verksamhet. Dess kompetens borde vidgas utöver kyrkodisciplinen, och därjämte borde det utvecklas till ett verkställande organ för sockenstämman, framhölls det. Någon författning i ämnet utfärdades, som förut nämnts, icke.

Sockenstämmokommittén kunde icke underlåta att taga ställning till kyrkoråden. Den framhöll i sitt betänkande, att det icke var lämpligt, att sockenstämman, såsom på landsbygden flerstädes skedde, handlade frågor angående kyrkodisciplinen samt mindre ordnings- och polismål. En mindre församling var bättre ägnad härför, och man var angelägen om att bibehålla och utveckla kyrkorådsinstitutionen. Bestämmelser om denna utgjorde också en väsentlig del av dess förslag till författning om sockensjälvstyrelsen. Vid dettas behandling i rikets allmänna ärenders beredning framhölls

⁸⁶ Om kyrkorådets förekomst före 1723 se Gullstrand, Bidrag till den svenska sockensjälvstyrelsens historia, s. 87. Johansson, a. a., s. 238 ff. Svensson, G., Den parlamentariska diskussionen kring den kommunala självstyrelsen i Sverige 1817 till 1862, s. 11.

⁸⁷ I Kalmar län utfärdade länsstyrelsen 1813 en instruktion för kyrkoråden i länet. De skulle handlägga disciplinärenden, ha uppsikt över vaccinationen, sjukvården, skolväsendet, fattigvården, vanfrevdade personers kyrkoberstraffning samt åkerbrukets och boskapsskötselns förbättring.

⁸⁸ Se härom Hambræus, a. a., I, s. 76 ff., Herlitz, Svensk stadsförvaltning, s. 391 ff., Johansson, a. a., s. 238 ff.

det emellertid av vice presidenten Iserhjelm, att kyrkorådet var överflödigt i de mindre folkrika socknarna, där sockenstämman endast ägde ett fåtal ledamöter, ofta färre än som föreslagits såsom ledamöter i kyrkorådet. Det kunde i dessa fall vara likgiltigt, ansåg han, om ifrågavarande korporation benämndes det ena eller det andra.⁸⁹ Iserhjelm's uppfattning beaktades dock icke.

Enligt sockenstämmodförordningen 1817 § 11 skulle ett kyrkoråd inrättas i varje församling såväl i städerna som på landsbygden. Under det att kyrkoråd påbjöds även i städerna, var detta som förut nämnts icke fallet med sockenstämma. Orsaken torde ha varit, att kyrkoråd ansågos nödvändiga såsom handhavare av kyrkodisciplinen samt religionens och sedernas vård. Denna uppgift önskade man icke anförtro åt städernas domstolar, under det att man icke hade något att invända, om de frågor, sockenstämman på landsbygden skulle handlägga, överlämnades till andra organ för städernas självstyrelse.

Om *kyrkorådets sammansättning* stadgade privilegierna 1723, att det skulle bestå av kyrkoherden, sexmännen och några av de förnämsta i församlingen.⁹⁰ De senares antal och tillsättning reglerades icke. I städerna torde valet ursprungligen ha skett genom magistraten och de äldste.⁹¹ På landsbygden, förekom såväl att sockenstämman förrättade val som att kyrkorådet kompletterade sig självt.⁹² Enligt sockenstämmodförordningen 1817 § 11 skulle kyrkovärdarna, men däremot icke som tidigare sexmännen, vara självskrivna ledamöter. Detta sammanhänge med den ställning av kyrkorådets »betjante», vilken i §§ 13, 14 tilldelades de senare. Antalet övriga medlemmar var 4—8 allt efter socknens folkrikhet. Enda valbarhetsvillkoret var, att de skulle vara bofasta i socknen. Valet förrättades på landsbygden av sockenstämman, och i städerna ägde det rum på samma sätt som val av kyrkovärdar, vilket skedde »med kyrkoherdens och magistratens vetskap och överenskom-

⁸⁹ Protokoll över ecklesiastika ärenden i rikets allmänna ärenders beredning 9 mars 1816.

⁹⁰ Anmärkningsvärt är att kyrkovärdarna icke voro självskrivna ledamöter. De torde emellertid alltid ha valts. Se Hambræus, a. a., I, s. 83.

⁹¹ Johansson, a. a., s. 246.

⁹² Hambræus, a. a., I, s. 83.

mande».⁹³ I kapell- eller annexförsamlingar på landet, där ständig präst fanns, var denne ledamot, då kyrkoherden var närvarande men i annat fall ordförande. Ledamöterna i kyrkorådet åtnjoto särskilt skydd (§ 14), och den som förolämpade dem med ord eller gärning straffades enligt Missg. B 18: 9 jämförd med KF den 20 jan. 1779, vilka rörde brott mot dem, som gingo konungens, hans ämbetsmäns eller rättens ärenden i deras ämbetsutövning. Straffet kunde endast bli böter, vid hugg och slag 200 samt vid hot eller smädelser 10 daler.

Bestämmelserna om vem som skulle vara *ordförande* (§ 11) och det särskilda skydd, som denne åtnjöt (§ 14), voro desamma, som gällde för sockenstämman. Ordföranden åtnjöt alltså betydligt högre »straffskydd» än ledamöterna. Sockenstämmokommittén hade däremot föreslagit, att detta skulle vara lika för ordförande och ledamöter, såsom fallet var ifråga om domstolarna. Protokollet skulle föras av ordföranden (§ 14).

Inga föreskrifter upptogos om ett visst antal *sammanträden* årligen eller om det sätt varpå ledamöterna skulle kallas. Detta torde ha skett genom kungörelse från predikstolen.⁹⁴ Sammanträdena skulle hållas i sakristian eller hos pastor (§ 14).

Kyrkorådets kompetens var i 1723 års privilegier föga preciserad. Det hette, att kyrkorådet ägde handhava sådana mål, som icke voro i lagen med något utsatt straff egentligen ansedda eller voro så grova, att de borde komma under domarens utslag. Uttryckligen sades det icke, men underförstods, att målen skulle röra kyrkodisciplinen. Detta framgick också av de nämnda exemplen, »varjehanda ogudaktighet i husen samt förargelse och försummelse i gudstjänsten». Kyrkorådet handlade emellertid flerstädes åtskilligt annat, på landsbygden jämte sockenstämman även ärenden, som tillhörde domstolarna.⁹⁵ I städerna torde man däremot ha

⁹³ Prästerskapets privilegier 1723 § 23. Praxis i städerna kom även efter 1817 att bli olika. I regel voro pastor, borgmästare och ytterligare en ledamot av magistraten självskrivna. Övriga valdes antingen av magistraten (Jönköping), av allmän rådstuga (Vimmerby) eller av sockenstämma (Eskilstuna). Landshövdingarnas skrivelser till K. Maj:t ang. sockenstämmor och kyrkoråd 1837.

⁹⁴ R. o. A. prot. 1828—30, 35, s. 226.

⁹⁵ Johansson, a. a., s. 338 ff. Detta förekom även efter 1817. I Kyrkofalla behandlades 13 dec. 1819 stöld av omyndig. Han dömdes till stockstraff,

följt privilegiernas bestämmelser. Här fanns ju domstol på platsen, och en ledamot av rådhusrätten tillhörde som regel kyrkorådet.

Bestämmelserna om kyrkorådets kompetens i sockenstämmoförordningen 1817 § 12 gå visserligen tillbaka på praxis, men på tidigare rådande, emedan vid 1800-talets början endast ringa spår av sockentukten märktes. Liksom i fråga om sockenstämman angavs först i allmänna ordalag kyrkorådets kompetens, »kyrkodisciplinen samt vad till religionens och sedernas vård hör». Denna allmänna formel förtydligades genom en uppräknings lista av vissa frågor. Formuleringen, »kyrkorådet äger således att upptaga frågor om — — —», får anses innebära, att den följande uppräknings listan var avgörande för kompetensen. Vad här icke angavs, kunde alltså kyrkorådet icke upptaga, även om det föll under kyrkodisciplinen eller religionens och sedernas vård. De frågor, som uppräknades, rörde oordentligheter och oseder vid gudstjänsten och i allmänna sammanlevnaden, försummelse av gudstjänsten, uteblivande från katekesförhör, vårdslöshet vid in- och utanläsningen, tjänstefolks olydnad mot husbönder, undersökning om mödrar, som av våda kvävt sina barn — med detta senare ägde dock icke kyrkorådet i städerna taga befattning — ovarsamt handskande med eld samt handhavande och tillämpning av de överenskommelser till befordrande av allmän ordning och sedlighet, som beslutats i sockenstämman. Även denna specificering av de ärenden, som tillhörde kyrkorådets handläggning lämnade i sin första punkt intet övrigt att önska ifråga om obestämdhet. Under »oordentligheter och oseder i allmänna sammanlevnaden» kunde inbegripas nästan alla smärre förseelser en person kunde göra sig skyldig till, och kyrkorådet skulle med stöd av denna bestämmelse kunna sträcka sin verksamhet långt in på privatlivets områden. Den skarpa kritik, som vid 1828—30 års riksdag av greve O. A. Cronhjelm riktades häremot, har sitt fulla berättigande.⁹⁶

Enligt sockenstämmokommitténs förslag skulle kyrkorådet vara kompetent att upptaga även frågor om oenighet mellan äkta makar och barns olydnad mot föräldrar. Detta ansåg emellertid högsta

vilket stämman efter 1817 icke ägde befogenhet till. Även i Lyrestad fattade denna beslut om stockstraff 9 maj och 30 dec. 1821. GL.

⁹⁶ R. o. A. prot. 35, s. 223 ff.

domstolen betänkligt. Det senare måste tillkomma föräldrarna, och det förra tillhörde vederbörande präst och domkapitel att handlägga.⁹⁷

Den gräns, som 1817 uppdrogs mellan domstolarnas och kyrkorådets kompetens, var obestämd, vilket måste bereda de föga lagfarna kyrkoråden svårigheter. Dessa ägde icke, lika litet som tidigare, befatta sig med sådana mål, som tillhörde domstols handläggning, men flertalet av de frågor i vilka det var kompetent enligt sockenstämmoförordningen kunde upptagas av häradsrätt eller städernas domstolar. Meningen torde därför ha varit, att sådana mål som enligt uttrycklig bestämmelse skulle tillhöra domstolarna, voro kyrkorådet undandragna. Detta ägde ej heller befatta sig med egentliga lagbrott. Innebörden härav torde ha varit brott, som i alla svårighetsgrader voro straffbelagda i lagen, vilket överensstämde med sockenstämmokommitténs uppfattning av kyrkorådets verksamhet. Kyrkodisciplin, sedlighet och ordning skulle huvudsakligen främjas genom varningar, råd och föreställningar, hette det. Man tycks ha ansett, att kyrkorådet endast skulle handlägga mindre förseelser, som icke behövde föras inför domstol.

I Missg. B 30: 2 upptogs uttrycklig bestämmelse om att kyrkoråd på landet skulle upptaga mål om mödrar, som kvävt sina barn, och här fanns alltså inga förutsättningar för kompetenskonflikt mellan häradsrätt och kyrkoråd. Detsamma gällde ifråga om uteblivande från katekesförhör, vårdslöshet vid in- och utanläsningen samt tjänstefolks olydnad mot husbönder, vilket icke i någon form straffbelades i lagen. Oordentligheter och oseder vid gudstjänsten hemfölo däremot i ett stort antal fall till åtal inför domstol (Missg. B 3: 1, 4; 18: 3—4), likaså, försummelse av gudstjänsten (Missg. B 3: 3). Åtskilligt utrymme lämnades dock för kyrkorådets verksamhet, då lindriga förseelser icke straffbelades. Detta var emellertid förhållandet ifråga om ovarsamt handskande med eld. BB 24: 1—3 stadgade straff härför, även om ingen skada skedde, och kyrkorådet ägde alltså icke enligt den tolkning, som här givits åt »egentliga lagbrott», befogenhet att befatta sig med mål av detta

⁹⁷ Protokollsutdrag från justitierevisionen 12 sept. 1816. Detta förekom emellertid. Se kyrkorådets i Lyrestad protokoll 2 maj och 12 dec. 1819. GL.

slag; trots att sockenstämmoförordningen § 12 upptog dem såsom hörande till kyrkorådets kompetens.

Prästerskapets privilegier 1723 innehöllo intet om *förfarandet inför kyrkorådet*. Enligt sockenstämmoförordningen 1817 § 13 var var och en, som bodde i socknen, skyldig att efterkomma kyrkorådets kallelse, vilken skulle meddelas 8 dagar före sammanträdet. Uteblivande medförde böter och vederbörande skulle genom förnyade viten, vilka tillsammans dock icke fingo överstiga 10 riksdaler, tillhållas att inställa sig. Vid ytterligare tredskan ägde kyrkorådet endast anmäla förhållandet för länsstyrelsen, vilken sedan vidtog erforderliga åtgärder.⁹⁸ Kronobetjäningens medverkan kunde icke begäras direkt, och kyrkorådet saknade alltså den rätt att låta hämta vederbörande, som domstolarna ägde i brottmål: Sockenstämmokommittén angav i sitt betänkande såsom orsak härtill, att kyrkorådet skulle kunna missbruka en sådan rättighet och därigenom göra sig förhatligt och förfela sitt goda ändamål.

För att kyrkorådet skulle kunna handlägga ett ärende måste ordföranden och minst hälften av ledamöterna vara tillstädes (§ 14). Varken ordföranden eller ledamöterna skulle avlägga någon domared, men kyrkorådets karaktär av domstol framhävdes av åtskilliga bestämmelser. I fråga om jäv mot ordförande och ledamöter gällde vad RB 13:1 stadgade om jäv mot domare, dock endast när kyrkorådet fungerade som domstol (§ 13).⁹⁹ Målen avgjordes, om olika meningar typpade sig, genom omröstning på det sätt RB 23 stadgade. Här kan endast avses § 3, vilken innehöll olika bestämmelser för tvistemål och brottmål. Då kyrkorådet som domstol endast ägde behandla sistnämnda slag av mål, måste alltså reglerna för dessas avgörande tillämpas, d. v. s. deras mening som friade eller den som var lindrigast skulle gälla. Varken på landsbygden eller i städerna tyckas emellertid omröstningar ha förekommit.

Kunde den tilltalade icke förmås att bekänna fanns intet, som hindrade kyrkorådet att ändock fatta ett fällande beslut. Besvärsrätten var en garanti, för att detta i så fall vilade på vittnens

⁹⁸ Sockenstämmokommittén hade föreslagit domkapitlet, vilket ändrades på förslag av rikets allmänna ärenders beredning. Protokoll över ecklesiastika ärenden i rikets allmänna ärenders beredning 9 mars 1816.

⁹⁹ Sockenstämmokommittén upptog intet stadgande om jäv. Detta infördes på högsta domstolens förslag.

utsågo. Intet stadgades visserligen om vittnesförhör; men sådana torde svårligen vid nekande kunnat undgås. Var och en som bodde i socknen var skyldig att på kallelse inställa sig inför kyrkorådet, men vittnena kunde dock icke, i avsaknad av bestämmelser härom, höras på ed. Kyrkorådets beslut skulle liksom domstolarnas enligt RB 23:5 avkunnas för den de rörde. Denne ägde, om han så önskade, utan lösen erhålla en avskrift av beslutet (§ 14). För domstolarna uppställdes däremot fordran, att part skulle erhålla avskrift av domen mot lösen, vilken han var skyldig att erlægga (RB 24:7). Den i RB 24:3 uppställda fordran på att domen skulle innehålla »de huvudskäl och den lag därå slutet grundas» upptogs icke i sockenstämmoförordningen. Detta gällde också stadgandet i RB 25:8, att besvärshänvisning skulle medfölja domstolsutslag. Den skulle i stället meddelas av kyrkorådets ordförande vid anmälan av missnöje (§ 15).

Enligt privilegierna 1723 skulle kyrkorådet först göra den tilltalade *föreställningar* och därefter vid upprepad förseelse tillgripa *straff*. Detta var emellertid nödvändigt enligt sockenstämmoförordningen 1817 § 14. Sockenstämmokommittén framhöll i sitt betänkande, att kyrkorådet borde verka främst genom förmaningar, något som tyder på att egentliga straff icke skulle tillgripas förrän förmaningar visat sig otillräckliga. Detta är icke klart framhåvt i förordningen 1817 § 14, men formuleringen gör en sådan tolkning trolig. Det heter, att »kyrkorådet bör i synnerhet låta sig angeläget vara, att med förmaningar och föreställningar söka förmå de felaktiga till rättelse. Äge ock — — — till sådant ansvar (böter, arbete till kyrkan eller stockstraff) döma». Kyrkorådet kunde döma till böter — vars belopp icke maximerats — arbete till kyrkan eller stockstraff, dock endast under den förutsättningen att förseelserna föllo inom kyrkorådets kompetens och att särskilda författningar stadgade nämnda straff. Detta förbehåll inskränkte kyrkorådets möjligheter att effektivt handhava kyrkodisciplinen samt religionens och sedernas vård. Om icke förmaningar och föreställningar medförde resultat, var det i många fall icke möjligt att sätta makt bakom genom att ådöma straff.¹⁰⁰ Mot mödrar, som av våda kvävt

¹⁰⁰ Angående de fall då stockstraff kunde ådömas se Backmann, a. a., III, s. 12. Wåhlin, a. a., s. 173 f.

sina barn, ägde kyrkorådet exempelvis endast tillgripa varning. För underlåtenhet att bevista katekesförhör stadgades däremot böter och vid förnyad förseelse stockstraff.¹⁰¹ Privilegierna 1723 gävo däremot kyrkorådet rätt att vid upprepad förseelse, vilken denna än var, ådöma stockstraff, arbete till kyrkan eller böter. Det var icke nödvändigt, att dessa straff skulle vara bestämda i särskilda författningar.

Kyrkorådets karaktär av domstol har vid flera tillfällen påpekats, och förordningen framhåller uttryckligen detta. Det var endast då kyrkorådet handhade och tillämpade de överenskomelser till befordrande av allmän ordning och sedlighet, vilka av stämman beslutats, som det erhöll annan karaktär och fungerade såsom ett verkställande organ åt denna. Någon befattning med ärendenas beredning, tilldelades icke kyrkorådet 1817 i motsats till tidigare praxis i vissa städer. Även efter d. å. förekom det dock såväl i städerna som på landsbygden, att kyrkorådet fungerade som beredningsorgan.¹⁰²

Sexmännen, vilka efter 1817 icke längre voro självskrivna ledamöter av kyrkorådet, fungerade nu i stället som ett slags »betjante» åt detta. De skulle kalla dem, som skulle inställa sig inför kyrkorådet (§ 13), varjämte de voro skyldiga att på anmodan närvara vid dettas sammanträde och meddela upplysningar.¹⁰³ De fungerade också som verkställande organ (§ 14). Denna ställning av sockenpoliser, som 1817 gavs åt sexmännen, var fullt i enlighet med den de sedan länge ägt.¹⁰⁴

Den *kyrkorådsinstitution*, som så ingående reglerades i 1817 års sockenstämmoförordning, blev i *praxis fullständigt betydelslös*.¹⁰⁵

¹⁰¹ Missg. B 30: 2. Kyrkolagen 2: 9. KF 4 dec. 1765. Utdrag utur publique handlingar — — —, VIII, s. 81 f.

¹⁰² Karlskrona tyska församling. Landshövdingarnas skrivelser till K. Maj:t ang. sockenstämmor och kyrkoråd 1837. Undesnäs 14 maj 1820, 8 okt. 1820. Kyrkofalla 15 jan. 1818. GL. I vissa socknar behandlades även vid enstaka tillfällen frågor rörande kyrkan och fattigvården. Kyrkofalla 18 maj 1817, Finne-rödja 11 maj 1817, Undesnäs 8 okt. 1820. GL.

¹⁰³ Vid behandlingen av mål rörande mödrar, som av våda kvävt sina barn, borde enligt Missg. B 30: 1 kronofogde eller länsman närvara.

¹⁰⁴ Johansson, a. a., s. 267 ff.

¹⁰⁵ För Linköpings stift se Johansson, a. a., s. 250 ff. Att förhållandena voro desamma i Lunds stift, därom vittna de bevarade protokollen. Vid 1828—30

Detta hade sin grund däruti, att åtgärder för kyrkodisciplin samt religionens och sedernas vård vid 1800-talets början endast i mycket ringa utsträckning vidtogos av sockensjälvstyrelsens organ. På landsbygden hade ju endast ställvis kyrkoråd varit verksamma. I städerna funnos visserligen sådana, men deras disciplinära verksamhet var ringa. Inrättandet av kyrkoråd får betraktas som ett försök att blåsa nytt liv i en redan döende eller död institution, och det misslyckades också. Sockenstämmokommittén var icke okunnig om utvecklingen och om praxis, men den ansåg de disciplinära uppgifterna synnerligen viktiga och kyrkoråd nödvändiga för deras handhavande. Man hoppades, att detta skulle kunna utföra en gagnande gärning.¹⁰⁰ Därjämte torde ha medverkat att privilegiernas bestämmelser voro alltför obestämda och praxis vitt skiftande, varför nya utförligare stadganden voro erforderliga, om kyrkorådets verksamhet överhuvudtaget skulle fortsätta.

IV. Sockensjälvstyrelsen och statens myndigheter.

Sockenstämmans förhållande till statens myndigheter omnämndes icke i prästerskapets privilegier 1723, vilket emellertid icke betydde frihet från inblandning från myndigheterna. Dessa utövade en omfattande uppsikt men bestämmelserna voro knapphändiga eller, såsom i fråga om *besvär över sockenstämmans och kyrkorådets beslut*, obefintliga. Som förut nämnts var detta anledningen till att frågan om sockensjälvstyrelsen togs upp vid 1809 års riksdag.

I fråga om besvärsmyndigheten pekade sockenstämmokommittén på svårigheten att draga gränsen mellan de ärenden, där besvären borde gå till länsstyrelsen, och dem där de borde gå till domkapitlet. Det hade hänt, att man i samma slags ärende i en socken

års riksdag yttrade greve O. A. Cronhjelm, att de församlingar, där kyrkorådsförordningen tillämpats, voro ganska få, tack vare vårt upplysta prästerskap. R. o. A. prot. 35, s. 226. I städerna kommo visserligen kyrkoråden att spela en större roll, men icke på det sätt som 1817 års förordning avsåg. De befattade sig i lika ringa utsträckning som på landsbygden med disciplinära frågor men handhade däremot flerstädes kyrkans ekonomi m. m. Landshövdingarnas skrivelser till K. Maj:t ang. sockenstämmor och kyrkoråd 1837.

¹⁰⁰ En mycket hög uppskattning av kyrkorådets verksamhet har Hambræus, vilken i sin Pastoralkurs I ägnar det en utförlig behandling.

stälde sina klagomål till länsstyrelsen, i en annan till domkapitlet eller domstol.¹⁰⁷

Enligt förordningen 1817 § 9 skulle klagomål över tillsättning och avskedande av klockare, organister och övrig kyrkobetjäning, tillsättning av kyrkovårdar, sexmän och rotmästare, kyrkans räkenskaper samt skolväsendet hänvisas till domkapitlet och övriga till länsstyrelsen. Den senare kom alltså att handlägga besvär även över vissa kyrkliga frågor.

Besvärshänvisning beträffande kyrkorådets beslut måste av ordföranden lämnas endast, om missnöje med beslutet anmäldes (§ 15), under det att sådan alltid skulle medfölja domstols utslag (RB 25: 8). Hänvisningen skulle givas efter ärendets beskaffenhet till »den ort, som vederbör». Vad innebar då detta uttryck? Då kyrkorådet huvudsakligen hade karaktär av domstol, kunde det möjligen tänkas syfta på häradsrätt och i stad rådstugurätt. Länsstyrelsen, vilken enligt landshövdingeinstruktionen 1734 § 13 och Utsökn. B 1: 2 skulle tillse att rätt vederfors alla, var också tänkbar som besvärsmyndighet. Troligen avsågs emellertid domkapitlet, vilket såsom stiftets speciellt kyrkliga domstol hade överinseendet över kyrkodisciplinen. Enligt kyrkolagen 24: 2 skulle biskoparna »hantera och avgöra» tvistiga saker, som hörde till kyrkans dom, samt främja och väl förrätta allt, som lände till Guds ära, kyrkans tjänst och disciplin. I ett fall fungerade kyrkorådet dock icke som kyrklig domstol (s. 34 f.) och besvär över dess beslut i dylika ärenden avsågos tydligen icke skola hänvisas till domkapitlet. I så fall kunde endast länsstyrelsen komma ifråga som besvärsmyndighet.

Sockenstämmoförordningen innehöll ingen uppgift om vem som ägde rätt att anföra besvär. Det hette endast, att om »någon» var med sockenstämmans beslut missnöjd, ägde han däruti söka ändring genom besvär (§ 9). Någon kan emellertid icke vara vem som helst, utan innebörden torde vara att besvärsrätt förelåg för den vilkens intresse eller ställning berördes av ifrågavarande beslut, detta oberoende av om han ägde rätt att närvara vid sockenstämman eller ej. Den tidigare nämnda bestämmelsen i § 4, att vid stämman från-

¹⁰⁷ Wåhlin, a. a., s. 152. Håmbræus, a. a., I, s. 28 ff. Vid en sockenstämma i Finja 1822 upplystes en torpare om att han fick klaga hos domstol över en beslutad skatt.

varande, sedan beslutet var fattat, icke ägde något där i ämnet anföra, kan icke avse förlust av besvärsrätten utan endast av rätten att vid kommande stämmor opponera sig mot de fattade besluten.

Över kyrkorådets beslut ägde »den, som med detta icke åtnöjdes», anföra besvär (§ 15), men även i detta fall får rätten här till anses tillkomma endast den, vars intressen berördes av beslutet.

Besvärstiden räknades i regel från den dag, då beslutet kungjordes. Härmed avsågs närmast dem, som ägde deltaga i sockenstämma och alltså borde vara underrättade om besluten i och med att de fattades. För övriga voro emellertid andra bestämmelser nödvändiga, och besvärstiden räknades för dem från den dag, då de bevisligen erhöilo del av beslutet, vilket skulle ske genom protokollsutdrag. Tiden utgjorde såväl för sockenstämmor som för kyrkoråd 21 eller om helgdag då inföll 22 dagar, vilket överensstämde med föreskrifterna för klagan över prästval.¹⁰⁸

Utom besvärsskriften skulle, då fråga var om sockenstämmo-beslut, ingivas det överklagade beslutet samt bevis om när detta kungjordes eller blev vederhörande tillställt. Besvärsskriften skulle enligt KK den 1 okt. 1812 egenhändigt undertecknas av klaganden eller också ingivas genom någon, som därtill erhållit dennes fullmakt. Anmälan att besvär skulle ingivas behövde ej göras ifråga om sockenstämmans men väl då fråga var om kyrkorådets beslut. Missnöjesanmälan skulle här göras hos ordföranden, innan nästa dag efter beslutets avkunnande tilländagått (§ 15). För brottmål måste detta betecknas som kort frist och vid domstolarna var endast vid s. k. preliminära frågor en viss tid föreskriven för anmälan om missnöje. Sådan behövde i andra fall ej göras för att klagomål skulle få ingivas i hovrätten.

Riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t 1809 angående sockensjälvstyrelsen innehöll däremot förslag, att vid justeringen av sockenstämmans protokoll skulle en eventuell önskan att ingiva besvär anmälas och anteckning härom av ordföranden göras till protokollet.¹⁰⁹ Enligt sockenstämmokommitténs förslag (§ 9) skulle

¹⁰⁸ KF ang. prästval 5 juni 1739 § 12. Backmann I, s. 318 f. I ärenden som skulle gå till domkapitlet från Jämtland, Västerbotten och Lappmarken var besvärstiden den dubbla.

¹⁰⁹ R. o. A. prot. 1809 IV: 2, s. 935 f.

hos ordföranden sådan anmälan göras inom 8 dagar efter justeringen eller från den dag beslutet tillställdes vederbörande. Att besvären fullföljts skulle den klagande meddela ordföranden genom att förete bevis över att besvären ingivits, allt bestämmelser som förordningen ej upptog. Kommitténs förslag överensstämde i allt väsentligt med föreskrifterna i KF den 24 dec. 1805 angående — — — besvär över val eller utnämning till de mindre ecclesiastika beställningarna.

Vid prövningen av besvären skulle myndigheterna rätta sig efter de för varje mål gällande författningarna, men närmare bestämmelser saknades. Intet hinder fanns att bringa varje beslut av sockenstämma och kyrkoråd, vare sig det gällde rätts- eller lämplighetsfrågor, under domkapitlet eller länsstyrelsen genom besvär. Prövningen kunde leda till såväl undanröjande av beslutet med motivering, att det var olagligt eller olämpligt, som rättelser i beslutet av såväl positiv som negativ art.

Sockenstämmoförordningen nämnde intet om att *vissa beslut* av stämman eller kyrkorådet *skulle stadfästas av högre myndighet*. Sådan stadfästelse skulle emellertid i vissa fall äga rum enligt andra författningar, dock icke ifråga om kyrkorådet. Så skulle exempelvis Kungl. Maj:ts godkänna beslut om ritningar och kostnadsförslag till kyrkor och andra allmänna byggnader (KF 31 juli 1776) och överenskommelser om fattigvården (KK 14 februari 1811) samt i Lunds och Göteborgs stift länsstyrelsen jämte biskopen beslut om större reparationer av kyrkan och kostnadsförslag härtill (Kungl. Maj:ts instr. den 2 april 1815 p. 8). Vissa val erfordrade stadfästelse av länsstyrelse eller domkapitel.¹¹⁰

Det inträffade också, att sockenstämman utan att vara därtill tvungen hos länsstyrelsen eller i undantagsfall domkapitlet anhöll om fastställelse av vissa viktiga beslut. Dessa ansågos erhålla en helt annan och bindande rättskraft efter sådan stadfästelse.¹¹¹ Någon gång ange sockenstämmoprotokollen, att ett beslut var omtvistat,

¹¹⁰ Wåhlin, a. a., s. 161. Kammar- och kommerskollegiernas kungörelse 14 dec. 1802.

¹¹¹ Detta gällde särskilt beslut i ekonomiska ärenden, då ingen laglig förpliktelse för socknen förelåg, exempelvis skolväsendet. Landskansliets i Malmöhus län diarium 16 sept. 1801.

och i dessa fall var ansöknings om länsstyrelsens stadfästelse tydligen ett sätt att få utrönt, huruvida beslutet stod i överensstämmelse med lagar och författningar.¹¹² Det inträffade också, att en sockenstämma ej kunde komma till enighet i en fråga och för att ändock få ett beslut till stånd, vände man sig till länsstyrelsen med anhållan om dess medverkan att slita tvisten. För dess resolution höjde sig båda parterna.¹¹³

Myndigheternas befogenhet vid prövningen av underställda beslut var ingenstädes angiven eller antydd lika litet som vid besvärprövningen. Myndigheterna stodo alltså fria i sin prövning, men friheten användes försiktigt, i varje fall i skånelänen, vilket en genomgång av landskansliernas i Malmöhus och Kristianstads län diarier och protokoll under 1800-talets första decennier otvetydigt ger vid handen. Då det förelåg en skyldighet för socknen, tycks länsstyrelserna, oberoende av det underställda beslutets innehåll, ha föreskrivit vad som skulle göras, vilket var helt naturligt, då länsstyrelserna enligt sin instruktion skulle tillse att lagar och författningar följdes. Rörde däremot beslutet en angelägenhet, som socknen icke var skyldig att sörja för, t. ex. skolväsendet, tycks länsstyrelserna ha varit varsamma vid ändringar.

De statliga myndigheterna voro också verksamma *utan att sockenstämman eller enskild sockenbo anhängiggjort ett ärende* genom att tillhålla socknemännen att fullgöra dem åvilande skyldigheter, genom fastställande av allmänna regler eller genom ingripande i speciella fall. Biskopen skulle en gång årligen visitera så många församlingar i sitt stift som möjligt, och kontraktsprosten skulle härvid medverka (kyrkolagen 24:6). Den senare skulle också hålla visitationer inom kontraktet. Biskopen ålåg att vid sin förrättning granska bl. a., vad som beslutats i sockenstämma an-

¹¹² Så skedde i åtskilliga fall i Stångby på 1810- och 1820-talen vid beslut om inflyttning i socknen. I Lackalänga beslöts vid justeringen av protokollet från 18 juli 1802 att underställa länsstyrelsen en om fattigvården träffad överenskommelse, tydligen emedan man var osäker om dess laglighet. Samma var förhållandet i Finnerödja 16 mars 1819. I Lyrestad fattades 25 nov. 1821 beslut om husundersökning efter tjuvgods. Det framhölls att om detta beslut skulle kunna tjäna till allmän efterföljd måste stadfästelse sökas hos länsstyrelsen. GL.

¹¹³ Lackalänga 21 febr. 1808. Hambræus, a. a., I, s. 28. Wåhlin, a. a., s. 152.

gående kyrkans nödtorft, vidare kyrkans räkenskaper och inkomster, hänklängden, sjukstugans inkomster och skötsel (kyrkolagen 24: 19), hushållningen med prästbordens skog (KF om skogarna i riket 1 aug. 1805 § 25) m. m.

Kontraktsposten ålåg att vid strängaste ansvar ha uppsikt över att allt tillgick ordentligt å sockenstämma och dess beslut efterlevdes.¹¹⁴ Han skulle vid sina visitationer hålla husesyn med kyrkoherde-, kappelans- och klockarebol, så att hus, åkrar och ängar vidmakthöllos och förbättrades, efterse kyrka, stapel och klockor, granska kyrkans räkenskaper, vaka över kyrkans rätt och disciplin m. m. (kyrkolagen 24: 19).¹¹⁵

Länsstyrelsen skulle tillse att gällande författningar efterlevdes och ägde alltså vidtaga åtgärder mot överträdelser. Den utövade tillsammans med domkapitlet tillsyn över kyrko- och fattigkassornas medel,¹¹⁶ kyrkodisciplinen, kyrkor, sockensolor och hospital, hade uppsikt över fattigvården, sockenhantverkare (landshövdingeinstruktionen 1734 §§ 4, 18, 19—22), vaccinationen (Kungl. Maj:ts reglemente 6 mars 1816 § 10), m. m.

Den uppsikt, som ålåg biskop och prost existerade ingalunda blott på papperet. Vid visitationerna inspekterades och rannsakades, brister påtalades och rättelse begärdes.¹¹⁷ Över kyrkan och dess angelägenheter förefanns alltså en tämligen regelbunden och tillfredsställande uppsikt. Annorlunda var förhållandet med den länsstyrelsen åvilande uppsikten. Inga regelbundna inspektioner i likhet med biskops- eller prostvisitationerna förekommo och länsstyrelsens befälsmyndighet utövades endast, då den erhöll kännedom om missförhållanden. I så fall undanröjdes lagstridiga beslut.¹¹⁸ De ingripanden, som företogos, ansågos böra äga stöd i gällande rätt. »Rättsstatens» åskådningssätt i fråga om förhållandet mellan statsmakten och de lokala menigheterna var i vårt land märkbar

¹¹⁴ Kungl. resolution på prästeståndets besvär 10 aug. 1762 § 1. Wåhlin, a. a., s. 150.

¹¹⁵ Angående härom särskilt för varje stift utfärdade bestämmelser se Wåhlin, a. a., s. 288 f.

¹¹⁶ Kungl. brev 23 nov. 1686, 6 april 1695 och 6 juni 1797. Branting, a. a., II, s. 172, 157.

¹¹⁷ Hambræus, a. a., I, s. 37 ff.

¹¹⁸ Länsstyrelsens i Älfsborgs län femårsberättelse 1827—31, s. 42.

redan nu, då annorstädes »polisstatens» idéer bestämde staternas handlande.¹¹⁹

Länsstyrelserna tyckas sällan ha ingripit i sockensjälvstyrelsen utan att vara därtill föranledda av dennas åtgärder, och försök att tvinga socknarna att fullgöra uppgifter, vilka icke enligt lag eller författning åvilade dem, torde ha varit sällsynta. Strängt straff stadgades också i Missg. B 44 för den, som lade skatt och tunga å någon konungens skattskyldige undersåte. Då länsstyrelsen sökte förbättra skolundervisningen, barnmorskeväsendet, vaccinationen eller få till stånd sockenmagasin o. dyl., var det aldrig fråga om ett direkt åläggande utan om en mera eller mindre enträgen uppmaning till en sockens innevånare att företaga vad som var lämpligt och behövt i ärendet.

Länsstyrelsen och i än högre grad domkapitlet *utfärdade ofta kompletterande bestämmelser* om vissa av sockenstämmans uppgifter, t. ex. val av klockare.¹²⁰ De utfärdade också instruktioner för dessa, för övrig kyrkobetjäning, kyrkovårdar m. fl.¹²¹ Däremot synas de efter 1817 sällan ha som tidigare kompletterat sockenstämmoförordningen med närmare bestämmelser.¹²²

Anmälan om vissa beslut av sockenstämman skulle göras hos länsstyrelsen, såsom om vilka personer som valts till vaccinationsföreståndare.¹²³

Förordningen 1817 angående sockenstämmor och kyrkoråd är vår första kommunalförordning. Den innehåller emellertid trots detta föga nytt och dess betydelse ligger däri att den, som den föregående framställningen visat, samlar tidigare spridda föreskrifter och kodifierar praxis. Den bygger helt på gammalt inhemskt material och inga utländska förebilder ha beaktats vid dess tillkomst. Liberalismens kommunalpolitiska idéer hade ännu ej lancerats och förordningens teoretiska begrundning är närmast obefintlig.

¹¹⁹ Herlitz, Svensk stadsförvaltning, s. 449 f.

¹²⁰ Wåhlin, a. a., s. 155 f. Kyrkolagen 24:32.

¹²¹ A. a., s. 167.

¹²² Domkapitlet i Karlstad utfärdade till ledning för stiftets präster 1824 närmare föreskrifter om besvärshänvisning. Carlsson, B. J., Försök till en pastoralkalender, s. 123.

¹²³ Kungl. Maj:ts reglemente för vaccinationen i riket 6 mars 1816 § 8.

Sockensjälvstyrelsen erhöll 1817 ingen ny utformning och kunde icke sägas motsvara tidens krav. Framförallt lämnades ej sockenstämman ett område inom vilket den fritt kunde verka och en kommunal beskattning i modern mening kunde fortfarande ej äga rum.¹²⁴ Skärpa angrepp riktades också redan efter några år mot förordningen och 1843 ersattes den av en ny.¹²⁵

¹²⁴ Om den kommunala beskattningsrätten se Fornmark, Skatteutjämnings problem, s. 13 ff.

¹²⁵ R. o. Å. prot. 1823 bil. II, s. 387 ff. Se vidare Svensson, Den parlamentariska diskussionen kring den kommunala självstyrelsen i Sverige 1817—1862.

STATS- OCH STYRELSEFORMER HOS PRIMITIVA FOLK

AV LEGATIONSRADET D:R RAGNAR NUMELIN, HELSINGFORS

Människan är en social varelse: *unus homo, nullus homo*. Redan på de lägsta kulturstadierna synas människorna ledas av sina gemenskapsinstinkter. Den altruistiska driften, som människan anses ha förvärvat sig under en tidig period av sin biologiska historia, har påvisats redan hos socialt levande djur. Olika miljöinflytanden ha förstärkt dessa böjelser för gemensamt uppträdande och handlande.

Huru långt tillbaka vi än gå i kulturhistorien, finna vi alltid någon form av social organisation. Härom äro också alla sociologer, oberoende av vilka skolor de företräda, tämligen ense. Goldenweiser har t. o. m. paradoxalt men säkert riktigt uttryckt detta med konstaterandet, att »samhället i viss mån antedaterar individen».¹ Det är också klart, att de kulturelement, som särskilt utmärka människorna i jämförelse med djuren: språket, religionen, organisationen, måste ha uppstått i en social miljö.

Det kan visserligen sägas, att vilda folks hållning mot främlingar, ja t. o. m. mot medlemmar av närboende stammar, ofta präglas av största misstänksamhet för att inte säga fientlighet — så är ju också fallet hos en stor del av djuren. Men i alla fall uppträda redan på de primitivaste stadierna av mänsklighet vissa komplex av ömsesidiga intressen, som betinga en kontakt och ett samarbete individerna och samhällena emellan, något av det som Giddings kallar »the consciousness of kind»; artmedvetandet.² Det

¹ Goldenweiser, *Anthropology* (London 1937), s. 29.

² Giddings, *Princ. of Sociology* (London 1898), kp. ii: ii; jfr. Hobhouse, *Soc. Evol. and Pol. Theory* (N. Y. 1911), s. 127.

beror icke endast på, att människorna söka varandras stöd för ömsesidigt försvar, eller, på högre stadier, för samarbete i mer intellektuell och teknisk form, det finnes redan i det rent mänskliga ett intresse, som flyter samman i fråga om mål och medel.

Spörsmålet om samhällets ursprungsformer har varit omtvistat, d. v. s. man har tvistat huruvida samfundet haft sin rot i den primitiva familjen, i klanen eller i den territoriellt samboende hor-den eller stammen. Inte minst genom prof. Westermarcks ingående forskning torde man numera kunna fastslå, att äktenskapet — dock väl att märka i olika former — och familjen äro universella sociala institutioner med rötter i den äldsta mänskligheten, ja ända ned till de människoliknande aporna, som leva i familjer. Det finnes ännu i dag vildar, som leva i familjer snarare än i stammar, men etnologien känner å andra sidan ej något folk, som skulle sakna en samhällsorganisation utanför familjen.¹

Ursamhället, i den mån vi nu kunna rekonstruera detsamma, får väl anses ha bestått såsom en större familj. De primitivaste samhällena, som redan av näringsgeografiska orsaker äro små — ty t. o. m. tropikernas näringstillgång är begränsad för folk som ej förstår upplägga förråd —, ha ofta karaktären av skydds- eller försvarsförbund, grundade på blodsband eller sympati och sammanhållna av samhällsseden, som blivit samhällslag. Småningom vidgar sig den sociala radien från familjen till den organiserade storfamiljen och klanen — flera familjer, som vanligtvis ha ett gemensamt namn och bebo samma plats — till stammen och nationen.² Ungefär identisk med klanen är ättsamhället, medan grannelagbysamhället redan betecknar en viss social utvidgning grundad på det lokala samboendet av flera släktgrupper. Stammen är vanligtvis en sammansättning av flera klaner eller lokala stamgrupper och omfattar, såsom t. ex. hos australierna, en hundra till trehundra själar. Stammens medlemmar leva vanligtvis inom samma distrikt och anse sig ha en gemensam anfader. Stamfränderna tala vanligtvis åtminstone besläktade dialekter och skilja sig genom språket från andra, längre bort boende stammar. Gränserna mellan olika stammar äro ofta ganska vaga. Särskilt gäller detta vandrings-

¹ Westermarck, *Hist. of Human Marriage* (London 1921), i-iii.

² Numelin, *The Wandering Spirit* (Copenhagen 1936), s. 163, jfr kp. v.

folken. Förutom släktskap, lokalt samboende och språk skapar även religionen gemensamma band, ehuru religionen på lägre kulturstadier oftare kan vara verkan än orsak. Hos en del folk har totem-systemet i hög grad stärkt gemenskapsbanden.

Vi finna för övrigt organisationer, som motsvara de primitiva folkens klan- och stamorganisationer hos en del gamla kulturfolk, hos kineserna, hos veda-folken, i Grekland och Rom, hos iranska folk, kelter, forngermaner och hos en del slaviska folk i våra dagar. Ett viktigt särmärke för stammen är att de besläktade stamgrupperna, som ofta ha bestämda namn, icke stå på krigsfot med varandra. Hos forngermanerna spelade ätten som känt en stor roll såsom social faktor. Att leva »i frid» med varandra fattade dess medlemmar såsom en samhällelig självkänsla. Det förefinnes en stark solidaritetskänsla stammedlemmarna emellan, en känsla redan av en viss abstrakt karaktär, som innehåller en föraning av patriotismen.¹

Lokala stamgrupper träda så småningom i förbindelse med varandra genom äktenskap utanför den egna gruppens gränser, genom jakt- och fiskeföretag, genom heliga riter och fester, först nabogrupper, sedermera nabostammar emellan, slutligen även främmande stammar emellan. Och det visar sig, att också handeln blir en mäktig befordrare av mellanfolkliga intressen. Liknande seder och lagar bli då gällande över vidare områden.

Många australiska stammar betecknas ofta som hörande till de primitivaste på jorden. Det är riktigt, att de flesta av dem ännu stå på vandringsstadiet, men märkligt nog ha just dessa folk — aruntastammen och Centralaustraliens nordstammar — en ganska invecklad stamorganisation, inte minst för att reglera de äktenskapliga förhållandena. Stammarna i fråga utveckla förbindelser med andra stammar, på en radie av ända till tusen *miles*. De mötas till gemensamma heliga fester och andra, och de sända representanter till varandra. Detsamma gäller också många ocea-

¹ Tozzer, *Soc. Origins* (N. Y. 1925), s. 183 f.; Westermarck, *Origin and Devel. of Moral Ideas* (London 1906), ii, s. 213; jfr Tacitus, *Germania*, 16; Caesar, *De bello Gallico*, vi, 22 f.; Maine, *Anc. Law* (London 1885), s. 220 f.; de Coulanges, *La cité antique* (Paris 1895), s. 126; Rivers, *Kinship and Soc. Org.* (London 1914), pass.; Hemmer, *Studier rör. straffutm. i med. svensk rätt* (Hfors 1928), s. 1.

niska och afrikanska naturfolk. Och det gällde i allra högsta grad Nordamerikas indianer.¹

Naturligtvis få vi inte för starkt generalisera vår kunskap om de primitiva samhällena, vilkas olika former kunna vara produkter även av lokala geografiska och andra faktorer. I detta avseende innebär varje samhälle »en lag i sig självt» och bör som en sådan enhet särskilt studeras.

I Australien ha i allmänhet de lokala stamgrupperna sina ledare och hövdingar, liksom storfamiljerna och klanerna styras av gruppens äldste män, medan gemensamma stamhövdingar sällan förekomma. Bland de nordamerikanska indianerna däremot var klanernas självständighet icke lika utpräglad, medan själva stamheten, liksom mångenstädes i Afrika, betydde mycket. I irokeernas system finna vi en nära social sammanslutning mellan olika klaner, som nästan motsvara en politisk statsorganisation. Hos en del afrikanska naturfolk leva icke alltid medlemmar av samma klan på samma plats, utan kunna vara spridda över hela det av stammen upptagna området. Bland tunguserna i Asien är klanen en grupp personer, förenade genom medvetandet om gemensamt ursprung och blodsgemenskap. Och utom fördelningen på olika stammar finna vi i synnerhet i övärldarnas primitiva samhällen, t. ex. i Oceanien, en indelning i byar. Utrikespolitiskt äro flera byar sammanslutna till ett distrikt, som då bildar den aktiva politiska enheten särskilt vid krigstillfällen, men i huvudsak kunna vi konstatera, att stamorganisationen är grundad på släktskapen.²

En sammansättning av olika stammar — vilken, som sagt, följer med den sociala utvecklingen — bildar sedan det som vi kunna kalla en nation. Även Orientens stater uppstodo genom sammansättning av olika stammar och folk med olika språk. Det kan visserligen ofta vara svårt att avgöra när man har att göra med en större stam, bestående av lokala grupper, och när de lokala grupperna böra betraktas som självständiga stammar. Men endast

¹ Numelin, i *Statsvet. Tidskr.* (Lund 1938), s. 150 ff.

² Wheeler, *The Tribe, etc.* (London 1910), s. 116 f.; Elander, *The chief of the Indian Clan* (Gborg 1909), ss. 2 ff., 80, 131 ff.; Wissler, *The Amer. Indian* (N. Y. 1922), s. 165; Westermann, *Afr. To-Day* (London 1934), kp. vii; Lips, i Boas, *Gen. Anthr.* (N. Y. 1938), s. 524; Shirokogoroff, *Soc. Org. of Northern Tungus* (Shanghai 1929), s. 120.

vid krigstillfällena spela dessa distinktioner en större roll. Övergången från stamorganisationen till större politiska sammanslutningar sker ofta genom erövring eller inkorporering.

Samhällena ha sålunda uppstått genom en naturlig utveckling, sällan genom några *Gesellschaftsvertrag*, som den gamla naturrättens representanter, bl. a. Hobbes och Spinoza teoretiserade om och som Rousseau utvecklade i sin *contrat social*.

De flesta av de nuvarande folken på lägre kulturstadier leva i större grupper än familjer, underhållande i talrika fall fredliga förbindelser med andra grupper, förbindelser, som i varje fall innehålla ett embryo till statlig och mellanfolklig kontakt. En annan fråga är sedan om man redan här på primitiva stadier kan tala om egentliga stater. Det kommer an på vilken innebörd man ger statsbegreppet, d. v. s. om man betraktar staten från juridisk, social, etnisk, ekonomisk eller geografisk synpunkt, eller, vilket väl helst borde ske, på en gång från samtliga dessa synpunkter.¹

En del etnologer synas icke göra någon egentlig skillnad mellan stater och samhällen, icke ens när det är fråga om de primitiva folkens sociala organisationer. Så t. ex. använda Lenz och Steinmetz begreppet stat på tal om de vilda folkens samfundsliv. Shakespear tillämpar statsbegreppet på de mer eller mindre primitiva samfundet i Nordindien. Schmidt och Koppers, liksom Graebner, gå ännu längre och betrakta även de primitiva samlar- och jägarfolkens sociala bildningar som stater. Holsti, som analyserat suveränitetsbegreppet i förhållande till de politiska organisationerna, finner likaledes även primitiva sammanslutningar vara stater. Å andra sidan finnas forskare, som för den tidiga kulturen undvika t. o. m. termen politisk organisation och inskränka densamma blott till klass-staterna, som uppkommit på grund av erövring eller underkastelse. Så t. ex. Lowie och Oppenheimer. Schuman i sitt stora arbete om *International Politics* tillerkänner ej primitiva folk något statsbegrepp, ja, överhuvud ej andra former av styrelse än sådana som betingas av »sammanstötningar av klubbor och spjut», även

¹ Jellinek, Allg. Staatslehre (Berlin 1922), s. 173 ff.; Spencer, Princ. of Ethics (London 1893), ii, kp. xxiv; idem, Descr. Sociology (London 1873—1925), iv, s. 8 ff.; idem, Princ. of Sociology (London 1885), i, s. 427; Giddings, anf. arb., kp. ii: iv; Oppenheimer, Der Staat (Fr. am M. 1912), pass.; Boëthius, Om statslivet (Sthlm 1916), pass.; Kjellén, Staten som livsform (Pol. handb., iii, Sthlm 1916), pass.

om han medger, att »mellanfolkliga förbindelser föregått förekomsten av kultursamhällen». I det klassiska Grekland finna vi inte alltid en bestämd åtskillnad mellan städer och stater; enligt Platon är deras ursprung detsamma och de mest primitiva staterna kunde bestå av fyra eller fem man.¹

Statsbegrepp och statsorganisation förutsätta, enligt min tanke, en organiserad sammanslutning av individer inom ett begränsat område, vilka individer antingen på grund av gemensam härstamning eller gemensam nationalitet eller historia känna sig förenade med varandra genom sina lagar och institutioner. Vi ha, så vitt jag kan förstå, obetingat, att söka statens rottrådar i de primitiva sociala sammanslutningarna. Ty t. o. m. hos vandringsfolken finna vi vissa antydningar om styrelse eller åtminstone organisationer, som påminna om styrelse, avseende att trygga stammedlemmarnas väl, säkra näringstillförseln och, vilket icke är det minst viktiga, upprätthållandet av freden både inom samhället och utom dess gränser. Men även om vi hos vandringsfolken, vilket visserligen kan låta som en paradox, finna vissa antydningar om en territoriell politisk princip — i det att vandringsområdenas gränser ofta äro fixerade —, saknas dock här en utpräglad territoriell princip, som utmärker staten. Det förefaller mig därför riktigare, att beteckna de primitiva folkens politiska organisationer som politiska samfundsformer och icke som stater.²

Herbert Spencer och en stor del av hans efterföljare ha byggt sina teorier om uppkomsten av politiska organisationer på antagandet att de primitiva samfundet huvudsakligast tillkommit genom krig. Ledare och hövdingar ha framträtt med det inflytande som de mäktigaste krigarna vunnit genom makt och skicklighet.³

¹ Lenz, *Skizzen aus Westafri.* (Berlin 1878), s. 273; Steinmetz, *Rechtsverh. v. eingeb. Völkern* (Berlin 1903), s. 367; idem, *Ethn. Studien z. ersten Entw. d. Strafe* (Gronningen 1928), i, ss. 365, 382; Shakespear, *The Lushei Kuki Clans* (London 1912), s. 43; Schmidt; Koppers, *Völker u. Kulturen* (i Obermaier, m. fl. *Der Mensch aller Zeiten*, iii; i, Regensburg u. d.), s. 174; Holsti, i *Proc. Intern. Relations* (Berkeley, Cal. 1930), vi, s. 119 ff.; Lowie, *Prim. Soc.* (N. Y. 1920), s. 358 ff.; Oppenheimer, *anf. arb.*, pass.; Schuman, *Intern. Politics* (N. Y., London 1937), pass.; Platon, *Opera omnia*, ii: 30.

² Numelin, *Politisk Geografi* (Hfors 1927), kp. v.

³ Spencer, *Princ. of Sociology*, ii, s. 338; jfr i, ss. 12, 508, 545; idem, *Princ. of Ethics*, ii, s. 202.

På basen av en nyare etnologisk forskning kan man emellertid konstatera, att även om krigen i historisk tid kunnat bidra till statsutvecklingen, de alls icke spelat den roll hos naturfolken, som man tidigare varit benägen att tillskriva desamma, samt att de primitiva samhällenas uppkomst och organisation ganska sällan stå i relation till kriget. På lägre kulturstadier stärkes samkänslan av magiska och religiösa orsaker, av ömsesidig hjälpsamhet i fredliga värv, kort sagt av fredligt samarbete. Också om den primitiva moralen vanligtvis är en sak, som angår blott den trängre familjekretsen, förekomma tidigt mellan de primitiva stammarna, ja mellan lokala stamgrupper reglerade mellanfolkliga eller låt oss försiktigtvis säga mellanstamliga förbindelser. Mycket tidigt i utveckling finna vi en tydlig tendens t. ex. att söka avgöra tvister genom kompromisser och ömsesidiga överenskommelser. Härmed undergå även rättsförhållandena en utveckling; den primitiva familje- eller klanrätten blir mellanstamlig rätt.

Om samhällena levat åtskilda utan att träda i förbindelse med varandra, hade på sin höjd idén, begreppet om en rättsreglering dem emellan kunnat leva i föreställningen, då varje samhälls medvetande av sig självt såsom enhet måste innebära tanken på och ställningen gentemot någon annan liknande enhet. Redan på de lägsta stadier finnes ett frö till folkrätt — så snart som två samhällen existerat vid sidan av varandra.

Men innan samhällena, staterna fatta sig som organ i en större enhet; fatta de sig som samhällen, resp. stater för sig själva. Varje regel bildas därför ursprungligen i syfte av det egna behovets tillfredsställande. Det folkrättsliga samkvämet framgår alltså ur trängre samhällsfärer: familjens, klanens, stammens. Folkrätten framgår ur en privaträtt eller familjerätt — utan att stam- eller nationsintressena förkvävas —, genom en självbestämd *consensus gentium*. Mellanfolkligheten arbetar sig omedvetet fram ur den inländska sedelagen; rättsskyddet utåt blir till en början blott självhjälp, i främsta rummet i blodshämndens form.

De primitiva folkens sinne för fredliga relationer, icke endast inom en och samma stam, utan även med nabostammar och t. o. m. främmande stammar, den primitiva dispositionen att hellre avgöra

vanskliga tvistefrågor genom underhandlingar än genom strid, kort sagt, det diplomatiska sinnelaget hos naturfolken sammanhänger i hög grad med hela det primitiva samhällets administration och styrelsesätt. Det har funnits forskare, som förnekat tillvaron av varje slag av styrelse hos folken på de lägsta kulturstadierna, liksom det funnits sociologer, som velat fränkänna vissa folk förekomsten av varje form av religion.¹ Det torde numera kunna anses fastslaget, att även de lägst stående vilda samhällena förete vissa primitiva element av administration. Den primitiva politiska förmågan, den politiska insikten innebär visserligen ofta blott en mindre utvidgning av familjeledarnas erfarenheter från släktsamlevnaden. De yttra sig i samarbete stamgrupperna emellan och i en först intrastamlig, senare interstamlig solidaritet. I det primitiva samhället möta vi den första svaga begynnelsen till många politiska funktioner och institutioner, som höra hemma på ett mycket högre stadium av utveckling.²

Enligt en populär uppfattning styras de vilda folken av despotiska och blodtörstiga ledare, hövdingar med enväldig makt. Bilden är emellertid i hög grad felaktig. Vi ha i allmänhet i den primitiva världen att göra med samhällena, där hövdingarna eller konungarna vanligtvis dela makten med stammens äldste, eller inflytelserikaste män, varvid kunskap i magiska ting spelar en ej liten roll. Dessa bilda då ett verkligt råd, utsett bland stammedlemmarna, och i många fall är det just stammens äldste, som representera själva styrelsen; i andra fall är det något hemligt sällskap, förbund eller — hos redan något högre stående folk vissa samhällsklasser. Stamråden äro ofta utrustade med så avsevärda maktbefogenheter, både administrativa och juridiska, att man kan anse, att folkförsamlingar och nationella assembléer framgått ur dylika råd.

Den etnologiska litteraturen har kanske ofta underskattat betydelsen av stamråden. De äro icke alltid till det yttre så framträdande, men sannolikt i regel hos naturfolken vanligare än »one-man-ruler».

Bland de mest primitiva raserna utövas stam-auktoriteten av ett

¹ Jfr t. ex. Angas, *Savage Life*, etc. (London 1847), i, s. 88; Eyre, *Exp. Centr. Austr.* (London 1845), ii, s. 315.

² Hertzler, *Soc. Inst.* (London 1929), s. 78; Landtman, *Origin of Inequality* (London 1938), ss. 309 f., 314 ff.; Lehmann, 'Die Herausbild. d. Führertums', etc., i *Baessler Archiv* (Lpz, Berlin 1936), s. 63 f.

allmänt stamråd; en styrelse, representerande den monarkiska principen är här så gott som okänd. Nämnom vissa exempel!

Hövdingskapet, liksom överhuvud auktoriteten över stammen, är föga utvecklat bland infödingarna i Australien. I nästan varje stam är det stamgruppens ledare och stammens äldste; som anses besitta en magisk kraft och utöva inflytandet. Dessa stamäldste, som ofta äro lokala stamgruppsledare, bilda något som liknar ett råd eller kabinet.¹ Vid totem-mötena hos wotjobaluk-stammen (vid Wimmerofloden i Australien) sammanträda först stammens äldste män och fatta beslut, som sedan kungöras allt folket. Den äldsta stamgruppledaren fungerar även som ledare för dessa stamråd, vilka måste sammankomma på en bestämd plats kallad *jun* utanför lägret. De yngre männen i stammen ha rätt att närvara vid rådet, men de få icke uttala sig. Och det är rådets ledare, som, vid behov, utsänder budbärare till andra stammar och han iordningställer även budkavlen.²

Styrelsen bland Oceaniens infödingar är icke despotisk utan snarast parlamentarisk; den ligger i händerna på byförsamlingen, som sammanträder på byns centrala plats. Maorierna på Nya Zeeland, voro, åtminstone tills de erövrade andra stammar, ett demokratiskt folk, där varje stam styrde sig själv. Om hövdingarna på Fiji uppges att de ha föga makt. Många folk på Nya Guinea ha sina nominella ledare, men stamrådet spelar en viktig roll. Bland kiwaipapuanerna t. ex. utövas stamauktoriteten av ett antal betydande män i stammen; en var av dessa ledare för en stamgrupp; tillsammans bilda de ett slags råd.³

¹ Cunow, Verwandtschafts-Org. d. Australneger (Stuttg. 1894), s. 112; Curr, Austr. Race (Melb. 1886), i, s. 55 ff., iii, s. 62; Dawson, Austr. Abor. (Melb. 1887), s. 5 f.; Eyre, anf. arb., ii, s. 315 ff.; Fison, Howitt, Kamilaroi and Kurnai (Melb. 1880), s. 211 ff.; Frazer, Totemism and Exogamy (London 1910), i, ss. 283, 352 ff.; Gason, i Woods, Nat. Tribes S. Austr. (Adelaide 1879), s. 262; Spencer, Gillen, Nat. Tribes Centr. Austr. (London 1899), ss. 133, 276; idem, Northern Tribes Centr. Austr. (London 1904), s. 20 ff.; Smyth, Abor. of Victoria (London 1878), i, s. 126 f.; Taplin, i Woods, anf. arb., i, s. 32.

² Howitt, i Trans. Roy. Soc. Victoria (Melb. 1888), i, s. 110 ff.

³ Tregear, i Journ. Anthr. Inst. (London 1890), xix, ss. 99, 106; Buller, Forty Years in New Zealand (London 1878), s. 239; Thomson, Fijians (London 1908), s. 57 f.; Quatrefages, Hommes Fossiles, Sauvages (Paris 1884), s. 190; Landtman, anf. arb., s. 310.

Liknande synas förhållandena vara bland folken i den malajiska arkipelagen, så t. ex. bland många stammar på Celebes, där de äldste stammedlemmarna samlas till möten för att dryfta interstamliga spörsmål. Hos kubu på Sumatra, där styrelseformerna förefalla att vara mycket rudimentära, vilar administrationen på de äldsta i varje stamgrupp; några hövdingar ha de ej. Andamanöarnas vildar ge ett visst företräde åt skickliga fiskare och jägare, men de ha inga ledare, som besitta någon makt. De äldsta männen och kvinnorna i stammen bilda liksom ett stamråd.¹

De fredliga vedda på Ceylon ha ytterst utvecklade styrelseformer; någon egentlig stamauktoritet förekommer här icke. Många naturfolk i Indien är i hög grad demokratiskt styrda, detta gäller t. ex. toda, kukilushai; hos naga anses en så god som en ann. Detsamma synes även gälla de nordasiatiska folken. När en konflikt uppstod mellan två stamgrupper hos tjuktjerna t. ex., samlades män från båda grupperna, och utsågo två talesmän för att försona de oeniga. Hos jokoterna — före den ryska regimen — behandlades alla stamfrågor, ekonomiska som juridiska, av stammens äldstes råd.²

Det primitiva Afrika har ofta ansetts som den oinskränkta härskarmaktens värld. Om man betänker, vilken omfattning folkvandringarna haft på den afrikanska kontinenten, inser man att erövringstågen här måste ha inverkat på statsbildningarna. Men trots detta ger en något närmare undersökning av de afrikanska samhälls- och statsformationerna en bild av en ingalunda enväldig konunga- eller hövdingamakt, tvärtom finna vi ett afrikanskt samhällsstyre med institutioner såsom råd av stammens äldste, åldersklubbar och liknande institutioner. Visserligen har i Afrika den politiska utvecklingen mångenstädes gått fram till ärftligt konungadöme eller hövdingadöme, t. o. m. ärftligt överhövdingadöme, men

¹ Zimmermann, *Inseln d. Ind. u. Still. Meeres* (Berlin 1863—64), ii, s. 322; Forbes, *Naturalist's Wand. Eastern Archip.* (London 1885), s. 243; idem, i *Journ. Anthr. Inst.* (London 1885), xiv, s. 126; Brown, *Andam. Islanders* (London 1922), s. 44; Man, *Nicobar Islanders* (London 1933), s. 48 ff.

² Sarasin, *Die Weddas* (Wiesb. 1893), ss. 475, 479, 488, 538; Godden, i *Journ. Anthr. Inst.* (London 1897), xxvi, s. 168; Shakespear, *ibid* (London 1909), xxxix, s. 372; Bogoras, *The Chukchee* (Publ. Jesup North. Pac. Exp., vii, N. Y., Leiden 1904—09), s. 662; Sumner, i *Journ. Anthr. Inst.* (London 1901), xxxi, s. 70.

samhällschefen-statschefens makt är, som sagt, nästan överallt underställd kontrollerande myndigheter. Och även här synes hans ställning i hög grad vara beroende av hans personliga kvalifikationer.

Några exempel från olika delar av den afrikanska kontinenten skola ytterligare belysa det sagda. Börja vi söderifrån konstatera vi att, såsom general Whitfield på tal om de sydafrikanska folkens seder och lagar påpekar, härskarnas ställning alls icke är så oinskränkt, som man tidigare ansett vara fallet.¹ Samhällschefens vilja och beslut är här underkastad kontroll av ett råd, så inflytelse-rikt, att intet viktigare stamspörsmål avgöres utan dess hörande. Och stammens rådgivare, som även fungera som skiljedomare i konflikter, äro direkt utsedda av folket självt. Hos buschmännen är stamhövdingen i alla beslut, som gälla stammens relationer till främmande stammar, bunden av samtycket hos *amapakati*, »de anseddas råd». I juridiska frågor, som gälla eget folk, har *amapakati* blott rådgivande karaktär. Hos zuluerna är styrelsen i allmänhet patriarkalisk. En stam är egentligen blott en större familj, vars överhuvud betraktas som en far, *baba*, som han kallas och vars förhållanden till stammen därför är mer intimt än en styresmans. Hos betschuanerna existerar vid sidan av hövdingen »de förnämsta männens råd», ett slags folkförsamling. Och hos hottentotterna regerar hövdingen endast i samförstånd med de äldsta männen i stammen. Bergdama, jägarfolket, har i spetsen för sin styrelse den äldste i stammen.²

Professor Lindblom anmärker på tal om akamba, att här sedan äldsta tider rått en patriarkalisk styrelseform. Frågor av mer allmänt stamintresse behandlas av en folkförsamling, rekryterad av de äldste männen i stammen; någon egentlig ledare eller hövding har aldrig förekommit. Lambafolket i norra Rhodesia tillåter icke hövdingen regera utan att bestämma rådgivare. Hos hovas på

¹ Whitfield, *South Afr. Native Law* (Cape Town 1930), s. 2.

² Kropf, *Volk d. Xosa-Kaffern* (Berlin 1899), s. 168; Döhne, *Kaffernland* (Berlin 1844), s. 15; Shooter, *The Kafirs* (London 1857), s. 97 f.; Holub, *7. Jahre im Südafr.* (Wien 1881), i, s. 479; Schultze, *Aus Namaland* (Jena 1907), s. 321; jfr Viehe, i Steinmetz, *anf. arb.*, s. 301 (ovaherero); Dundas, i *Journ. Anthr. Inst.* (London 1913), xlii, ss. 483 f., 510; Stayt, *The Bavenda* (London 1931), s. 71; Schapera, *The Khoisan Peoples* (London 1930), s. 328 f.; Vedder, *Die Bergdama* (Hamburg 1923), s. 171.

Madagaskar synes konungens makt mer berott på den mystik, som omgav honom, än på någon utpräglad monopolställning. Även om hövdingamakten hos ovambofolket är ganska stark, kontrolleras den i alla fall av adeln och »de förnämste» i stammen.¹

I Lundariket företer styrelsesättet speciellt gynokratiska drag; liksom hos bavenda och wahorohoro härskar konungen och konungens mor i samförstånd med sina rådgivare. Likaså ha loango, vid sidan av konungen, ett »statsråd», och konungens mor spelar, såsom hos alla stammar i det centralafrikanskt moderrättsligt betonade bältet, en viktig roll.²

Atarska i Östafrika uppgevas vara i huvudsak demokratiska. Varje distrikt har sin stamäldste, som sammanträffar med övriga äldste när det gäller viktigare stamfrågor. Vad de östafrikanska folken med faderrättsligt betonat hövdingaskap beträffar, kan det konstateras, att icke heller här hövdingamakten är utpräglad stark. Hos en stor del av dessa folk, som teoretiskt karakteriseras som despotiska, är hövdingamakten, där folken icke direkt stå under militära lagar, ganska inskränkt. Varje klan har sina rådgivare, ofta ärftliga, vilkas anvisningar och råd icke kunna negligeras. Mycket av hövdingens makt synes dessutom bero på dennes personliga egenskaper. Är han en man med utpräglad vilja, blir rådgivarnas betydelse ganska liten, i motsatt fall ha de icke blott ett stort inflytande utan representera hela stamauktoriteten. Hos swahili omges konungen av ett kontrollerande råd på fyra personer, likaså hos wasambara. Wagogo-hövdingarna delar makten med de äldste i stammen. Hos wanyamwesi säges konungens makt vara mer formell än verklig. Nästefter konungen i rang komma de olika distriktens vice konungar, utsedda av folket; sedan vasalledarna, vilkas värdighet t. o. m. kan vara ärftlig. Ungefär lika förhåller det sig bland bam-bala. Och hos wa-sanja är hövdingaskapet visserligen ärftligt, men den politiska makten delas av honom med stammens äldste.³

¹ Lindblom, i Arch. d'Étude Orientales (Uppsala 1920), xvii, s. 149 ff.; Doke, The Lambas N. Rhod. (London 1931), s. 57 f.; de Lacombe, Voy. à Madagascar (Paris 1840), s. 237; Rautanen, i Steinmetz, anf. arb., s. 336.

² Delhaise, i Bull. Soc. Belge géogr. (Br. 1908), xxxii, s. 178; Pechuël-Loesché, Volkskunde v. Loango (Stuttg. 1907), ss. 160 f., 187.

³ Mc Call Teal, anf. av Frazer, Native Races Afr. (Anth. Anthr. i, London 1938), s. 23; Declé, Tree Years in Sav. Afr. (London 1898), s. 342 (wanyamwesi);

Hos masai bestämmes den politiska utvecklingen av en åldersklass av krigare, säger Merker, men en annan auktoritet beträffande samma folk, sir Harry Johnston, betecknar masaistaterna som små republiker, styrda av en oligarki av de förmögna och mest betydande äldste männen.¹

Hos många folk i det nordliga Kongo-området, såsom hos pangwe, liksom bland vildarna i Belgiska Kongo, omger sig konungen med ett »de äldres råd». Pygméerna i Kongo ha ej heller någon ärfdig ledare; det är vanligtvis jaktledaren, som fungerar som hövding.²

Bland en hel del hamitiska blandfolk spelar konungens mor, liksom adeln, en betydande roll såsom rådgivare åt konungen. Likaså är hos nilotiska folk konungens råd en politisk faktor; bland kavirondo t. ex. bilda de olika byråden ett högsta råd. Hövdingen själv uppges ha föga makt. Beträffande galla, somaler, danakil m. fl. erfara vi, att hövdingarna här ha vid sidan av sig själva underhövdingar och bud, adel etc. Och den verkliga makten ligger i händerna på de äldste som bilda »de sju männens råd», eller på större folkförsamlingar.³

Hos västafrikanska folk finna vi jämsides med ett hövdingssystem med åldersklasser ett de äldstes råd, vars senare makt är ganska väsentlig. Hartland framhåller, att bland dinka i Västsudan varje by styr sig själv genom ett råd bestående av byns äldste; hövdingen är mer en ledare av stora jakt- och handelståg.⁴

Wedell, i Zschr. vergl. Rechtsw. (Berlin 1905), xviii, s. 155; Baumann, Usambara (Berlin 1891), s. 155 f.; Beverley, i Steinmetz, anf. arb., s. 219 f.; Torday, Joyce, i Journ. Anth. Inst., (London 1905), xxxv, s. 398; Barrett, ibid. (London 1911), xli, s. 35.

¹ Merker, Die Masai (Berlin 1904), s. 164; Johnston, The Kilima Njaro Exp. (London 1886), s. 418.

² Tessmann, Die Pangwe (Berlin 1913), i, s. 43; ii, s. 219; Burrows, i Journ. Anthr. Inst. (London 1899), xxviii, ss. 98, 427; Johnston, Uganda Prot. (London 1902), ii, s. 539.

³ Baskerville, i Steinmetz, anf. arb., s. 194; Roscoe, The Baganda (London 1911), s. 238; Hofmayr, Die Shilluk (St. Gabr. 1925), s. 151; Czekanowski, i Pet. Mitth. (Jena 1912), lviii, s. 22 ff.; Northcote, i Journ. Anthr. Inst. (London 1907), xxxviii, s. 59 ff.; Paulitschke, Ethn. N.-Afr:s (Berlin 1893), i, ss. 123, 138.

⁴ Hartland, i Journ. Anthr. Inst. (London 1910), xl, s. 171.

Det förhärskande systemet bland infödingarna i Sierra Leone i Västafrika är ett slags valmonarki, begränsad både till sin inre och yttre makt. Konungen heter på folkets språk *mungo*, vilket torde betyda detsamma som »den främste mannen», men han tituleras också helt enkelt *fafee*, fader. Och varje stamgrupp har sin egen *fafee*. Konungen hos kpelle är visserligen härskare över hela landet, men han kan utöva sin auktoritet endast i samförstånd med sina stam-undersåtar. Hos ashanti spela stamråden en viktig roll. Styrelseformerna bland ibostammarna i Nigeria betecknas som monarkisk, men enligt Mockler-Ferryman äro konungarna rent ut dockor i händerna på folket.¹

Vad nordafrikanska folk beträffar konstatera vi, att t. ex. kaby-lernas styrelseform förefaller att vara ganska demokratisk: varje liten by har sin *djemaa* eller folkförsamling, som alla fullvuxna män tillhöra. Och hos denna församling ligger den politiska makten. Beduinerna åter ha sina stam-sheiker, som dock icke äga större auktoritet över stammen. Bland arabiska folk över huvud, säger en sakkännare, är den individuella friheten fullständigt okontrollerad.²

Det har synt mig befogat att välja så många exempel från den afrikanska kontinenten för att visa, att inte ens här den monarkiska makten på långt när kan anses oinskränkt. Hos många afrikanska folk beror statschefens ställning dessutom på vissa handelsmonopol. Som generell regel kan man här beteckna en viss kompromiss mellan härskarmakten och politiska organ, olika på olika håll, delvis, så vitt jag kan finna, även beroende av ekonomiska och geografiska orsaker.

På den amerikanska dubbelkontinenten möter man hos de vilda och halvilda folken ett ganska iögonenfallande demokratiskt drag. Vildarna på Eldslandet, i Patagonien och på de argentiska pampas förte endast rudimentära styrelseformer. Innan deras infödingar företaga någon expedition, vare sig närings- eller krigiskt betonad, utser ett stamråd en ledare. Guarani-indianerna i Brasilien ha över

¹ Matthews, *Voy. Riv. Sierra Leone* (London 1791), s. 74; Rattray, *Ashanti Law* (Oxford 1929), s. 82; Mockler-Ferryman, *Up the Niger* (London 1892), s. 41; Westermann, *Die Kpelle* (Gött. Lpz. 1921), s. 74.

² Burckhardt, *Notes on the Bedouines, etc.* (London 1930), ss. 56 ff., 161.

huvud ingen ledare i fredstid; i krig följa de den skickligaste krigaren. Karsten konstaterar, att bland toba-indianerna i Gran Chaco är rådets makt så stor, att det kan avsätta en hövding. Hos ijca-indianerna i norra Columbia fattar hövdingen intet beslut utan samråd med de ansedda männen i byn, enkannerligen medicinmännen. Och besluten föregås av nattliga samkväm, *seyan-nayan*, hos hövdingen. Individuell duglighet, säger Mr. Gray, avgör hos många sydamerikanska stammar val av hövding; i många fall är denne mer en rådgivare än en regent. Han kontrollerar på sin höjd åkerbruket eller organiserar jakt- och fiskeexpeditioner, bilägger tvister och presiderar i stamförsamlingarna.¹

Etnologiska uppgifter tyda på att hövdingsskapet icke ens bland de nordamerikanska indianerna var synnerligen starkt utvecklat. Personer med fysisk och psykisk styrka kunde utöva ett visst inflytande, som dock var beroende av stammens gillande. Hos en del indianer ansågs hövdingsskapet ha religiöst ursprung; sålunda betraktades hövdingen hos *natchez* som en son av solen, hos *nutka* var hövdingen samtidigt den ledande medicinmannen, hos *calusa* ansågs han besitta övernaturliga egenskaper, men inte ens i dessa fall var hövdingens makt på något sätt oinskränkt. *Omaha*-indianerna hade egentligen inga hövdingar eller ledare, men det fanns hos dem särskilda personer, som hade rätt att leda ceremonier och riter. Hos andra indianer åter betydde ålder och rikedom en hel del, men folket hade i regeln frihet att sköta sina egna affärer. Hos *algonkinerna* synes stamrådet haft ett stort inflytande. Och bland *wishram*-indianerna hände det, att flera män samtidigt fungerade som hövdingar.²

¹ Letourneau, *Sociology* (London 1881), s. 471; Karsten, *Ind. Tribes Gran Chaco* (Soc. Sc. Fennica, C. H. L. iv: i, Hfors 1932), s. 46; Im Thurn, *Ind. of Guiana* (London 1883), s. 211 ff.; Lothrop, *Ind. Tierra del Fuego* (Contr. Mus. Am. Ind.; Heye Found. x, N. Y. 1928), s. 84; v. Spix, v. Martius, *Travels in Brazil* (London 1924), ii, s. 245; Bolinder, *Ijca-ind. kultur* (Alingsås 1918), s. 179.

² Gray, i *Hastings Enc. Relig. Ethics* (Edinb. 1914), vii, s. 814 f.; Fletcher, *La Flesche*, i *Ann. Rep. Bur. Ethn.* (Wash. 1911), xvii, s. 195 f.; Lips, i *Boas*, *anf. arb.*, s. 500; Spier-Sapir, *Wishram Ethn.* (Univ. Wash. Publ. Anthr., Seattle 1930), s. 211 f. Betr. andra indianstammar, se Bancroft, *Nat. Races. Pac. States N. Am.* (San Franc. 1883—86), i, ss. 167, 194, 219, 275; Dorsey, i *Ann. Rep. Bur. Ethn.* (Wash. 1897), xv, s. 222.

Vi kunna avsluta denna genomgång av fakta med att konstatera, att eskimåerna icke ha någon styrelse i ordets egentliga mening. Dr Birket-Smith omtalar för mig, att bland de flesta eskimåstammar de äldsta stammedlemmarna äro självskrivna ledare, som gärna följa sina rådgivare. Hos de äldsta arisktalande folken torde styrelseformen ha vilat på familjeorganisationen.¹

Såsom vi ovan sett, är den monarkiska styrelseledningen icke någon alldeles allmän inrättning hos folken på lägre kulturstadier. Bland infödingarna i Australien synes stamrådet spela en viktig roll och vi möta liknande förhållanden bland talrika folk i Oceanien, på Nya Guinea och i den indiska arkipelagen. Även om i Polynesien hövdingamakten av en del forskare betecknats som despotisk, är det att märka, att den kontrolleras av ett äldres råd eller liknande institutioner. Bland de vilda folken i södra och nordöstra Asien, liksom i arktiska regioner, är styrelseformen utpräglat demokratisk. I det afrikanska folkhavet förekommer en viss dragning mot monarkiskt styrelsesätt, särskilt bland negerfolken, men även här spela stamråden en viktig roll. Här råder alltså närmast en »inskränkt monarki». Och vad den amerikanska dubbelkontinenten beträffar, borde icke ens historiker, som äro benägna att överföra sina synpunkter från historiska folk på naturfolken, kunna förneka »the trend towards democracy» med auktoriteten i händerna på hövdingar och äldste eller på en folkvald församling. Parallella politiska organisationsformer möta hos polarfolken och hos de äldsta ariska folken.

Hövdingskapet är således icke särdeles utvecklat på de lägsta kulturstadierna. Styrelsesättet kan närmast betecknas som gerontokratiskt. Ledarskapet är tillfälligt och växlande och kan vara uppdelat på olika ledarfunktionärer samtidigt. I många fall synes hövdingvärdigheten vara beroende på personliga egenskaper: kännedom i övernaturliga ting, slughet, mod, skicklighet i handel, goda relationer till andra stammar, ådagalagd gästfrihet etc. Och där ärfthetshänsyn tagits i betraktande, kan man konstatera hurusom personliga egenskaper även här spela en viktig roll. Hos många folk

¹ Nansen, *Esk. Life* (London 1898), s. 199 f.; Bancroft, *anf. arb.*, i, s. 65; Geiger, *Ostirän. Kultur* (Erl. 1882), s. 432 ff.; Schrader, *Preh. Antiq. Aryan Peoples* (London 1890), s. 393 f.

heter det, att regentvärdigheten går i arv, men om den presumtive arvtagaren saknar erforderliga förutsättningar och en annan anförvant till honom besitter sådana i högre grad, föredrages denne som styresman. Hos en del folk se vi den dualistiska företeelsen av två hövdingar, en fredstidshövding och en krigstidsledare, varvid den förre dock i regel representerar kontinuiteten i stamadministrationen. En maktbefogenhet i krig har, vad naturfolken beträffar, visat sig för flyktig för att bli bestående även under normala förhållanden, medan det egentliga hövdingskapet står under inflytande av mer permanent verkande förhållanden.

Hos många folk delar hövdingen sin maktbefogenhet med stammens äldste eller annars inflytelserikaste män, där icke ett klanråd eller ett råd av stammens äldste helt enkelt representerar högsta makten och samtidigt — all sin ofullkomlighet till trots — innefattar en rudimentär begynnelse till mer utvecklade institutioner hos folk på högre kulturstadier. I en del fall är rådet samtidigt en allmän domstol. Och etnologien känner många folk, hos vilka ett »äldres råd» kan fortbestå sida vid sida med en även högtutvecklad hövdings- och konungainstitution, ja oberoende av en dylik. Konungen eller hövdingen kan stundom blott vara en symbol eller också ha till uppgift att övervaka jordbruket, bevattningen, eller fungera som regnmakare och reglerare av folkets öden inte minst genom aktgivande på stjärnornas läge och andra celesta företeelser. Det är väl ingen tillfällighet, att just de folk, där stamråden spela en viktig roll, i allmänhet äro desamma, som äro kända för att på fredlig väg upprätthålla relationer även med andra stammar och folk.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Nationernas förbund under »Nationernas förbund har upphört att åren 1939 och 1940. fungera».

Så uttryckte utrikesminister Günther sin uppfattning rörande förbundet, när han den 16 augusti 1940 i ett anförande i riksdagen redogjorde för det utrikespolitiska läget. Han konstaterade därmed ett förhållande, som sedan flera månader tillbaka varit uppenbart. Genom stormaktskrigets utbrott i september 1939 och utvecklingen under första hälften av år 1940 bröt förbundet definitivt samman. De stora politiska avgörandena hava emellertid helt och hållet ägt rum utanför förbundet, alltsedan sanktionsaktionen mot Italien under den abessinsk-italienska konflikten 1935—1936 misslyckades. De internationella problem, som uppstodo genom det spanska inbördeskriget, behandlades sålunda som bekant inom den s. k. non-interventionskommittén i London. Konflikten mellan Japan och Kina, som utbröt i mitten av år 1937, anhängiggjordes visserligen hos förbundet men föranledde för dettas vidkommande endast verkningslösa resolutioner, och det allvarligaste samfälliga försöket till en reglering av konflikten ägde rum utanför förbundets ram vid en konferens i Bryssel i november 1937. Frågan om Rhen-zonens remilitarisering och uppsägningen av Locarno-traktaten anmäldes visserligen likaledes hos förbundet men utan att leda till några åtgärder från dettas sida. Och Österrikes införlivande med Tyskland i mars 1938 samt den tjeckoslovakiska krisen i september—oktober samma år passerade förbundet så gott som helt förbi. Det var under sådana förhållanden närmast överraskande, att förbundet under år 1939 kom att ingående befatta sig med två politiska frågor, vilka särskilt ur svensk synpunkt båda voro av stor betydelse, om de ock sinsemellan voro av olika storleksordning, nämligen den finsk-ryska konflikten och Ålandsfrågan.

Nationernas förbunds råd sammanträdde den 16—20 januari 1939 till sitt etthundrafjärde möte, varvid det svenska rådsombudet, hr Sandler, fungerade som rådets president. Utom administrativa och dylika frågor upptog rådet till behandling frågan om den japansk-kinesiska konflikten, vilken i enlighet med kinesiska regeringens hemställan kvarstätt på rådets dagordning alltsedan dettas möte i september 1937. Kinas representant anbefallde vidtagandet av finansiella och ekonomiska repressalieåtgärder mot Japan, såsom

bojkott av japanska varor, embargo på utförseln till Japan, särskilt ifråga om flygmaskiner och bensin, finansiellt och ekonomiskt bistånd åt Kina samt lättnader beträffande transitering och transport av krigsmateriel. Därjämte begärde han, att en särskild koordinationskommitté skulle tillsättas för att samordna de olika åtgärderna. Rådet inskränkte sig emellertid till att godkänna en resolution, i vilken erinrades om förbunds församlingens och rådets tidigare beslut rörande bistånd åt Kina och varigenom förbundsmedlemmarna, särskilt de, som vore direkt intresserade i Fjärran Östern, anmodades att granska de kinesiska förslagen i syfte att verksamma åtgärder måtte vidtagas, särskilt åtgärder för att bistå Kina.

Rådets följande sammanträde, vilket hölls under tiden den 22—27 maj 1939 under ordförandeskap av Sovjetunionens ombud, hr Maisky, erbjuder större intresse ur svensk synpunkt, då därvid Ålandsfrågan behandlades.

Förhandlingarna vid mötet inleddes genom deklARATIONER av de brittiska och franska representanterna. Med hänsyftning på de under våren inträffade händelserna, särskilt de brittiska garantierna till Polen, Grekland och Rumänien, förklarade Lord Halifax, att brittiska regeringen till följd av vad som inträffat ansett sig skyldig att åtaga sig vissa speciella förpliktelser, vilka syftade mot fredliga och noggrant fastställda mål. Brittiska regeringens åtgärder överensstämde emellertid helt med andan i förbundsakten, och brittiska regeringen fasthöll icke mindre energiskt än tidigare vid den idé, det internationella samarbetets idé, för vilken förbundet vore en symbol. Den franske utrikesministern, hr Bonnet, förklarade å sin sida, att franska regeringen outtröttligt fullföljde sina strävanden att förverkliga säkerhetens, samarbetets och fredens idéer. Den beklagade, att dessa ansträngningar att inom förbundsaktens ram söka åstadkomma önskvärda säkerhetsgarantier misslyckats. Säkerheten, samarbetet och freden finge därför eftersträvas enligt andra metoder och på ett annat plan, och franska regeringen hade därför upptagit de förhandlingar, på vilka Lord Halifax hänsyftat och vilka icke strede mot förbundsaktens grundsatser.

Ålandsfrågan anhängiggjordes hos förbundet genom telegram till generalsekreteraren den 10 maj 1939 från svenska och finska regeringarna, i vilka de hemställde, att å dagordningen för majmötet måtte uppföras frågan om de av dessa båda regeringar föreslagna bestämmelserna beträffande 1921 års Ålandskonvention. I samtidigt dagtecknade skrivelser till generalsekreteraren utvecklade de båda regeringarna sin hemställan till rådet. Med överlämnande av texten till de noter, som de utväxlat med konventionens övriga signatär-makter, ävensom till en not, som de tillställt sovjetregeringen, hemställde de, att noterna måtte delgivas rådsmedlemmarna och att dessa måtte underrättas om att svenska och finska regeringarna begärde rådets godkännande av de mellan signatär-makterna överenskomna bestämmelserna, i den mån dessa föllo inom området för rådets behörighet.

De bestämmelser i fråga om Ålandskonventionen, som föreslagits från svensk och finsk sida och vilka angivits i de med konventionens signatärmakter utväxlade noterna,¹ inneburo bland annat, att Finland med stöd av art. 7: I i konventionen skulle för en tid av tio år bemyndigas att inom Ålandszonens norra del vidtaga vissa militära åtgärder. Ifrågavarande artikel i Ålandskonventionen stadgar, att konventionens signatärmakter, i syfte att göra den i konventionen stadgade garantin effektiv, kunna var för sig eller gemensamt hänvända sig till Nationernas förbunds råd, för att detta må besluta, vilka åtgärder som skola vidtagas för att säkerställa upprätthållandet av konventionens bestämmelser eller för att tillbakavisa en kränkning. Garantmakterna förbinda sig att medverka till åtgärder, som rådet i sådant syfte enhälligt besluter, under det att två tredjedels majoritet berättigar dem att vidtaga av rådet anbefallda åtgärder.

Med anledning av svenska och finska regeringarnas hemställan underrättade generalsekreteraren den 15 maj de av Ålandskonventionens signatärmakter, som ej voro medlemmar av rådet, om att frågan uppförts å dagordningen för mötet och hemställde att, för den händelse de önskade låta sig företrädas i rådet vid frågans behandling, de ville meddela uppgift å sin representants namn. Denna underrättelse tillställdes danska, estniska, polska och tyska regeringarna. Vid rådets sammanträde den 22 maj upptogs frågan till behandling, varvid hr Holsti i egenskap av ombud för Finland tog plats vid rådsbordet. Sedan rådet beslutit inbjuda representanter för nyssnämnda fyra regeringar att delta i överläggningarna och på förslag av Lord Halifax utsett Belgiens ombud, hr Bourquin, till rapportör, togo representanter för Danmark och Polen plats vid rådsbordet, under det att Estland och Tyskland ej läto sig företrädas. Rådet kom på detta sätt att bestå av ombud dels för följande signatärmakter till Ålandskonventionen nämligen Danmark, Finland, Frankrike, Lettland, Polen, Storbritannien och Sverige, dels ock av följande rådsmakter, som ej voro anslutna till konventionen, nämligen Belgien, Bolivia, Dominikanska Republiken, Grekland, Iran, Jugoslavien, Kina, Nya Zeeland, Peru och Sovjetunionen. Utom Estland och Tyskland saknades alltså av signatärmakterna Italien, vilket ej sedan maj 1936 låtit sig företrädas i rådet.

Rådets överläggningar inleddes genom en redogörelse av hr Holsti, som erinrade om att skälen till att finska och svenska regeringarna begärt frågans uppförande å dagordningen för mötet framlagts i de med signatärmakterna utväxlade noterna, vilka delgivits rådet. I dessa noter angåves grunddragen till den nya planen för tryggheten av Ålandsöarnas neutralitet. Dessa öar utgjorde en oförytterlig del av Finland, och deras försvar vore Finlands såväl rätt som plikt. Finland hade oroats av ineffektiviteten hos konventionens garanti-system, och denna oro hade olyckligtvis endast tilltagit efter alla de

¹ Texten till dessa noter, liksom till Ålandskonventionen, har fogats vid propositionen till 1939 års lagtima riksdag nr 282, till vilken torde få hänvisas i vad avser den s. k. Stockholmsplanens detaljer.

missräkningar, som Nationernas förbund upplevat. Finland hade därför ansett sig skyldigt att vidtaga åtgärder för Ålandsöarnas försvar och hade därvid ansett lämpligt att i första hand vända sig till svenska regeringen. Tillsammans hade de båda regeringarna utarbetat en preliminär lösning av frågan om tryggheten av öarnas neutralitet. De föreslagna åtgärderna skulle på intet sätt inkräkta på landskapet Ålands särrättigheter i vad avsåge dess självstyrelse, språk och egenart. Efter att hava erinrat om att finska och svenska regeringarna vänt sig såväl till signatärmakterna som till Sovjetunionen hemställde hr Holsti, att rådet måtte i lämplig form giva sitt samtycke till de föreslagna bestämmelserna, i den mån de fölle inom området för rådets behörighet. — Å svenska regeringens vägnar anslöt sig hr Sandler till den anhållan, som framställts av hr Holsti. Hr Sandler framhöll, att man i Sverige trodde, att de föreslagna jämkningarna i Ålandsöarnas säkerhetssystem vore ägnade att ytterligare öka Nordens säkerhet och stabilitet. Han erinrade även om att det var på Sveriges uttryckliga begäran och i dess intresse, som 1921 års konvention slöts och dennas stadganden angående ögruppens demilitarisering gjordes så stränga. Det gällde ej att förändra principerna för detta system utan att anpassa dem efter det rådande läget. Hr Sandler uppehöll sig slutligen vid frågan om Ålandsbefolkningens rättigheter och uttalade svenska regeringens tillfredsställelse med att i uppgörelsen fastslagits finska regeringens fasta avsikt att noggrant respektera dessa rättigheter. Lettlands, Nya Zeelands och Polens ombud förklarade sig därefter godkänna de av svenska och finska regeringarna framlagda förslagen.

Då frågan den 27 maj återupptogs till behandling, meddelade råds-presidenten, hr Maisky, att han godtoge frågans upptagande å dagordningen för sammanträdet under förbehåll för den förklaring, som han ämnade avgiva i egenskap av Sovjetunionens representant. Sovjetunionen önskade, att frågans behandling uppskötes till ett senare råds-möte. Under den gångna veckan hade generalsekreteraren och rapportören sökt finna en lösning, om vilken enighet kunde nås, men misslyckats. Rådet hade nu att besluta i saken, och hr Maisky hade erhållit instruktioner att, om omröstning angående förslaget verkställdes, rösta emot detta. Hr Bourquin framlade därefter den rapport, som utgjorde resultatet av den gångna veckans underhandsförhandlingar. I denna förklarades, att det vore av vikt att uppmärksamma, att de föreslagna bestämmelserna beträffande Ålandskonventionen på intet sätt berörde de garantier för Ålandsbefolkningen, vilkas tillämpning rådet åtagit sig att övervaka. Därmed avsågs de garantier i fråga om språk, jordbesittningsförhållanden och självstyrelse, som genom rådets resolutioner av den 24 och den 27 juni 1921 lämnats denna befolkning och vilka sedermera införlivats med självstyrelselagstiftningen genom den s. k. garantilagen av den 11 augusti 1922. Vidare framhölls i rapporten, att rådet i fråga om konventionen endast åtagit sig vissa i dess art. 7 stadgade funktioner (resolution den 11 januari 1922) samt att någon ändring icke vidtoges i denna artikel. Efter ett kon-

staterande av att mellan signatärmakterna en överenskommelse träffats om tillämpningen av de föreslagna bestämmelserna, uttalades i rapporten, att det ryska ombudet begärt ärendets ajournering, då hans regering ej ansåge sig kunna fastställa sin hållning i en fråga, som särskilt intresserade Sovjetunionen, samt att denna hållning icke komme att beröras, då rådet inskränkt sig till att konstatera vissa fakta. Rapporten innehöll sålunda intet förslag till beslut eller rekommendation och ej heller något ställningstagande till den av svenska och finska regeringarna framlagda planen.

Hr Holsti tog fasta på rapportens uttalande om att samtliga signatärmakter godkänt denna plan och förklarade, att finska och svenska regeringarna i sinom tid komme att meddela rådet den dag, då bestämmelserna om vissa temporära militära åtgärder inom Ålandszonens norra del skulle träda i kraft. För Sveriges del underströk hr Sandler, hurusom i rapporten konstaterats, att rådsresolutionen av den 11^e januari 1922 icke berördes av de föreslagna bestämmelserna. Därav måste den slutsatsen dragas, att dessas genomförande icke berörde rådets befogenheter och att det tillkomme Sverige och Finland att fastställa tidpunkten därför. Han beklagade, att rapportören ej kunnat inregistrera sovjetregeringens hållning till planen, men förutsatte, att denna regering genom en positiv hållning skulle taga hänsyn till det allmänna intresse, som låge till grund för den svensk-finska överenskommelsen. Hr Maisky förklarade, att Sovjetunionen vore intresserad av Ålandsöarnas ställning ej blott i samma mån som de stormakter, som undertecknat konventionen, och ej endast som medlem av rådet utan alldeles särskilt och mera direkt som en vid Finska Viken belägen stat. Den måste därför fästa särskilt avseende vid den omständigheten, att öarnas beväring skulle kunna användas för att inestänga Sovjetunionen i denna vik. Sovjetregeringen vore ej på det klara med syftet med befästningarna och ej heller vilka garantier som funnes mot att de komme att användas mot Sovjetunionen. Den ansåge därför, att frågans behandling borde ajourneras, och komme att rösta mot planen, om omröstning skedde. Men även utan en sådan framginge tydligt, att enighet ej rådde inom rådet med alla de konsekvenser, som detta faktum innebure. De brittiska och franska rådsombuden hänvisade till sina regeringars svar på den svensk-finska hänvändelsen. Därvid är att märka, att brittiska regeringen förklarat sig utgå från att sovjetregeringen konsulterades angående förslaget samt att franska regeringen gjort förbehåll för övriga intresserade maktens samtycke. Överläggningen avslutades med att hr Maisky i egenskap av rådsresident förklarade, att rapporten och de avgivna förklaringarna komme att intagas i protokollet, vilket betydde, att rådet icke fattat något som helst beslut i frågan.

Den japansk-kinesiska konflikten, som i enlighet med det kinesiska rådsombudets begäran kvarstod på rådets dagordning, föranledde ånyo en allmänt hållen resolution. Rådet uttryckte en förhoppning om att ytterligare åtgärder för att bistå Kina skulle vidtagas och

anmodade förbundsmedlemmarna, särskilt dem, som vore direkt intresserade i Fjärran Östern, att undersöka möjligheterna för en praktisk tillämpning av sådana åtgärder. I fråga om bombardemangen av den kinesiska civilbefolkningen anmodades regeringarna att söka inhämta och delgiva rådet närmare upplysningar.

Tjecko-Slovakiens anslutning till Tyskland i mars 1939 och den italienska ockupationen av Albanien i april samma år föranledde icke något ingripande från Nationernas förbunds sida. Emellertid förekommo rörande båda dessa händelser diskussion under rådets majmöte. Vid sammanträdet den 22 maj anmälde sålunda generalsekreteraren vissa meddelanden rörande Albanien. Dels hade Albaniens chargé d'affaires i Paris den 8 april hemställt om omedelbart sammankallande av rådet för att besluta om bistånd åt hans land. Dels hade den nya albanska regeringen meddelat, att den beslutit Albaniens utträde ur förbundet. Och dels hade konung Zogu I begärt, att förbundsmedlemmarna icke måtte erkänna det av Italien åstadkomna tillståndet. Hr Maisky förklarade i sin egenskap av Sovjetunionens representant, att enligt hans åsikt dessa meddelanden och generalsekreterarens svar borde underställas församlingen, ett förslag, som godkändes av rådet. Vad beträffar Tjecko-Slovakien förklarade sig hr Maisky vilja upptaga ett meddelande från detta lands förutvarande president, hr Benesj, vari denne anhållit, att det ungerska angreppet mot Slovakien och Karpato-Ukraina måtte underställas rådet. Generalsekreteraren invände, att enligt praxis ett meddelande, som icke härrörde från en regering, icke kunde anhängiggöras hos rådet. Efter det att Lord Halifax föreslagit uppskov med frågan, avslutades debatten med en förklaring av hr Maisky om att generalsekreteraren borde rådfrågas angående bästa sättet att bringa frågan inför rådet och om att man i ärenden av detta slag ej borde överdrivet fasthålla vid rent formella och juridiska synpunkter. I en skrivelse till generalsekreteraren meddelade hr Maisky sedermera, att hans regering önskade, att hr Benesj's meddelande bragtes till nästkommande församlings kändedom.

I enlighet med gällande bestämmelser utsattes rådets och församlingens möten att öppnas den 8, resp. den 11 september 1939. Vid stormaktskrigets utbrott föreslog emellertid brittiska regeringen uppskov med de båda mötena till en senare tidpunkt, ett förslag, som godkändes av flertalet förbundsmedlemmar och därför tillämpades. I stället sammankallades fjärde utskottet (budgetutskottet) vid församlingens möte år 1938, vilket ej avslutats utan ajournerats, till den 4 december 1939. Den 3 december hemställde emellertid finska regeringen, att generalsekreteraren ville jämlikt artiklarna 11 och 15 i förbundsakten omedelbart sammankalla rådet och församlingen och anmoda dem att vidtaga erforderliga åtgärder för hejdande av det ryska angrepp, som inletts den 30 november. Med anledning därav sammankallades rådet till den 9 och församlingen till den 11 december.

Vid rådsrådet fungerade Belgiens ombud såsom president. Jugoslaviska regeringen hade nämligen meddelat, att Jugoslaviens representant, som jämlikt arbetsordningen stod i tur att presidera, ej komme att vara i tillfälle att åtaga sig ordförandeskapet. Av rådets ovan angivna femton medlemmar voro Iran, Italien, Peru och Sovjetunionen ej företrädna vid mötet. Sovjetregeringen hade med anledning av generalsekreterarens meddelanden rörande finska regeringens framställning i ett telegram till denne den 4 december framlagt de skäl, på grund av vilka den ansåge rådets och församlingens sammankallande obefogat, och meddelat, att den ej komme att delta i deras möten. Vid frågans behandling inför rådet hemställde hr Holsti, under återopande av art. 15, nionde stycket, i förbundsakten, att rådet måtte underställa församlingen den mellan Finland och Sovjetunionen uppkomna konflikten. På förslag av presidenten beslöt rådet därefter att uppmana församlingen att upptaga den av Finlands ombud väckta frågan på sin dagordning.

När församlingens möte öppnades den 11 december av den fungerande rådspräsidenten, greve Carton de Wiart (Belgien), voro 43 förbundsmedlemmar företrädna av ombud, däribland även Venezuela, oaktat detta land redan den 11 juli 1938 utträtt ur förbundet. Albanien, Chile, Panama, Peru, Sovjetunionen, Spanien, Tjecko-Slovakien och Ungern hade icke sänt ombud. Sverige representerades av universitetskanslern Undén och sändebudet i Bern, friherre Beck-Friis. Till president utsågs hr Hambro (Norge) och till vicepresidenter Belgiens, Canadas, Egyptens, Frankrikes, Greklands, Portugals, Schweiz' och Storbritanniens förste delegerade. Det beslöts, att presidiet därjämte skulle omfatta ordföranden i fullmaktsutskottet samt ordförandena i de övriga utskott, som församlingen kunde komma att tillsätta. Utöver det redan sammankallade budgetutskottet tillsatte församlingen ett särskilt utskott för behandling av det betänkande, som avgivits av den särskilda kommittén för frågan angående det internationella samarbetet på det ekonomiska och sociala området och för vilket närmare redogöres i det följande. I fråga om dagordningen beslöt församlingen att uppskjuta frågan om nyval till Haag-domstolen, varigenom domarna kommo att tillsvidare kvarstå i sina ämbeten. De belgiska, danska, luxemburgska, nederländska och svenska delegationerna — Norges ombud hade som nämnt utsetts till president — hade i skrivelse till denne förklarat sig ämna avhålla sig från att diskutera alla andra politiska frågor än den finsk-ryska konflikten. I anledning därav konstaterade presidenten, att överläggningarna komme att gälla den av församlingen godkända dagordningen, som endast omfattade ifrågavarande konflikt, val av rådsmedlemmar, finansiella och administrativa frågor samt den nyssnämnda frågan om det internationella ekonomiska och sociala samarbetet.

Inför församlingen anmäldes den finsk-ryska konflikten av presidenten, som erinrade om rådets beslut den 9 december och om de handlingar rörande frågan, som generalsekreteraren distribuerat,

däribland skriftväxlingen mellan finska och ryska regeringarna i oktober—november 1939.¹ Sedan hr Holsti i ett anförande vädjat till församlingen att söka åstadkomma fred åt Finland, tillsattes på presidiets förslag en särskild kommitté för behandling av den finska framställningen. Till medlemmar av kommittén utsågos tretton namngivna personer, bl. a. hr Undén. I övrigt voro följande länder företrädna, nämligen Bolivia, Canada, Egypten, Frankrike, Indien, Irland, Norge, Portugal, Storbritannien, Thailand, Uruguay och Venezuela. Då även andra delegationer skulle äga rätt att delta i kommitténs överläggningar, lät jämväl Polen sig företrädas i denna. Kommittén sammanträdde samma dag, den 11 december, samt vädjade i ett telegram till sovjetregeringen att avbryta fientligheterna och omedelbart under församlingens medling öppna förhandlingar om fred. Den meddelade samtidigt, att finska regeringen accepterat detta förslag. Sovjetregeringen avböjde inbjudningen i ett påföljande dag ingånget telegram. Dessa telegram upplästes av presidenten den 13 december, varvid den argentinske representanten begärde Sovjetunionens utslutning ur förbundet. Den argentinska republiken kunde icke anse sig såsom medlem av detta, så länge Sovjetunionen tillhörde det. Detta förslag överlämnades till kommittén.

Den 14 december framlade kommittén sitt betänkande ävensom ett resolutionsförslag. Betänkandet innehöll en utförlig redogörelse för konflikten. Enligt resolutionsförslaget, vilket sedermera antogs av församlingen, skulle församlingen högtidligen fördöma Sovjetunionens aktion mot Finland samt vädja till förbundsmedlemmarna att lämna Finland materiellt och humanitärt bistånd och att avhålla sig från varje handling ägnad att försvaga Finlands motståndskraft. Generalsekreteraren skulle bemyndigas att medverka till organiserandet av biståndet och att söka åstadkomma samarbete med utanför förbundet stående stater. Slutligen skulle församlingen, under hänvisning till att Sovjetunionen genom sitt angrepp försatt sig utanför förbundsakten och att rådet jämlikt art. 16 i denna vore behörigt att draga konsekvenserna därav, anbefalla rådet att fatta beslut i frågan. Vid överläggningen rörande detta resolutionsförslag förklarade Belgiens och Nederländernas ombud, att de godkände detta under förbehåll, att generalsekreterarens bemyndigande att lämna sekretariatets medverkan ej kunde betraktas som någon kollektiv aktion från förbundets sida. Bulgariens, Estlands, Kinas, Lettlands, Litauens och Schweiz' representanter meddelade, att de ämnade avhålla sig från att rösta. Hr Undén avgav en särskild förklaring å de svenska, danska och norska delegationernas vägnar, vari framhölls, att de avhölle sig från att taga ståndpunkt till resolutionen, i vad denna avsåge en åtgärd inom sanktionssystemets ram. Sedan ett antal delegationer, bland andra de brittiska och franska, förklarat sig godkänna förslaget, antogs detta enhälligt av församlingen.

¹ Dessa handlingar hava intagits i Utrikesdepartementets blå bok rörande Nationernas förbunds församlings tjugonde ordinarie möte i Genève 1939 m. m.

Samma dag, den 14 december, upptog rådet frågan till behandling, varvid rådspresidenten framlade ett resolutionsförslag. Enligt detta skulle rådet ansluta sig till församlingens fördömande av Sovjetunionens aktion mot Finland samt konstatera, att Sovjetunionen därigenom uteslutit sig ur förbundet och följaktligen icke längre tillhörde detta. Hr Holsti förklarade, att Finland ej ansåge sig kunna döma i egen sak och att han därför komme att nedlägga sin röst. Även de grekiska och kinesiska ombuden förklarade sig komma att avhålla sig från att rösta. Förslaget antogs därefter enhälligt av rådet. Då Iran, Peru och Sovjetunionen ej voro företrädna i detta — Italiens uppsägning hade blivit definitiv den 11 december — stöddes förslaget av representanterna för följande förbundsmedlemmar, nämligen Belgien, Bolivia, Dominikanska Republiken, Egypten, Frankrike, Storbritannien och Sydafrikanska Unionen. Det må erinras om att de av församlingen och rådet sålunda antagna resolutionerna återropades av brittiska och franska regeringarna i deras hänvändelser till svenska regeringen i slutet av december angående leveranser av materiel m. m. till Finland.¹

Den redan omnämnda frågan om utvecklandet av det internationella samarbetet på det ekonomiska och sociala området behandlades första gången under rådets majmöte. Vid rådets sammanträde den 23 maj anmälde generalsekreteraren en skrivelse från den amerikanske utrikesstatssekreteraren av den 2 februari 1939, vari denne förklarade, att amerikanska regeringen komme att fortsätta att medverka i förbundets arbete på de humanitära och ekonomiska områdena ävensom på hälsovårdens område. På förslag av generalsekreteraren beslöt rådet tillsätta en kommitté på fem till sju personer, vilken skulle undersöka möjligheterna att effektivisera icke-medlemsstaternas medverkan i förbundets tekniska verksamhet. Hr Bruce (Australien) anmodades vara kommitténs ordförande och i samråd med generalsekreteraren utse dess övriga medlemmar. I ett i augusti 1939 avgivet betänkande föreslog denna kommitté, att församlingen skulle skapa ett nytt organ, »centralkommittén för ekonomiska och sociala frågor», vilken skulle leda och övervaka arbetet inom förbundets kommittéer för dessa frågor. Centralkommittén skulle till en början bestå av ombud för tjugufyra av församlingen valda stater ävensom högst åtta icke officiella medlemmar, valda med hänsyn till sin sakkunskap och personliga auktoritet. Centralkommittén skulle vidtaga åtgärder för att så många stater som möjligt skulle delta i förbundets ekonomiska och sociala arbete. Den skulle besluta med enkel majoritet.

Inom det särskilda utskott, som församlingen vid sitt möte i december tillsatte för denna frågas behandling, framhöll ordföranden, belgaren hr Bourquin, att rådet varit alltför upptaget av politiska frågor för att kunna ägna de ekonomiska och sociala frågorna annat än ringa uppmärksamhet. Den föreslagna organisationen skulle

¹ Se stats- och utrikesministrarnas redogörelser i Riksdagen den 1 april 1940 rörande svenska regeringens politik i Finlandsfrågan.

genom sin sammansättning kunna lämna ett givande arbetsresultat och underlätta samarbetet med de till förbundet icke anslutna staterna. Diskussionen inom det särskilda utskottet rörde såväl kommitténs sammansättning som dess verksamhetsområde, och önskemål uttalades från olika håll i dessa avseenden. Enligt ett av församlingen sedermera antaget resolutionsförslag skulle dennas presidium uppmanas tillsätta den föreslagna centralkommittén. Presidiet inskränkte sig emellertid till att utse en organisationskommitté, bestående av ombud för Australien, Belgien, Frankrike, Nederländerna, Norge, Portugal, Schweiz, Storbritannien och Turkiet ävensom en latinamerikansk stat, som senare skulle utses, samt överlät till församlingens president att på förslag av denna organisationskommitté och i samråd med generalsekreteraren tillsätta centralkommittén. Under förra hälften av år 1940 ägde förhandlingar rum i detta syfte utan att dock leda till något definitivt resultat.

I fråga om fjärde utskottets förhandlingar må nämnas, att utgiftsidan av förbundets budget, vilken för år 1939 uppgick till 32.234.012 schweiziska francs, fastställdes till 21.451.408 schweiziska francs för år 1940, motsvarande en minskning av omkring 33 %. Giltighetstiden för den fullmakt, som år 1938 lämnats generalsekreteraren och den internationella arbetsbyråns direktör och enligt vilken dessa skulle äga att med förbundets kontrollkommissions godkännande vidtaga alla erforderliga exceptionella administrativa och finansiella åtgärder, förlängdes att gälla intill församlingens nästa ordinarie möte. Rådets befogenheter jämlikt finansreglementet och stadgan för personalens understödskassa skulle vidare under år 1940 utövas av kontrollkommissionen. Skalan för fördelningen av förbundets kostnader, vilken skulle upphöra att gälla den 31 december 1939, förlängdes med vissa ändringar att gälla för en ytterligare period av tre år.

Till medlemmar av rådet efter Bolivia, Nya Zeeland och Sverige, vilka stodo i tur att utträda, omvalde församlingen Bolivia samt nyvalde Finland och Sydafrikanska Unionen. Därjämte beslöt församlingen att för tiden 1939—1942 bibehålla de två provisoriska rådsplatser, som tidigare upprättats, samt valde till deras innehavare Egypten och Kina. Resultatet av dessa val blev, att rådet erhöll följande sammansättning, nämligen dels de ständiga medlemmarna Frankrike och Storbritannien och dels de icke ständiga medlemmarna Belgien, Iran och Peru (1937—1940), Dominikanska Republiken, Grekland och Jugoslavien (1938—1941) samt Bolivia, Egypten, Finland, Kina och Sydafrikanska Unionen (1939—1942).

Den 14 december beslöt församlingen att ajournera sitt möte. Presidiet, som intill nästa möte skulle kunna sammankallas av generalsekreteraren, erhöi därvid fullmakt att avgöra varje fråga, som kunde komma att underställas det av kontrollkommissionen eller generalsekreteraren.

Under år 1940 har varken rådet eller församlingen sammanträtt; sekretariatets verksamhet har undan för undan inskränkts. I tele-

gram till förbundsmedlemmarna den 25. juli 1940 hemställde generalsekreteraren, hr Avenol, att bliva befriad från sitt uppdrag. Han framhöll därvid att, då församlingen, rådet och förbundets olika kommissioner i rådande läge icke kunde sammanträda, generalsekreterarens konstitutionella befogenheter i verkligheten suspenderats. De, som alltjämt tillkomme honom, nämligen i främsta rummet ledningen av en liten grupp tjänstemän och förvaltningen av förbundets finansiella tillgångar, berättigade icke bibehållandet av en politisk ledning, som ej motsvarade det faktiska läget. Fullföljandet av de tekniska avdelningarnas verksamhet skulle mycket väl kunna ske med en organisation, som vore bättre anpassad efter det aktuella behovet. I hr Avenols ställe trädde hr Lester i egenskap av t. f. generalsekreterare. Av sekretariatets medlemmar hava sedermera en del överflyttat sin verksamhet till Amerikas Förenta Stater.

Förbundets kontrollkommission sammanträdde den 28 september 1940 i Estoril i Portugal och fastställde därvid med stöd av den förut omnämnda, till kommissionen lämnade fullmakten förbundets budget för år 1941. I denna uppgår utgiftssidan till 10.659.711 schweiziska francs, motsvarande en sänkning i förhållande till år 1940 med ungefär 50 %. Antalet bidragsheter, som för år 1940 uppgick till 817, har genom att vissa stater bidragsheter uteslutits ur totalsumman och andras nedsatts till hälften minskats till 522. Det framgår vidare av budgeten, att sekretariatets personal från år 1940 minskats från 599 till 100 personer. Kommissionen beslöt slutligen, att dess fullmakt i finansiella frågor, vilkens giltighetstid skulle utgå med 1940 års slut, skulle gälla tillsvidare, därest församlingen ej bestämde annorlunda.

Såsom medlemmar av förbundet äro alltjämt bokförda fyrtioåtta stater. Av dessa hava emellertid fem anmält sitt utträde ur förbundet, nämligen Albanien, Peru, Rumänien, Spanien och Ungern. Om man därefter borträknar de stater, som helt eller delvis ockuperats av eller införlivats med andra stater, nämligen Belgien, Danmark, Estland, Frankrike, Kina, Lettland, Litauen, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Polen och Tjecko-Slovakien, ävensom dem, som äro krigförande eller allierade med krigförande stater, nämligen Australien, Canada, Egypten, Grekland, Indien, Irak, Nya Zeeland, Storbritannien och Sydafrikanska Unionen, återstå tjugutvå förbundsmedlemmar. Av dessa äro endast sju europeiska stater, nämligen Bulgarien, Finland, Irland, Jugoslavien, Portugal, Schweiz och Sverige. Fyra av dem äro asiatiska, Afganistan, Iran, Thailand och Turkiet, en afrikansk, Liberia, samt tio amerikanska, nämligen Argentina, Bolivia, Colombia, Cuba, Dominikanska Republiken, Ecuador, Haiti, Mexico, Panama och Uruguay.

Vad slutligen Sveriges ställning till förbundet angår, må erinras om vad utrikesminister Günther därom uttalat i sitt förut omnämnda anförande i riksdagen den 16 augusti 1940. Han meddelade därvid, att envoyén friherre Beck-Friis, som intill juni 1940 var sändebud i Bern och tillika Sveriges ständiga ombud vid Nationernas förbund,

då nyligen förflyttats till ministerposten i Rom samt att något nytt ombud vid förbundet icke hade utsetts. Utrikesministern erinrade vidare om att riksdagen i sedvanlig ordning anslagit medel för gäldande av Sveriges andel i kostnaderna för förbundet under år 1940 och meddelade, att Kungl. Maj:t under rådande förhållanden ej funnit skäl att utbetala beloppet. Det må tilläggas, att i den för 1941 års lagtima riksdag framlagda statsverkspropositionen icke upptagits något anslag för gäldande av Sveriges andel i kostnaderna för Nationernas förbund.

Adolf Croneborg.

Rösträttsålder och Under hösten 1940 uppvaktades regeringen av en åldersfördelning. deputation från en politisk ungdomsorganisation angående sänkande av åldern för rösträtt till riksdagens andra kammare, och vid innevarande års lagtima riksdag har motionerats om att minimiåldern för såväl politisk som kommunal rösträtt måtte sänkas, till 21 år. Liknande förslag ha redan vid tidigare tillfällen varit uppe i diskussionen och motiveras på flera sätt. Bl. a. ha åberopats jämförelser mellan olika åldersgruppers kvantitet och politiska inflytande. Till följd av befolkningens abnorma ålderssammansättning kommer decennier framåt relationerna mellan olika åldersklasser i myndig ålder att undergå väsentliga förändringar. Kan man i siffror tydligt påvisa en tendens, som politiskt innebär, att de äldre och äldsta årsgrupperna gynnas på den yngre generationens bekostnad, bör man däri ha ett stöd för tanken på en sänkning av rösträttsåldern, givetvis under förutsättning att denna redan ur andra synpunkter kan anses väl motiverad.

Antalet födda höll sig under tiden 1880—1910 mellan 135 och 140 tusen årligen, varefter som bekant en kraftig nedgång ägt rum till ett minimum 1933—34. De yngre röstberättigade åldersgrupperna utgöra därför redan nu en minskande andel av samtliga röstberättigade. Om man för att få en uppfattning om förskjutningarna mellan »yngre» och »äldre» röstberättigade sätter en gräns vid 35 år, kan man som uttryck för åldersrelationerna använda förhållandet mellan folkmängden i åldrarna 23 (bättre 23.5)—35 år och totala folkmängden över 21 år. Detta tal uttryckt i % må betecknas p_{23} . Om rösträttsåldern tänkes sänkt till uppnådda 22 eller 21 år, kan på liknande sätt härledas två procenttal p_{22} och p_{21} . Genom en enkel framskrivning i 1-årsklasser har man möjlighet att följa dessa tals framtida utveckling. En dylik beräkning har utförts medelst 1926—30 års dödlighetstabell, och de för den 31 dec. 1945 och 1955 erhållna procenttalen anges i nedanstående tablå tillsammans med motsvarande tal för vissa tidigare år. Då sedan 1926—30 dödligheten undergått och kommer att undergå vissa förbättringar, torde nedgången i de yngre åldersgruppernas relativa andel av de röstberättigade bli något större, än vad de här beräknade talen p ge vid handen.

År	P_{23}	P_{22}	P_{21}
1900	28.3	31.2	34.3
1910	30.1	33.0	35.9
1920	30.3	33.2	36.1
1930	30.1	32.9	35.8
1935	30.3	32.9	35.5
1945	27.7	29.9	32.1
1955	23.1	24.8	26.4

Absoluta antalet röstberättigade under 35 år enligt nuvarande rösträttsålder når sitt maximum omkring år 1940 men det relativa antalet något tidigare. Nedgången i de beräknade procenttalen är som synes avsevärd. Enbart under 1940-talet är den så stor, att den icke helt kan kompenseras genom en sänkning av rösträttsåldern till 21 år.

Om man emellertid undersöker förhållandena inom en stationär befolkning enligt nu rådande dödlighet, erhåller man $p_{23} = 23.7$, $p_{22} = 25.7$ och $p_{21} = 27.8$, vilket ungefär motsvarar de beräknade förhållandena för år 1955. Man kan sålunda säga, att i jämförelse med mera normala förhållanden de yngre åldrarna ha haft en ganska fördelaktig ställning, som emellertid hastigt försämras. Ser man förhållandena utifrån den nuvarande situationen eller den, som rätt alltsedan allmän rösträtt infördes, kan man konstatera, att den pågående förskjutningen i åldersfördelningen verkar kraftigt minskande på den yngre generationens bestämmanderätt vid valurnorna. Huruvida detta intill den grad, som ovan påvisats, är till fördel eller nackdel för samhället är en fråga, som här må lämnas åsido.

Hannes Hyrenius.

Statsvetenskapliga föreningen i Lund. Styrelsen har under år 1940 haft följande sammansättning: Ordförande: professor Fredrik Lagerroth, vice ordförande: docent Olof Sörndal, sekreterare: pol. mag. Nils Nilsson Stjernquist, kassör: fil. och pol. mag. Gustaf Petré, klubbmästare: fil. stud. Gustaf Möller.

Av flera omständigheter har föreningens verksamhet under det gångna året delvis måst omläggas. Till följd av de militära inkallelserna har huvudvikten lagts vid höstterminens arbete. Då Statsvetenskapliga intresseföreningen under årets lopp anordnat en föreläsningsserie på det statsvetenskapliga området, har föreningen ansett sig böra inskränka sina egna sammanträdens antal. I gengäld har den inträtt som medarrangör av ett par av intresseföreningens föredrag. Vid detta samarbete med den eljest huvudsakligen praktiskt orienterade Statsvetenskapliga intresseföreningen fäster Statsvetenskapliga föreningen stora förhoppningar för framtiden.

Att exakt fastställa medlemsantalet företer av nämnda omständighet vissa svårigheter. Höstterminens sammanträden ha i varje fall varit livligt besökta — i genomsnitt 50 personer.

Programmet har haft följande utseende:

Den 12 febr. Föredrag av professor K. Olivecrona om »Marxismens statslära — en kritisk studie». (Sammanträdet anordnades gemensamt med Statsvetenskapliga intresseföreningen.)

Den 21 okt. Föredrag av professor Å. Petzäll om »Filosofiens uppgift i moral- och samhällsvetenskapen». (Sammanträdet anordnades gemensamt med Statsvetenskapliga intresseföreningen och Filosofiska föreningen.)

Den 6 dec. Föredrag av Dr. phil. E. Wittenberg om »Konservatismus und Nationalsozialismus».

Sammanträdena, som hållits å Akademiska Föreningens klubb- rum, kunde, som ovan anmärkts, under höstterminen glädja sig åt en ovanligt livlig anslutning. Föredragen ha i regel åtföljts av diskussion och avslutats med samkväm.

I den av Statsvetenskapliga intresseföreningen anordnade föreläsningsserien, ha dessutom följande föredrag hållits:

Den 12 mars. Föredrag av docent J. Åkerman om »Fredskrisernas problem».

Den 26 nov. Föredrag av docent F. Smith om »Statsingrepp i äganderätten under fred, kris och krig».

Även till dessa föredrag ha föreningens medlemmar ägt tillträde.

Vid Lunds universitet har under år 1940 inte ventilerats någon avhandling i statskunskap.

Nils Nilsson Stjernquist.

Statsvetenskapliga föreningen i Göteborg. Styrelsen har under 1940 haft följande sammansättning: professor Georg Andrén, ordf., docent Edvard Thermaenius, v. ordf., fil. stud. Jan Prytz, sekr., och som fjärde ledamot docent Carl Arvid Hessler.

Medlemsantalet har uppgått till 50 å 60.

Fyra sammanträden ha hållits med följande föredrag:

Den 11 mars. Docent E. Thermaenius: Sverige 1939: En politisk krönika.

Den 23 april. Docent C. A. Hessler: Litvinov och freden.

Den 18 okt. Fil. lic. Arvid Öhman: Några drag ur vår tvåkammarriksdags tidigaste historia.

Den 2 dec. Docent E. Thermaenius: Svenska statens informationsväsen.

Antalet deltagare i sammanträdena ha varit 20 å 30; såväl sammanträde som efterföljande enkla supé har hållits på Studentkåren.

Vid Göteborgs Högskola försvarade fil. lic. Brita Skottsberg den 27 maj 1940 sin avhandling över ämnet: »Der österreichische Par-

lamentarismus». Opponenten voro docent C. A. Hessler och fil. lic. Gottfrid N. Carlsson.

Fil. lic. Brita Skottsberg utnämndes den 2 okt. till docent i statskunskap vid Göteborgs Högskola.

Professor Georg Andrén blev på sin 50-årsdag den 10 dec. 1940 tillägnad en hyllningsskrift av mindre vanligt slag. Vänner och lärjungar hade låtit samla och utgiva »1809 års regeringsform. Några aktstycken belysande dess tillkomst» under redaktion av fil. kand. Gunnar Waldner, tidigare mångårig sekreterare i föreningen. Skriften kommer att recenseras i denna tidskrift på annan plats.

Jan Prytz.

Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening. I styrelsens sammansättning har under år 1940 den förändringen skett, att fil. lic. Nils Forssell åter invalts.

Antalet medlemmar i föreningen är f. n. 43.

Under året har endast ett föredrag hållits, nämligen 2 april av professor Sigurd Björkstén, Helsingfors, om »Fredsfördraget mellan Finland och Ryssland». Antalet närvarande var 47.

Lars Frykholm.

Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. Styrelsen har under 1940 utgjorts av professor Axel Brusewitz, ordförande, docenten Gunnar Heckscher, vice ordförande, docenten Elis Håstad, fil. lic. Arne Wählstrand, sekreterare, fil. lic. Lennart Hartmann, skattmästare, samt fil. lic. Sixten Björkblom, ställföreträdande sekreterare och skattmästare. Som klubbmästare har fungerat fil. kand. Gunnar Gerdner.

Föreningen räknar f. n. omkring 60 medlemmar.

På grund av talrika inkallelser till beredskapstjänst bland föreningens medlemmar ha under året endast tre sammanträden kunnat arrangeras, ett under vårterminen och två under höstterminen. Sammanträdena, som genomsnittligen bevistats av ett 25-tal medlemmar, ha hållits dels på Skytteanska lärosalen, dels på Hushållsskolan och Källaren Lejonet. Vid sammanträdena ha hållits föredrag över följande ämnen:

Den 24 april: »Från 1905 års ministärskiften» av fil. lic. Arne Wählstrand.

Den 10 okt.: »Andrakammarvalet 1940» av fil. lic. Lennart Hartmann.

Den 29 nov.: »Några drag ur representationsfrågans sociala bakgrund 1830—1860» av docenten Gunnar Heckscher.

Föredragen ha i samtliga fall följts av livlig diskussion.

Vid universitetet har under året ingen doktorsavhandling i statskunskap ventilerats.

Arne Wählstrand.

Statsvetenskapliga intresseföreningen i Göteborg. Statsvetenskapliga Intresseföreningen i Göteborg (STIF) bildades våren 1939.

I likhet med föreningarna i Uppsala, Lund och Stockholm vill den vara en intresserepresentation, om man så vill en fackförening för dem som avlagt statsvetenskaplig examen eller, såsom vid Göteborgs Högskola, temporärt vid annan högskola bedriva sina huvudsakliga akademiska studier inom denna examens ämnesområde. STIF strävar att på sitt gebit och på sitt sätt — de rent vetenskapliga ambitionerna handhavas som bekant här som i andra universitets- och högskolestäder sedan gammalt av en statsvetenskaplig förening — att stärka intresset för statsvetenskapliga studier vid Högskolan, d. v. s. att intressera ett allt större antal, särskilt nyinskrivna studenter för statsvetenskaplig utbildning och statsvetenskaplig examen och då givetvis främst för de ämnen, i vilka undervisning lämnas vid Högskolan. Än så länge kunna ju — tyvärr — alla de för statsvetenskaplig-filosofisk examen erforderliga obligatoriska kunskaperna ej inhämtas i Göteborg (statistiken och den juridiska propedeutiken måste studeras å annat håll), något som med all sannolikhet inverkat ofördelaktigt på tillströmningen av politics studerande till Högskolan. Detta är emellertid något som föreningen efter stats- och kommunalfinansiellt mindre ansträngda tiders inträdande hoppas skall kunna på något sätt elimineras. Förutom denna strävan att skaffa ett för varje intresseaktion erforderligt antal intresserade har föreningen företrädesvis i Göteborg men även i övriga västsvenska orter av någon betydelse hos kommunala myndigheter samt enskilda propagerat för användande av samhällsvetenskapligt skolad arbetskraft och för detta ändamål huvudsakligen använt sig av föreningarnas i Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg gemensamma broschyr »Statsvetenskapligt utbildad arbetskraft — en orientering».

Slutligen må omnämnas det samarbete, realiserat inför högre myndighet i gemensamma framställningar m. m., som de statsvetenskapliga intresseföreningarna emellan äger rum — för göteborgsföreningens del särskilt livligt med skånekollegan — och som inför tidens krav i en inte alltför avlägsen framtid kommer att ge »statsvetarna» en gemensam överorganisation och överste omhändertagare av deras intressen.

K. O. S.

Statsvetenskapliga studentföreningen i Stockholm. Statsvetenskapliga studentföreningen vid Stockholms Högskola bildades i april

1937, huvudsakligen för att samla dem som studerade på statsvetenskaplig examen i en organisation, som skulle tillvarata deras intressen gentemot studentkåren och övriga studentorganisationer. Dess verksamhet kom snart att avsevärt utvidgas, dels i fråga om förmedling av litteratur och kompendier, anordnande av föredrag och diskussioner, studieinformation o. d., dels beträffande det fackliga problemet om den statsvetenskapliga arbetskraftens möjlighet

att göra sig gällande på arbetsmarknaden och en allmän upplysningsverksamhet i fråga om den statsvetenskapliga examen.

De oklara kompetensreglerna beträffande denna examen gjorde det angeläget att skaffa klarhet om statsmakternas inställning på denna punkt.

I april 1938 arrangerade föreningen ett stort allmänt diskussionsmöte om den statsvetenskapliga examen. Inledningsanförande hölls av professor Myrdal och bland de närvarande märktes dåvarande statsrådet Quensel samt ett antal chefer för olika ämbetsverk. Från studenthåll framställdes krav på en omarbetning av gällande kompetensregler för skilda statstjänster, med hänsyn tagen till den statsvetenskapliga examen. Önskemål framfördes i diskussionen om en kompletterande utbildning, som skulle giva politices magistrarna praktiska erfarenheter, motsvarande de juristerna erhålla genom sin tingsmeritering.

I sitt fortsatta arbete har föreningen nedlagt mycken energi på att föra denna fråga till en acceptabel lösning. Kompetensfrågan torde numera få anses tillfredsställande ordnad, medan frågan om praktisk tjänstgöring alltjämt väntar på sin lösning.¹ Föreningen har dock genom upprepade konferenser med statsmyndigheterna sökt fästa deras uppmärksamhet på problemet.

I syfte att öka kännedomen om den statsvetenskapliga examen, såväl inom stats- och kommunalförvaltningen som det privata näringslivet har föreningen i samarbete med de statsvetenskapliga studentföreningarna i Lund, Uppsala och Göteborg utgivit och distribuerat en broschyr betitlad »Statsvetenskapligt utbildad arbetskraft».

Genom anordnandet av föredrag och diskussioner har föreningen sökt hålla sina medlemmar à jour med aktuella sociala, statsvetenskapliga och ekonomiska problem. Härvid har det livliga samarbetet med de socialvetenskapliga studentföreningarna i de övriga nordiska länderna varit av den allra största betydelse. Föreningen har sålunda deltagit i arrangerandet av de i regel vartannat år återkommande nordiska mötena för yngre socialekonomer, som sista gången hölls i Köpenhamn 1939. — Bland föreningens föredragshållare under de gångna åren märkas: professor Th. Sinding och d:r Erling Petersen, Oslo, lektor Winding Pedersen, Köpenhamn, samt från Sverige professor Herbert Tingsten och docenten Gunnar Heckscher.

Som ovan nämnts ha även de statsvetenskapliga studierna varit föremål för föreningens arbete. Under den gångna höstterminen anordnade föreningen en talrikt besökt diskussionsafton för belysning av denna fråga, varvid bland de närvarande märktes ett flertal professorer och docenter vid Högskolan. Under den livliga

¹ Se beträffande denna fråga två uppsatser av G. Thulin i Nord. Adm. Tidskrift: Juristerna och förvaltningstjänsten samt Några aktuella spörsmål om förvaltningstjänstemännens utbildning i Sverige. — Den sistnämnda artikeln innehåller även en översikt över antalet studerande på statsvetenskaplig examen.

diskussionen restes krav på flera lägre lärareplatser, möjlighet att medtaga företagsekonomi i examen, samt en utökning av minimikraven på studentbetyget för studerande på pol. mag. examen. Dessutom upptogs återigen frågan om ordnandet av den praktiska efterutbildningen. Dessa synpunkter ha senare framlagts under en konferens med universitetskansler Undén.

Studieverksamheten har vidare främjats genom en livligt anlitad studieinformation (för att lämna medlemmarna råd och anvisningar om studiernas lämpliga planläggande och bedrivande, detta särskilt nödvändigt med hänsyn till att detaljerade studieplaner saknas) och genom anskaffande samt förmedlande av statsvetenskaplig litteratur och kompendier. I vissa ämnen ha propedeutiska kurser anordnats.

Det sistlidna året har arbetet i viss grad legat nere genom de omfattande inkallelserna. En rad arbetsuppgifter anmäla sig dock vid det nya arbetsårets början. Främst står kanske uppgiften att utvidga och intensifiera samarbetet med nordens yngre statsvetenskapsmän. Vidare skall föreningen söka utbygga sin föredragsverksamhet och söka bringa frågan om den praktiska vidareutbildningen i hamn.

C. F. C-I.

Socialvetenskapliga intressentföreningen i Uppsala. Socialvetenskapliga Intressentföreningen bildades vid konstituerande sammanträde den 23 februari 1939 efter förebild av Statsvetenskapliga Intresseföreningen i Lund.

Vid föreningens bildande rådde en viss tvekan om, vilket namn den lämpligen skulle få. Det hade helt naturligt varit bäst, om den i likhet med föreningen i Lund kunnat kallas Statsvetenskapliga Intresseföreningen. Med hänsyn till att det förut inom Studentkåren fanns en Statsvetenskaplig förening och en förväxling med denna sålunda lätt kunde uppkomma, fick föreningen det namn, som den nu har.

Enligt stadgarna, som antogs vid ovannämnda konstituerande sammanträde och ännu gälla oförändrade, är Socialvetenskapliga Intressentföreningen en sammanslutning, bestående av personer, som avlagt eller ämna avlägga statsvetenskaplig examen. Vid bildandet av föreningen diskuterades frågan, huruvida det icke vore lämpligast, att endast politices magistrar skulle erhålla medlemskap. Med hänsyn till att det var ett fåtal som avlagt statsvetenskaplig examen och med tanke på, att de studerande kunde bringas hjälp i fråga om studiernas bedrivande genom föreningens verksamhet, beslöt man, att även studerande, som ämna avlägga examen, skulle kunna vinna inträde. Dessa utgöra helt naturligt majoriteten av föreningens medlemmar och hava tillförsäkrats majoritet i styrelsen därigenom, att det i stadgarna bestämmes, att »högst två av de sex styrelseledamöterna må ha avlagt statsvetenskaplig examen, dock så att den ene avlagt statsvetenskaplig-juridisk och den andre

statsvetenskaplig-filosofisk examen». Av styrelsens ledamöter skola i övrigt hälften tillhöra den juridiska och hälften den filosofiska fakulteten.

Föreningens syfte är enligt stadgarna »att sprida allmänna kännedom om statsvetenskaplig examen; att verka för bättre studieförhållanden; att lämna medlemmarna råd och anvisningar om studiernas lämpliga planläggande och bedrivande; att verka för klarläggande av framtida arbetsmöjligheter samt i övrigt föra medlemmarnas talan».

Beträffande föreningens verksamhet kan anföras följande. Föreningen har tagit initiativ till studierådgivning. Styrelsen har inom sig utsett två studierådgivare, en inom den juridiska och en inom den filosofiska fakulteten. Studentkåren har nu organiserat studierådgivning och har en medlem i styrelsen för Socialvetenskapliga Intressentföreningen utsetts till studierådgivare i fråga om statsvetenskaplig examen. Studierådgivarens uppgift är att lämna råd och upplysningar till studiernas lämpliga bedrivande. Inom föreningen har även upptagits till behandling frågor rörande de för statsvetenskaplig examen lämpligaste ämneskombinationerna på gymnasiet samt rörande den studieplan, enligt vilken man på snabbaste och effektivaste sätt kan nå fram till examens avläggande.

Föreningen har sökt och erhållit representation i delegationen för Uppsala Studenters Arbetsförmedling. Föreningens ordförande har representerat föreningen i delegationen. På detta sätt har möjlighet vunnits att tillvarata medlemmarnas intressen i frågor, som röra arbetsförmedlingens verksamhet.

I övrigt har föreningen anordnat föredrag dels angående studierna dels angående politics magistrarnas framtida arbetsmöjligheter. Denna del av föreningens verksamhet kommer att fortsättas och försök kommer att göras att inbjuda föredragshållare från alla de arbetsområden, inom vilka politics magistrar kunna tänkas erhålla utkomstmöjligheter.

Föreningen har beslutat upplägga ett kortregister över alla dem, som studera på statsvetenskaplig examen vid universitetet. För varje medlem skall, om möjligt, antecknas allt, som rör examens avläggande, såsom tentamina, ämneskombinationer och studietid. För politics magistrar skola anteckningar göras om deras eventuella arbetsanställningar och vidare karriär. Registreringen har endast påbörjats och arbetet därmed kan svårigen fullföljas under nuvarande förhållanden. Huru många, som för närvarande studera på statsvetenskaplig examen, kan därför icke med bestämdhet sägas. Enligt en sammanställning, som gjordes av föreningen i november 1939 utgjorde antalet inom den filosofiska fakulteten 32, varav 27 manliga och 5 kvinnliga, och inom den juridiska 30, varav 23 manliga och 7 kvinnliga, inalles 62. Antalet utexaminerade politics magistrar utgjorde vid samma tidpunkt inom filosofiska fakulteten 5, därav 4 manliga och 1 kvinnlig, inom den juridiska 2 manliga, inalles 7.

Föreningen har under sin hittillsvarande verksamhet åtnjutit stort intresse och värdefullt stöd av respektive akademiska lärare. Föreningen har varit i livlig förbindelse med motsvarande studentorganisationer i Stockholm och Lund samt samarbetat med dessa i ett flertal frågor, bl. a. i fråga om den nationalekonomiska undervisningen vid rikets universitet och högskolor.

Föreningens verksamhet har emellertid på grund av det rådande tidsläget och de därav beroende militärinkallelserna avsevärt försvårats. Styrelsens liksom föreningens medlemmar i övrigt ha till stor del varit skingrade. Det är dock att hoppas, att föreningen åter skall kunna samlas, och dess verksamhet kunna upptagas med förnyad kraft.

Birger Forslund.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Nya Argus. Hfors. 1940. No 21 (16 dec.). *Hornborg, E.*, Diktaturen som statsform, s. 227—29.

Fackföreningsrörelsen. Organ för Landsorganisationen i Sverige. **Sthm. 1941. 2 (10/1).** *Sjöberg, S.*, Det norska arbetarpartiets historia. Från unionsupplösningen till partisplittningen, s. 38—41. **3 (17/1).** *Sjöberg, S.*, Det norska arbetarpartiets historia. Martin Tranmael, s. 63—66.

Svensk juristtidning. Sthm. 1940. H. 8 (dec.). *Romanus, S.*, Lagstiftningsfrågor vid 1940 års lagtima riksdag, s. 757—66.

Sociala meddelanden (Statistiska meddelanden. Ser. F.). Utg. av socialstyrelsen. **Sthm. Bd 50 (1940). H. 12 (dec.).** *Pelow, Edv.*, Yrkesinspektionen i Sverige 50 år, s. 893—99. **Bd 51 (1941). H. 1 (jan.).** Sociala frågor vid 1940 års urtima riksdag, s. 3--8.

Tiden. Politik, ekonomi, kultur. Utg. av Sverges socialdemokratiska arbetarparti. **Sthm. 1940. H. 9.** *Tingsten, H.*, 1789—1940. En idéhistorisk återblick, s. 525—37. — *Lundberg, G.*, Partiets inre liv, s. 545. — Riksdagsvalet, s. 564—71. **1941. H. 2.** *Tingsten, H.*, Problem i svensk demokrati. 3. Statsmakternas organisation och verksamhet, s. 93—99. — *Wallis, K.*, Den statliga informationen, s. 119—22.

Förvaltningsrättslig tidskrift. Sthm. 1940. H. 5. *Groth, S.*, Revisionen av statsorganens instruktioner 1939—40, s. 347—53.

Historisk tidskrift. Sthm. 1940. H. 4. *Tingsten, H.*, De konservativa idéerna. En replik (till E. Wittenberg), s. 359—64.

Hushållningssällskapets tidskrift. Sthm. 1941. H. 1. Jordbrukets anslagsfrågor vid årets riksdag, s. 29—33.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen. **Sthm. 1941. H. 1 (febr.).** *Westman, E. G.*, Vad är kommunal myndighet? s. 6—11.

Teknisk tidskrift. Utg. av Svenska teknologföreningen. **Sthm. 1941. H. 7 (15 febr.).** *B—d*, Tekniken inför årets riksdag, s. 53—56.

Vägen. Tidskrift för kommunikationsväsendet. **Sthm. 1941. No 4 (20/2).** Vägfrågor i riksdagen, s. 69—71.

Nordisk administrativt Tidsskrift. Utg. af Det nordiske administrative Forbund. **Khvn. 1940. H. 2.** *Backlund, O.*, Den kamerala förvaltningsapparaten i Norge, s. 74—86.

International conciliation. Publ. by Carnegie endowment for international peace. **New York. 1941. 366 (Jan.).** *Warren, Ch.*, The Supreme court and disputes between states, s. 20—42. — *McGuire, O. R.*, Political ideologies in this changing world. Can we keep this Republic? s. 43—62.

The Economist. **Lond. Vol. 139 (1940). No 5066 (28 Sept.).** Parliament at war, s. 392—93. **No 5067 (5 Oct.).** The Cabinet changes, s. 419—20. — Opportunity in India, s. 423—24.

The Fortnightly. **Lond. 1940. No 887 (Nov.).** *Batista i Roca, J. M.*, The constitution of the falangist state, s. 458—65.

Contemporary Japan. A review of Far Eastern affairs. **Tokyo. Vol. 10 (1941). No 1 (Jan.).** *Baty, Th.*, Democracy in Europe, s. 21—38. — *Furuta, T.*, The late Prince Saionji and the *genro* system, s. 64—70.

The journal of comparative legislation and international law. Ed. for the Society of comparative legislation. **Lond. Ser. 3. Vol. 22 (1940). P. 4 (Nov.).** *Aspinall, A.*, Constitutional changes in the British West Indies, s. 129—35. — *Sires, R. V.*, Constitutional change in Jamaica, 1834—60, s. 178—90. — *Keith, A. B.*, Notes on imperial constitutional law, s. 209—25.

The political quarterly. **Lond. Vol. 11 (1940). No 4 (Oct./Dec.).** *Brogan, D. W.*, The American election, s. 322—34. — *Wolf, L.*, Democracy at bay, s. 335—40. — *Jennings, W. I.*, Parliament in wartime. 3. s. 351—67. — *Harrison, T.*, What is public opinion? s. 368—83. — *Cohen, E.*, The family and the state, s. 396—404.

Political science quarterly. Ed. for the Academy of political science by the faculty of political science of Columbia university. **New York. Vol. 55 (1940). No 4 (Dec.).** *Earle, E. M.*, National defense and political science, s. 481—95. — *Noyes, C. R.*, The law and scientific method, s. 496—521. — *Hyneman, Ch. S.*, Who makes our laws? s. 556—81. — *Tomašić, D.*, Constitutional changes in Yugoslavia, s. 582—93.

The quarterly review. **Lond. 1940. No 546 (Oct.).** *Mowat, R. B.*, The third French Republic, s. 190—205. — *Blyton, W. J.*, The return of law, s. 249—59.

The Round table. A quarterly review of the British Commonwealth. Lond. 1940. No 120 (Sept.). Hitler and common sense, s. 747—57. — Seeking a solution in India, s. 851—63. — Divided Ireland, s. 864—78. — Great Britain, s. 879—92. — Canada, s. 893—914. — Australia, s. 915—20. — South Africa, s. 921—33. — New Zealand, s. 934—49.

Archiv des öffentlichen Rechts. N. F. Tüb. Bd 32 (1939/40). H. 2 (Dez.). Krupa, H., Genossenschaftslehre und soziologischer Pluralismus. Ein Beitrag zur Staatslehre Otto von Gierkes, s. 97—114. — Schwalb, M., Die Entwicklung des öffentlichen Rechtes im ehemaligen Reichslande vom 11. November 1918 bis Ende August 1939, s. 115—68.

Klio. Beiträge zur alten Geschichte. Lpz. Bd 33 (1940/41). H. 1/2. Kahrstedt, U., Untersuchungen zu athenischen Behörden. 4. Bemerkungen zur Geschichte des Rats der Fünfhundert, s. 1—12.

Berliner Monatshefte. Berl. 1940. Dez. Luckwaldt, F., Lord Milner und die englische Südafrikapolitik, s. 759—77.

Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. Berl. 1941. H. 1 (1. Jan.). Frank, H., Technik des Staates. Rede über die Grundsätze der Verwaltungsreform und der Verwaltungswissenschaft, s. 2—6.

Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. Berl. Bd 77 (1940/41). H. 1 (Juni). Kuhn, H., König und Volk in der germanischen Bekehrungsgeschichte, s. 1—11.

Zeitschrift für deutsche Geisteswissenschaft. Jena. 1940. H. 2. Scholz, R., Germanischer und römischer Kaisergedanke im Mittelalter, s. 116—29.

Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde. Basel. Bd 39 (1940) Schweizer, E., Basel und die schweizerische Regeneration im 1. Quartal 1832, s. 177—258.

Zeitschrift für Politik. Berl. Bd 30 (1940). H. 10/11 (Okt./Nov.). Wolf, H., Die geistigen Grundlagen des britischen Imperialismus, s. 457—71. — Bähr, H., Britische Propaganda, s. 505—15. — Stellberger, F., Britisch India, s. 515—30. H. 12 (Dez.). Erhorn, I., Das deutsche Element in Amerika. Ein historischer Rückblick, s. 553—68. — Klingmüller, Palästina, s. 568—75. — Bähr, H., Germanische Propaganda, s. 576—81. Bd 31 (1941). H. 1 (Jan.). Güllich, W., Politik und Forschung. Die dynamische Bibliothek als Quelle politischer Erkenntnis, s. 1—32.

Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien. Bd 20 (1940). H. 4/5 (1. Dez.). Kusej, G., Die gegenwärtige staatsrechtliche Lage Kroatiens im Königreiche Jugoslawien, s. 525—62. — Bornhak, C., Weimarer Verfassung und Führerstaat, s. 573—93.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Tüb. Bd 101 (1941). H. 1. Dietze, H.-H., Die Verfassungsrechtliche Stellung der Hitler-Jugend, s. 113—56.

Zeitschrift für Völkerrecht. Berl. Bd 24 (1940). H. 3. Monath, H., Die politisch-völkerrechtliche Entwicklung Albaniens 1913—1939, s. 293—320.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

LARS FRYKHOLM: *Statskuskap*, Brev 1—10, N. K. I. (Stockholm och Arlöv 1940).

Detta arbete ingår i den serie av sociala kurser, vilka NKI-skolan i Stockholm anordnat som léd i utbildning genom korrespondens. Syftet är tacknämligt och för dem, som sakna möjligheter till motsvarande utbildning på annan väg, synnerligen gott, men om det skall behörigen realiserats, är det en nödvändig förutsättning, att korrespondensbrevens skrivas av författare med full kompetens; för denna undervisning måste kanske mer än för någon annan fasthållas, att endast det bästa är gott nog. Och det blir då också önskvärt att de tryckta kurserna, när så kan ske, offentligen granskas efter utgivandet.

Frykholms arbete i statskuskap, omfattande 10 »brev», vardera på 12 sidor, däri inräknade dem, som upptagas av frågor i anslutning till vad i breven meddelats av kunskapsstoff, är emellertid tyvärr allt utom tillfredsställande. Även om man icke ställer alltför stora fordringar på objektivitet, utan inrymmer förf. en vidsträckt frihet i fråga om principiella synpunkter och subjektiva meningar om dessa, kan man aldrig bortse från kravet på exakthet beträffande alla faktiska uppgifter. Men just i detta stycke är Frykholms arbete fullt av klara och otvetydiga felaktigheter, som borde medföra att NKI-skolan omedelbart indroge arbetet och ersatte det med ett nytt och exakt. Jag skall här påpeka en del av antydda felaktigheter, med förbigående över huvud av dem, som hänföra sig till mera processuella och domstolsorganisatoriska förhållanden än till vad man i vidsträckt mening kan kalla statskuskap: de förra förutsätta åtminstone någon grad av egen juridisk utbildning hos förf., men en sådan saknas här fullständigt.

I första brevet (sid. 9) säges att enligt 1809 års statsskick (i oförändrad form) Konungen var »tvungen att inhämta samtycke av ett råd». Detta är absolut falskt. I andra brevet (sid. 5) förklaras, att »svensk medborgare kan dock utlämnas till ett främmande land, där han begått ett brott»: den svenska lagen förbjuder under alla förhållanden sådan utlämning. I samma brev (sid. 8) förklaras att statsråden kunna ställas till ansvar för konungens »beslut i regeringsärenden»: det specifikt utmärkande för svensk rätt är att statsråden ansvara för sina protokollförda råd men icke

för besluten med ett skenbart undantag för det fall att dessa strida mot regeringsformen: om de ej avstyrkt, anses de här hava tillstyrkt. I stil härmed förklarås (sid. 8), att kontrasignationen medför ansvar för beslutet, ehuru förhållandet är motsatt utom när strid föreligger med RF. I samma brev (sid. 9) meddelas den falska uppgiften att regenten är ordförande i interimregering, som han ej kan tillhöra; även den statskunskapare, som saknar all juridisk utbildning, kan icke vara och är heller icke eljes okunnig om rätta förhållandet, utan förf. står här som ett enastående exempel på bristande insikt i det ämne han behandlar. Förf. ger i samma brev (sid. 10) uttryck åt den kuriösa och falska uppgiften att före konselj särskild föredragning sker av vissa ärenden »vanligen av statsministern»! Det riktiga är, att vederbörande departementschefer i förväg under hand samråda med konungen i viktigare ärenden, innan de slutheredas och alldeles oberoende av konselj. Lika besynnerlig är uppgiften i samma brev (sid. 11), att ärendena föreläggas konungen i konselj till underskrift — i verkligheten sker expedition av konungens beslut efter och utanför konseljen. Uppgiften i tredje brevet (sid. 3) att ett ärende »kan» beredas genom hörande av myndigheter är felaktig: lagen påbjuder, att så skall ske. Uppgifterna å sid. 4—6 i samma brev utgöra ett florilegium av vilseledande uppgifter och blanda sanning och dikt samman på ett obeskrivligt sätt. Konungens »medbestämmanderätt» i fråga om riksdagens verk och deras verksamhet (tredje brevet sid. 10, 11) innebär ej blott en formell, utan en saklig felaktighet och förf. har tydligen icke förstått innebörden av konungens rätt att utse ordf. i riksbanksstyrelsen och riksdagsbibliotekets styrelse, samt att garantera statslån utrikes (jfr sjunde brevet sid. 2). Vilseledande och felaktig är uppgiften i fjärde brevet sid. 2, att i vissa fall »staten och kommunen samfällt satsa de erforderliga medlen»: statsbidragen kunna icke på detta sätt kännetecknas, om bilden skall bli riktig. I fjärde brevet (sid. 5) har förf. glömt att omtala, huru 3 av justitieråden för två år i sänder tilldelas lagrådet: endast genom uppgift härom kan läsaren undgå att fråga sig, huru eljes dessa 3 användas — en hänvisning hade varit på sin plats. I samma brev (sid. 6) talas om »militära bisittare» i de båda underinstanserna av krigsdomstolar, utan att läsaren kan av framställningen se, att här icke är fråga om allenast »militära bisittare». I samma brev (sid. 8) är framställningen om s. k. förtroendeämbetsmän lika felaktig och missvisande; det samma gäller om den följande framställningen om statens tjänstemän, av vilken ingen, som ej av andra källor har reda på saken, torde kunna få någon ens någorlunda riktig föreställning om verkligheten. I femte brevet (sid. 4) gäller det samma om redogörelsen för »sammanjämkning» i riksdagen. Att förf. trots sina statskunskapliga studier icke vet, att bondeförbundet bildades i samband med proportionalismens införande långt före världskriget, är kanske mindre anmärkningsvärt i och för sig (femte brevet sid. 10) men kan icke försvaras i det sammanhang uppgiften lämnas; liknande gäller om

uppgiften i sjätte brevet ang. högers partibeteckning, som förklaras vanligen (: ännu 1940?) vara »Svensk samling» (sid. 6). Uppgiften i sjunde brevet (sid. 7) att riksstatens anslagsbeteckningar »infördes» under eller efter världskriget är oriktig — dessa beteckningar äro vida äldre, såsom även den historiskt skolade statskunskaparen i regel torde veta. I åttonde brevet (sid. 1) visar förf. sig icke ha förstått uttrycken »styrande» och »verkställande» makt, liksom han i samma brev (sid. 2) ger en alldeles felaktig beskrivning å »provisorisk» lagstiftning. Det samma gäller om redogörelsen eller riktigare notiserna i samma brev (sid. 5) om domstolarnas förvaltningsverksamhet. Uppgiften i nionde brevet (sid. 1) är oriktig, att konstitutionsutskottet kan »anmäla» statsråd till åtal inför riks rätt — det är i verkligheten så, att utskottet ensamt på riksdagens vägnar beslutar om sådant åtal. Av sammanhanget (sid. 2 i samma brev) får läsaren den felaktiga föreställningen att även frågor om åtal mot justitie- och regeringsråd skulle på något sätt bero av konstitutionsutskottet, som därmed icke har någon befattning. Framställningen av de internationella s. k. sanktionerna, särskilt i Abessinienfallet, är dunkel och vilseledande, liksom det är egendomligt, att Sverige, som var den ledande makten vid frisägelsen från förbundsaktens sanktionsbestämmelsers fortfarande kraft, icke omtalas annorlunda än så, att Sverige var en bland de stater, som här agerade (sid. 11 i nionde brevet). Skillnaden mellan statsförbund och förbundsstater — de förra äro folkrättsliga de senare statsrättsliga bildningar — har förf. ej heller klart fattat eller framställt (sid. 4 i tionde brevet). Över huvud är den internationella och utländska »statskunskap», som förf. framställer, allt utom klar och vägledande; den värsta felaktigheten förekommer i tionde brevet (sid. 7) då där uppges att Finlands president väljes av finska riksdagen, ehuru valet sker genom ett större antal direkt folkvalda elektor, oberoende av riksdagen.

C. A. Reuterskiöld.

LARS TINGSTEN: *Hågkomster*. 404 sid. Sthm 1938.

I ett förord till de efter förf:s död (1937) enligt hans testamenteriska förordnande publicerade *Hågkomsterna* meddelar utgivaren, N. Forssell, att ett brett utkast till framställningen utarbetats 1922—1929, vilket utkast sedermera av förf. starkt förkortades och koncentrerades. Hans mening var att därefter ytterligare genomgå manuskriptet för att slutgiltigt fastställa texten, vilket dock aldrig blev av. Vid utgivningen förelåg manuskriptet till och med kap. X (som går fram till Tingstens utträde ur Lindmans ministär i dec. 1907) »i en korrigerad redaktion och därefter i en fortlöpande, slutförd renskrift, allt av förf:s egen hand». Utgivaren omtalar att vid textens redigering — det gäller särskilt de tio första kapitlen — en del smärre oväsentliga beriktiganden företagits, och han tillägger:

»Till stoff, disposition, stil, ordval och uttryckssätt är texten alltså förf:s eget verk».

Man skulle önskat denna redogörelse för manuskriptet och dess utredigerande för publicering något mera upplysande. Så mycket är emellertid tydligt att det är en redan av memoarförfattaren själv starkt förkortad text, som utgivits. Man frågar sig om därutöver vid tryckningen ytterligare förkortningar blivit gjorda. Därom sägs intet uttryckligt av utgivaren; ordalagen i hans redogörelse synas icke utesluta att så skett. Därmed må nu ha förhållit sig hur som helst. Av vikt är att fasthålla, när man läser dessa minnen, att de till vissa inte närmare angivna delar äro ett sammandrag av en ursprungligen fylligare framställning. Man torde ha att räkna med denna omständighet åtminstone som en bidragande förklaring till den förtegenhet eller knapphet, som synes vila över skildringen av vissa händelser och sammanhang.

I allmänhet kan nog sägas att memoarerna ge en ganska blek föreställning om general Tingstens personlighet. Om vad han verkat och velat får man i vissa avseenden veta en hel del, i andra — och det gäller ofta de intressantaste delarna av hans verksamhet — mycket litet eller intet. Hans verkliga åsikter om tidens spörsmål och framträdande personer, som han på olika sätt kommit i beröring med, äro tillbakahållna eller få ett dämpat uttryck. Icke desto mindre behålla alltid memoarerna ett ganska stort intresse. Man får en upplysande skildring av förf:s ungdomsutveckling, hans militära karriär, hans tjänstgöring i olika ställningar inom armén, vid krigsskolor, vid generalstaben och som krigsminister. Stilen är klar och knapp, en smula torr, men ibland inte utan en viss kärv uttrycksfullhet. Det är naturligt att den militära verksamheten dominerar framställningen. Kapitelindelningen i boken följer i det hela de olika tjänstegrader förf. undan för undan förvärvade, från officersaspirant till generalstabschef, och man får redogörelser, ofta tämligen detaljerade, för vad författaren därunder uträttade. Icke utan fog skulle självbiografien kunna karakteriseras som en rapport över fullbordad tjänstebana.

En annan bild än memoarernas äldre pensionerade, något tillknäppte herre, som sammanskriver och försiktigt sovrar sina levnadsminnen, får man av generalen i hans brev. Jag har varit i tillfälle att genomgå åtskilliga sådana, huvudsakligen från 1900-talets första decennium, men även från senare tid. De flesta och viktigaste äro skrivna till Tingstens förtrogne vän sedan ungdomsåren, hans kamrat på Karlberg, löjtnanten, sedermera disponenten Herman Ekelund (omnämnd i memoarerna s. 39). Men även andra finnas, riktade bl. a. till en del av tidens politiker. Tonen i dessa brev, särskilt till Ekelund, är öppet förbehållslös. Den korthugget expressiva, för att inte säga explosiva stilen återspeglar brevskrivarens starkt temperamentsfulla personlighet. Som oftast befinner han sig på krigsstigen i kamp för idéer och åtgärder, som han vill genomföra. Vad motståndarna gå för säges mycket uppriktigt utan strängare urval av

orden. Det är inte många krigsministrar, som funnit nåd för Tingstens ögon. Ämnet för brevskrivningen är mest försvarspolitiska frågor av varjehanda slag, men icke sällan dryftas i samband därmed den allmänna regeringspolitiken. Från de ministärer, av vilka Tingsten var medlem, påträffar man en del detaljerade, livfullt berättade interiörer av stort intresse. Allt som allt äro breven en uppfriskande läsning. De visa en man som uttalar sitt hjärtas mening, så att det sprakar om orden. Stundom röjer han en nervös ömtålighet, som bringar ner honom i ett starkt pessimistiskt stämningssläge. »Ragnarök!» är ett icke sällan återkommande slutord i hans brev. Hänsynsfullhet är knappast hans starka sida. Men han är desto mera målmedveten, färdig att med ett krafttag röja undan hinder, som ställa sig i hans väg, dessemellan utvecklande ett icke ringa mått av politisk förslagenhet och förmåga att utnyttja sina förbindelser i riksdagen, där han kunde glädja sig åt stora framgångar. Man får intryck av en sammansatt natur, lidelsefullt oberäknelig i sin målmedvetenhet, innerst labilt känslig under sitt utåt robusta uppträdande, starkt ansvarsmedveten men inte lika ödmessäker, i mycket imponerande men med vissa påfallande svagheter. I all sin beslutsamhet hade han behov av råd; och som förtrogen rådgivare torde Ekelund betytt mycket för honom. — Breven böra för övrigt, liksom memoarerna, tas med en viss kritik, men ge då åtskilligt historiskt stoff att ta fasta på.

Det skulle föra för långt att under jämförelse med breven och andra samtida källskrifter gå in på en närmare granskning av memoarerna, en uppgift som annars inte skulle sakna sitt intresse. Endast några korta randanmärkningar till de senare — angående både det som står och inte står i dem — kunna här komma i fråga. Jag håller mig då företrädesvis till de kapitel, som ur allmänpolitisk synpunkt kunna väntas vara av största intresse, de som handla om Tingstens ledamotskap i de tre på varandra följande ministärerna Lundeberg, Staaff och Lindman (2 aug. 1905—4 dec. 1907).

Det värdefullaste i kapitlet om den Lundebergska ministären är publiceringen in extenso av en av Tingsten uppgjord promemoria om de norska gränsfästningarna. Om unionskrisen säges inte mycket. Av ett visst intresse äro dock några notiser (s. 224) rörande regeringens ståndpunktstagande ifråga om villkoren för unionens upplösning före de fyra underhandlarnas resa till Karlstad. I väsentliga punkter torde de ge en riktig om ock mycket ofullständig bild av läget. Med en viss besvikelse finner man att Karlstadsförhandlingarna, varom statsrådet i Stockholm hölls noga underrättat och varom ingående rådplågningar inom regeringen ägde rum under förhandlarnas hemmavistelse (9—12 sept.), ytterst obetydligt beröras. Huvudsakligen berättar författaren om sitt personliga ingripande för att hejda den norska mobiliseringen och trygga de svenska försvarsanordningarna (s. 227 ff.). Hans ingripande, varvid han kom i viss motsats till kollegerna och särskilt statsministern, torde inte ha varit utan betydelse. I iver att ögonblickligen få sina krav

igenom hann han med att två gånger hota med avgång. Den som vanligt summariska berättelsen synes alltför subjektivt färgad för att tillåta ett säkert omdöme om det befogade i krigsministerns handlingsätt.

Avgångshotet är typiskt. Det var en av egenheterna hos Tingsten som statsråd att han ständigt gick med avskedsansökan på fickan. Flera gånger, icke blott under ministären Lundebergs tid utan även senare, hotade han både muntligt och skriftligt att avgå. I breven talar han ofta därom, för övrigt också om avgång ur militärtjänsten. Tillvägagångssättet är betecknande för hans tvärheta humör. Han var inte rädd att ställa allt på ett kort, och fick han inte som han ville föredrog han att gå framför att väja undan och vänta. Avgångshotet torde dock inte ha tagits alltför gravallvarligt av regeringscheferna, och fråga är om han själv i grunden önskade att bli tagen på allvar; därtill trivdes han synbarligen alltför väl på krigsministertaburetten, och på sin förmåga tvivlade han inte. Onekligen passade han också ur flere synpunkter väl för posten. Tingsten var en framstående administratör, en sällsynt rapp och effektiv expeditionskarl, och för den militära förvaltningens nyordning har han uträttat ett stort arbete. Han skydde ingen möda och var alltid redo att sätta in sin person, där det behövdes. Men säkerligen var han inte lätt att samarbeta med. Han hade ett huvud för sig och kom lätt på kant med sina kolleger.

Både i Staaffs och Lindmans ministärer intog Tingsten en mer eller mindre fronderande ställning. I båda hade han som kamrat i fronden utrikesminister Trolle, i den senare även Petersson i Påboda, som kan räknas såsom frondens chef. De inre förhållandena i dessa ministärer äro mycket litet kända, vilket särskilt gäller den Lindmanska, och man kunde ha väntat att härom få ingående underrättelser. Det rör sig om avgörande händelser i Tingstens liv. De upplysningar han ger äro dock förvånande snäva, endast en del strödda meddelanden eller antydningar. Om sitt och Trolles dramatiska uppbrott från Staaffs ministär lämnar förf. emellertid en kort redogörelse (s. 248 ff.), som trots ofullständigheten inte saknar värde. I de samtida breven är denna händelse utförligt skildrad och kommenterad. Den än mer dramatiska avgången ur Lindmans ministär (i sällskap med Dyrssen och Juhlin) blir föremål för en likaledes kort skildring (s. 290 ff.). Den måste betecknas som missvisande, då den förbigår den verkliga orsaken, en djupgående brytning med Lindman både i försvarsfrågan och den allmänna politiska uppfattningen. »Grundåskådningen i politiken är den yttersta orsaken. En tämligen obetydlig fråga blev tuvan», heter det i ett av de bevarade breven, vilka innehålla ingående, synnerligen värdefulla redogörelser för den i flere avseenden märkliga ministerkrisen.

Tingsten ansåg sig skymfligt bortkörd, och han glömde aldrig den »brutala» behandling som han blivit utsatt för. Fiendskapen till Lindman, »der Mann des Kapitalismus» som han i ett brev kallar honom, rotfäste sig, och Tingsten hoppades att hans i ministären

tills vidare kvarblivande vänner skulle göra allt för att underminera denna. Trolle skulle »droppvis ingjuta motgift» mot systemet, Påboda skulle bereda situationen i andra kammaren, själv skulle han »sköta viss del av pressen», skriver han i slutet av dec. 1907. Den följande korrespondensen är rik på starkt kritiska, för att inte säga nedgörande omdömen om Lindman och hans ministär, vars fall han väntade inom en snar framtid, om inte förr så åtminstone som en följd av andrakammarvalet 1908. Själv sökte Tingsten bli vald till första kammaren som representant för Norrbottens läns landsting, men han blev motad av Lindman, varom han erhöll vetskap.

Om sin stämning och politiska uppfattning vid denna tid ger Tingsten tydligt besked i en mycket uppseendeväckande artikel i Aftonbladet den 7 okt. 1908, rubricerad »Den politiska situationen eller vad kräver fäderneslandets väl?». Den var undertecknad »En politisk vildman», men det blev snart allmänt känt att kommentanten i Boden var författaren. Artikeln är ett enda våldsamt angrepp mot Lindman, ett koncentrat, kan det sägas, av vad han förut skrivit i breven. Statsministern stämplas som en riksolycka, en maktthungrig person som söker klamra sig fast vid taburetten. Konungen varnas eftertryckligt att anförtro sig åt honom. I stället för den sittande ministären förordas en vänsterregering eller, om en sådan ej kunde fås, en övergångsregering av dugande moderata män. »En fortsatt Lindmans regim betyder äventyrligheter eller politisk försumpning.» Tingsten syntes på väg åt vänster, och han hade återknutit vissa förbindelser med en del forna kolleger i den Staaffska regeringen. Framför allt torde han dock ha hoppats på Påboda och Trolle, möjligen i förening med Daniel Persson i Tällberg, som de nya männen, och för egen del var han nog inte heller utan förhoppningar.

Om allt detta säges ej ett ord i memoarerna. Vildmansartikeln, som vållade sin författare en del obehag, var ej Tingstens första och ej heller sista journalistiska inlägg. I själva verket skrev han (anonymt) under en stor del av sitt liv — från sekelskiftet ett och ett halvt årtionde framåt — tidvis mycket flitigt i pressen, företrädesvis i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Då han inte skrev själv, satte han material i händerna på andra för att på så sätt få fram sin mening. Journalistiken var ett med iver begagnat medel av Tingsten att verka framförallt för vissa försvarspolitiska åsikter, och man kan se att den betytt ganska mycket för honom. Om denna sida av hans verksamhet tala memoarerna helt och hållet, men breven tala desto mer. General Tingsten som journalist är ett ämne, som kunde vara värt en undersökning. Man skulle därigenom få närmare kännedom bl. a. om hans försvarsprogram. Även det kommer endast styckevis fram i memoarerna.

I och för sig ligger det ingenting märkvärdigt i att en memoarförfattare inte visar sitt rätta ansikte eller anlägger en ogenomtränglig uppsyn. Det är inte så ovanligt att en självbiografi be-

finns vara en mer eller mindre sluten bok. Ibland har man saken på känn men utan att upptäcka hur det egentligen förhåller sig. Man gör det först ordentligt, då kompletterande, mera intima och givande källskrifter finnas som tala ett annat språk. Och upptäckten kan då stundom verka som ett avslöjande. Min mening är ej att general Tingstens Hågkomster visa en man med helt nedfällt visir. Men det är inte mer än halvöppet, knappast det, vilket är skada, då det gäller en man med generalens originella kynne — mest skada därför att så många historiskt intressanta händelser och sammanhang lämnas ouppklarade, vilka han haft de bästa förutsättningar att utreda.

Av värde hade varit att veta, i vad mån förf. vid nedskrivandet av sina minnen använt samtida anteckningar och handlingar. Vissa tecken tyda på att så åtminstone delvis varit fallet. Förordet ger ingen upplysning därom.

A. B-z.

Die Rechtsprechung des Staatsgerichtshofs für das Deutsche Reich und des Reichsgerichts auf Grund Artikel 13 Absatz 2 der Weimarer Reichsverfassung mit Anhang: Entscheidungen des Reichsfinanzhofs auf Grund Art. 13 Absatz 2 der Weimarer RVerf. Entscheidungen der Staatsgerichtshöfe der Länder. Zusammenstellung der beim Staatsgerichtshof für das Deutsche Reich anhängig gewesenen Streitsachen, die ausserhalb des Verfahrens ihre Erledigung gefunden haben. Herausgegeben von Hans-Heinrich Lammers und Walter Simons. Bd 1—6. Berl. 1929—39. Hermann Reinshagen Verlag.

1933 utkom ett femte band av den tyska statsdomstolens prejudikatsamling, som därmed fördes fram till hösten 1932. Någon fortsättning hördes ej utav under årens lopp, förrän man så sent som 1939 fann det lämpligt att utge ett avslutningsband, som omfattar domstolens sista avtynande verksamhet.

Med Gesetz über den Neuaufbau des Reichs av 30 jan. 1934 upphävdes i princip Tysklands dittillsvarande förbundsstatliga struktur, varmed statsdomstolens existensberättigande försvann. Att denna likriktningsprocess tog sin grundliga tid, bär dock detta sista band ett talande vittnesbörd om. Det innehåller nämligen bland annat en förteckning över mål, som 1932 och delvis ännu under 1933 hänskjutits till domstolen men där ej slutgiltigt avgjorts. Listan meddelar, att en stor del av dessa mål först så sent som på sommaren 1935 lagts till handlingarna eller återkallats.

I förbundsstater ha i regel särskilda bestämmelser träffats för avdömande av tvister mellan förbundet och delstaterna och mellan dessa senare inbördes. Medan Sydafrika och Sovjetunionen på grund av delarnas underordnade ställning ej kunna betraktas som förbundsstater, kan Brittiska imperiet med hänsyn till dominions'

ställning betecknas som ett statsförbund. Detta statsförbund saknar en verklig imperiedomstol, om man bortser från Privy council, till vilken dock appellrätten för vissa dominions liksom i övrigt med hänsyn till vissa slags mål praktiskt sett borttagits. I det Brittiska imperiet har det för övrigt under långa tider varit, ja, är det i viss mån ännu i dag ovisst, huruvida de olika delarna, som alla fingeras vara delar av en enhetlig statsmakt, kunna lagsöka varandra. Detta skulle ju kunna betraktas som att konungen lagsöker sig själv.¹

I Argentina², Brasilien³ och Mexico⁴ ha förbundens högsta domstolar anförtrots uppgiften att slita tvister av nyss nämnt slag. I Australiens författning av år 1900 förbjöds appell till Privy council från förbundets högsta domstol i tvister mellan förbundet och delstaterna och mellan dessa senare inbördes i fråga, som rörde konstitutionella befogenheter. Däremot förbjöd icke författningen den existerande appellrätten från någon av delstaternas domstolar till Privy council. Resultatet blev, att likartade mål dels kunde slutgiltigt avgöras av förbundets högsta domstol och dels kunde appelleras från en delstats högsta domstol till Privy council. Australiska mål av i princip likartad karaktär kunde sålunda komma att avdömas på helt olika sätt. Författningen befullmäktigade lagstiftaren att tillerkänna högsta domstolen exklusiv kompetens i mål, där den så fann lämpligt. 1907 stiftades också en lag, som till förbundsdomstolens exklusiva kompetens överlät mål, som gällde tvist mellan förbundet och delstaterna eller mellan dessa senare inbördes rörande parternas konstitutionella befogenheter. Härmed uteslöts alltså appellrätten till Privy council.⁵

I Indien dömer förbundsdomstolen i mål, där en delstat är part.⁶ I Schweiz avdömer förbundsdomstolen civilmål mellan förbundet och kantonerna och mellan dessa senare inbördes (art. 110) samt kompetenskonflikter mellan förbundets myndigheter och kantonala myndigheter liksom tvister mellan kantonerna av statsrättslig natur (art. 113). Enligt Venezuelas författning av år 1931 dömde kassationsdomstolen i mål mellan förbundet och delstaterna liksom mellan dessa senare inbördes (art. 107 mom. 7).⁷ Den österrikiska författningen av år 1934 tillerkände förbundsdomstolen befogenhet att

¹ Se härom t. ex. Baty, *Sovereign colonies* (Harvard law review, vol. 34: 1920/21) s. 846 ff.

² 1853 års författning art. 100.

³ 1937 års författning art. 101 c.

⁴ 1917 års författning art. 105.

⁵ Se t. ex. Kennedy, *Some aspects of Canadian and Australian federal constitutional law* (Essays in constitutional law 1934) s. 106 ff. och *Report of the Royal commission on the constitution together with appendixes and index* (1929) s. 10 ff., 88 ff.

⁶ Se t. ex. Ramaswamy, *The law of the Indian constitution* (1938) s. 367 ff.

⁷ Den nya författningen av 16 juli 1936 har ej kunnat erhållas. I vad mån Venezuelas federativa karaktär är till för annat än för att ge statsskicket en liberal prägel är svårt att säga. Se t. ex. Kirkpatrick, *Latin America* (1938) s. 273.

avgöra konstitutionella tvister av denna art (art. 169—171). I 1920 års författning tillkom denna kompetens författningsdomstolen (art. 89, 140). I Canada saknar författningen bestämmelser i ämnet. Genom särskild lagstiftning ha provinserna Ontario, Nova Scotia, Saskatchewan och British Columbia överlämnat avgörandet av tvister mellan provinserna inbördes och mellan dessa och förbundet till den federala domstolen Cour of exchequer of Canada, varifrån appell kan ske till Canadas högsta domstol och sedan till Privy council. I övriga provinser avgöres målet först inför vederbörande provinsdomstol.¹

I U. S. A. skall i varje mål, i vilket »en stat» är part, högsta domstolen ha »original jurisdiction». Uttrycket »a State» anses även innefatta förbundet.² Med »original jurisdiction» menas »jurisdiction in the first instance; jurisdiction to take cognizance of a cause at its inception, try it, and pass judgment upon the law and facts», varigenom den skiljer sig från »appellate jurisdiction», d. v. s. »the power of review and determination on appeal, writ of error, certioari, or other similar process».³ Härav följer dock ingalunda någon exklusiv kompetens för förbundsdomstolen, vilket dock ibland gjorts gällande.⁴ En sådan har dock genom lagstiftning åvägabragts.⁵

Tanken på en obligatorisk lösning av konflikter mellan delstaterna i Tyskland realiserades först med Tyska förbundet. Förbundsmedlemmarna förpliktade sig att ej gripa till vapen mot varandra, och tvister, om vilkas lösning man ej kunde ena sig, skulle hänskjutas till förbunds församlingen, varefter även judiciellt förfarande kunde komma ifråga, framför allt genom den 1834 upprättade Bundesschiedsgericht. I Frankfurterförfattningen av år 1849 fanns ett stadgande härom (§ 126), som även intogs i Erfurterförfattningen av år 1850 (§ 124): »Streitigkeiten der Einzelstaaten untereinander, zwischen Landesregierung und Volksvertretung über die Gültigkeit und Auslegung der Landesverfassung, Klagen der Staatsbürger gegen ihre eigene Regierung wegen Aufhebung, verfassungswidriger Veränderung und wegen Verletzung der reichsverfassungsmässig gewährleisteten Rechte, Beschwerden über Rechtsverweigerung und Verwandtes — all dies unterliegt der Aburteilung durch das Gericht des Reiches.» 1871 års riksförfattning uppdrog icke denna kompetens åt en domstol utan åt riksrådet. Stridigheter mellan delstaterna,

¹ Se Lefroy, Canada's federal system being a treatise on Canadian constitutional law under the British North America Act (1913) s. 725 not 68, 738 f. och dens., A short treatise on Canadian constitutional law (1918) s. 154; Keith, Dominions, colonies, possessions, protectorates and mandated territories (Halsbury's Laws of England, 2nd ed. vol. 11, 1933) s. 197 f.; Munro, The constitution of Canada (1889) s. 218 f. och Caldwell, The settlement of inter-state disputes (The American journal of international law, vol. 14: 1920) s. 46 ff.

² Art. III § 2 mom. 2. Se härom t. ex. Willoughby, Constitutional law of the United States, 2nd ed. vol. 3 (1929) s. 1360 ff.

³ Se t. ex. Black's Law dictionary, 3rd ed. (1933) s. 1038, 1039.

⁴ The constitution of the United States of America (annotated) (74th congress, 2nd session, senate, document no. 232, 1938) s. 492.

⁵ Phillips, American government and its problems (1937) s. 403.

som icke voro av privaträttslig natur, skulle hänskjutas dit. Det samma kunde ske med författningsrättsliga konflikter inom ett land, där behörig myndighet icke fanns (art. 76). Förbundsrådet överlämnade i praxis alla hänskjutna frågor till domstolsmässig behandling.

Den härskande uppfattningen liksom förbundsrådets praxis gick ut på att blott regering och folkrepresentation besutto partshabilitet. Detta var ett mycket rimligt förhållande 1834, då ständernas valperiod var 12 år och alltså mycket väl möjliggjorde en utdragen process. Med kejsartiden nedsattes valperioderna och härtill kom den nya möjligheten av upplösning, varför lätt den ena parten kunde komma att helt saknas.

Genom weimarförfattningen inrättades en »statsdomstol». Statsdomstolar kallades under kejsartiden delstaternas motsvarigheter till vår riks rätt, vilka även funnos på sina håll under republiken. Vid riksdomstolens sida fanns också 1922—26/27 en statsdomstol, som var en specialdomstol för vissa politiska brott, bildad enligt lagen om republikens skydd. Den egentliga statsdomstolen för riket konstituerades ej genom författningen, som blott utsade, att den skulle inrättas genom rikslag (art. 108), vilket skedde 9 juli 1921. Till dess utövades dess befogenheter av en »senat», av vars sju ledamöter riksdagen valde fyra och riksdomstolen tre (art. 172).

Enligt art. 15 mom. 3 förpliktades ländernas regeringar att efter ansökan av riksregeringen råda bot på de brister, som trätt i dagen vid rikslagarnas verkställighet. Vid meningsskiljaktigheter kunde endera av parterna vädja till statsdomstolen, om ej rikslagstiftningen fastställt en annan domstol som forum. Genom lagstiftningen insattes dock andra domstolar i statsdomstolens ställe. I princip gavs uppdraget åt riksdomstolen, vars domar i dessa fall ägde lags kraft. Ifråga om beskattningsfrågor överlämnades avgörandet till riksfinansdomstolen och för tjänstemannalönerna till riksförvaltningsdomstolen eller, så länge denna ej inrättats, till riksskiljedomstolen.

Art. 18 mom. 7 fastställde, att statsdomstolen skulle avgöra tvister av förmögenhetsrättslig art, som uppstodo vid ändring av ländernas gränser. Båda de nu nämnda bestämmelserna kunna i själva verket ha tett sig som rättsligt sett överflödiga gentemot art. 19, som bestämde, att statsdomstolen ägde att avdöma författningsrättsliga tvister inom ett land, om ingen annan domstol var behörig härför, liksom tvister av icke privaträttslig art mellan länderna eller mellan dessa och riket, för så vitt icke någon annan av rikets domstolar ägde kompetens i målet. Kompetensens utsträckande till att omfatta tvister mellan förbundet och delstaterna var en väsentlig nyhet gentemot kejsartiden.

Inför statsdomstolen kunde riksdagen anklaga rikspresidenten och ministrarna för rättsstridiga handlingar (art. 59). De tvistefrågor, som uppkommo genom övergången av järnvägsförvaltningen m. m. till riket avgjordes också av statsdomstolen (art. 90, 171).

Om partshabiliteten utsades ingenting i författningen. Stats-

dömstolen fastslog i sin rättskipning härvidlag vissa grundsatser, dock utan motivering. Partshabilitet tillerkändes två skilda grupper. Dels de »högsta» statsorganen samt »sonstige zur Mitwirkung an der Bildung des Staatswillens unmittelbar oder mittelbar berufene Landesstellen» och dels de av den offentliga rättens personer, som erkänts av ländernas författningar och som utrustats med egna rättigheter. För den senare gruppen utgjorde dock de nämnda kraven en minimifordran. Domstolen fordrade dessutom ett visst mått av »statligt erkänd självständighet». Som exempel nämndes de på grundval av gällande författningsrätt »ihre eigenen Lebenszwecke verfolgenden Kirchen» liksom kommunerna. Uteslutna voro alltså enskilda personer från att i sin egenskap av medborgare föra talan vid statsdomstolen. Ställningstagandet var givetvis helt och hållet dikterat av den praktiska synpunkten att söka begränsa processverksamheten. — För att åvägabringa ett effektivt rättsskydd för den enskilde vid kränkning av hans medborgerliga rättigheter framlades i nationalförsamlingens författningsutskott ett lagförslag, som begrundade statsdomstolens kompetens vid kränkning av grundrättigheterna. Ett likartat förslag framlades 1926 av det national-socialistiska arbetarpartiet. Förslagens avböjande motiverades med att dessa besvärfrågor hörde till riksförvaltningsdomstolens domvärjo. Denna domstol, som enligt weimarförfattningen skulle inrättas, har ännu ej blivit till.

I förbundsstaterna aktualiseras ofta, när det gäller tvister delstaterna emellan eller mellan delstat och förbundet, frågan om gränserna för jurisdiktionens kompetens. En tvist kan ju i så hög grad vara en renodlad intressetvist, att appellen till domstolen icke kan föranleda en subsumtion under rättsnormer eller i varje fall icke en tillämpning av den rätt, som domstolen i första rummet har att tillämpa, förbundets författningsrätt. För detta fall stå olika vägar öppna för domstolen. Den kan t. ex. fastslå sin inkompetens. En tvist, som icke låter sig subsumeras under rättsnormer, kan icke heller utgöra grundval för utövandet av en judiciell funktion.¹ Domstolen kan komplettera denna avvisande ståndpunkt med att rekommendera parterna att göra upp sin tvist inbördes eller att hänvisa dem till annat organ. En utväg är, att den visserligen avkunnar ett utslag men ger detta formen av rekommendation, ett förslag till skiljedom.² En tredje utväg är, att domstolarna med hänvisning till att en förbundsstat ej kan tillåta självtäkt i tvisterna hävda sin kompetens även i rent politiska frågor o. dyl. Härvidlag skulle alltså domstolarna med mer eller mindre fritt skön utan tillämpning av rättsnormer slita tvister. Ståndpunkten har för t. ex. Canadas del uttryckligen avböjts,³ medan teori och praxis i U. S. A. företer en

¹ Se härom t. ex. Moore, *The constitution of the Commonwealth of Australia*, 2nd ed. (1910) s. 492 ff.

² Ett sådant exempel från Canada hos Baty, a. a. s. 848.

Se Lefroy, *Canada's federal system* s. 738 f. och dens., *A short treatise on Canadian constitutional law* s. 154.

ganska oenhetlig bild.¹ Om domstolarna åtaga sig att lösa dylika tvister, sker dock merendels icke någon uttrycklig hänvisning till egen handlingsfrihet, utan man strävar efter att konstruera tillämpliga rättsregler, vilkas källor sökts från de mest skilda håll. Man har hänvisat till folkrätten, en ganska naturlig utväg, romersk rätt och t. o. m. privaträtt. Den sistnämnda utvägen ligger kanske närmast till hands i Schweiz tack vare dess civillagboks berömda stadgande: »Kann dem Gesetze keine Vorschrift entnommen werden, so soll der Richter nach Gewohnheitsrecht und, wo auch ein solches fehlt, nach der Regel entscheiden, die er als Gesetzgeber aufstellen würde.» Ett oklart begrepp, som man på olika håll rört sig med, är »interstaatliches Recht» («interstate law») till skillnad från den egentliga folkrätten.² I det Brittiska imperiet kan givetvis common law användas som allmänt kompletterande rättskälla.³ I Australien citeras flitigt den nordamerikanska högsta domstolens prejudikat i dunkla eller tvetydiga fall, och i handböckerna i konstitutionell rätt finner man uttryckliga varningar mot att betrakta dem som bindande.⁴ Åberopandet av en naturlig rätt har förekommit i U. S. A. och i Schweiz har man hänvisat till en »riktig» rätt. Andra vägledande begrepp ha varit delstaternas principiella likställighet, billighet, nationell politik, förbundsförhållandet, d. v. s. väl närmast en appell till troheten mot förbundet, o. s. v.⁵

Den tyska statsdomstolen fastslog för sin del, att riksförfattningen icke innehöll några som helst bestämmelser om den rätt, som domstolen ägde att tillämpa. Om ett avgörande icke kunde begrundas med vare sig riks rätt eller landsrätt, så återstod enligt domstolen blott att tillgripa folkrätt, som utan starkare reservationer upprepade gånger förklarades tillämplig. Detta underlättades också av weimar-författningens uttryckliga stadgande, att folkrättens allmänt erkända rättsregler voro att betrakta som bindande rätt inom Tyskland (art. 4).

Lars Frykholm.

¹ Se härom Berthold Müller, Die Beziehungen der Gliedstaaten im Bundesstaatsrecht (Diss. Berlin 1932) s. 43 ff.

² För Australien se t. ex. Wynes, Legislative and executive powers in Australien (1936) s. 265.

³ Se t. ex. Wynes, a. a. s. 56 ff.

⁴ Se t. ex. Kerr, The law of the Australian constitution (1925) s. 19.

⁵ Müller, a. a. innehåller åtskilliga uppgifter om schweizisk och nordamerikansk praxis.

GENMÅLE TILL LIC. FRYKHOLM.

I föregående häfte av denna tidskrift har fil. lic. Lars Frykholm anmält min bok Kampen om Palestina. Samtidigt som jag tacksammt erkänner recensentens välvilja, ber jag att på några punkter få kommentera hans framställning.

Det är riktigt, att Jeffries' stora verk hade bort omnämnas. Jag gjorde det också i mitt manuskript. Först efter det att boken kommit ut, observerade jag, att det ej återfanns i den tryckta litteraturförteckningen. Jag beklagar det så mycket mer, som jag icke utglömt Ziffs verk, som representerar den zionistiska extremismen liksom Jeffries' den antizionistiska. Däremot påstår recensenten felaktigt, att jag skulle ha använt 1937 års upplaga av det engelska informationsdepartementets Palestinabok i st. f. den av 1939. Se litteraturförteckningen!

Som exempel på engelsmännens enligt min mening av taktiska skäl förestavade politik har jag påpekat, att »det judiska skolväsendet erhöll högst obetydliga bidrag från regeringen, som med allmänna medel anlade 300 arabiska skolor». Recensenten invänder häremot, att »judarna ha ett eget högtstående skolväsende, som till större delen grundar sig på judiskt kapital, medan araberna äro hänvisade till statsmakternas skolor, vilka icke på långa vägar kunna mottaga alla anmälda». Det är emellertid att märka, att de omnämnda arabiska skolorna anlades under en tid, då hela det zionistiska återuppbyggnadsverket flera gånger höll på att äventyras genom brist på medel och långt före det att den judiska återuppbyggnadsfonden (Keren Hajessod, som grundades 1920) lyckats grunda ett högtstående skolväsende i Palestina.

Enligt recensenten skulle jag sympatisera med den hårda handens politik gent emot araberna. Så är ingalunda fallet. I likhet med många brittiska författare har jag beklagat engelsmännens undfallenhet för den arabiska terrorismen, emedan de arabiska ytterlighetsmännen på så vis bibragtes den uppfattningen, att de med våld kunde genomdriva en unilateral lösning utan hänsyn till motpartens intressen. Jag har konsekvent ställt mig avvisande till varje annan politik än den, som inriktats på en för alla parter acceptabel lösning av intressekonflikterna i Palestina. På lång sikt måste både den engelska och zionistiska politiken där vara försoningspolitik för att vara realpolitik. Ty »auf Bayonette kann man sich stützen, doch nicht darauf sitzen».

Hugo Valentin.

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1940.

Stiftelsens styrande kollegium har under året utgjorts av professorerna Lagerroth, Lindahl, Carlsson, Bolin, Gjerstad och undertecknad, av vilka dock professor Gjerstad, som hela året varit tjänstledig, icke deltagit i sammanträdena. Som præsens har undertecknad fungerat. Posten som sekreterare och redaktör för Statsvetenskaplig Tidskrift har ävenledes liksom förut bekläts av undertecknad.

Under året ha sju sammanträden hållits, av vilka ett som vänligt varit förlagt till Stiftarens födelsedag den 15 oktober och förenat med nedläggning av en krans på hans grav.

Kollegiet har tilldelat docenten vid Göteborgs högskola Brita Skottsberg ett premium å femhundra kronor för hennes avhandling »Der österreichische Parlamentarismus».

Av Statsvetenskaplig Tidskrift har årgången 43 utkommit med fyra häften, därav ett dubbelhäfte, och tillsammans 442 sidor. I redaktionen har som förut medverkat professor Axel Bruswitz, Uppsala, (litteraturgranskningar: politik) och docenten Edvard Thermaenius, Göteborg, (översikter och meddelanden: politik).

Professor Olivecrona har efter uppdrag av universitetets rektor deltagit i revisionen av Stiftelsens räkenskaper.

Lund i februari 1941.

Robert Malmgren.

Räkning över Fahlbeckska Stiftelsen för räkenskaps- året 1939—1940.

(Utdrag ur räkenskaperna för Lunds Universitet.)

Balans från föregående räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer.....	101,000:—	
Sthlms int.-garanti A.-B:s 4 1/2 % d:o.....	25,000:—	
Sveriges stadshypotekskassas 4 1/2 % obl. av 1933	20,000:—	
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösunds 4 1/2 % obl. av 1930	15,000:—	
Sparbanken i Lund	20,178:74	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	20,813:52	
Skandinaviska Banken	80,249:24	282,241:50

Uppbörd.

Räntor å obligationer	7,074:39	
Räntor å i banker inestående medel	2,543:98	
Kursvinst å obligationer	318:75	
A.-B. C. W. K. Gleerup, skriftserien	77:30	10,014:42
	Summa kr.	292,255:92

Utgifter.

1) Statsvetenskaplig Tidskrift.

Tryckningskostnader.....	5,188:70	
Redaktörsarvode	1,000:—	
Kontant till expeditionen	4,000:—	10,188:70

2) Övriga utgifter.

Överfört till understödsfonden	937:90	
Präsesarvode	300:—	
Räkenskapsföraren	100:—	
Revisorsarvode	50:—	
Kurtage o. ränta vid omplacering i oblig. ...	56:33	
Diverse omkostnader	99:15	1,543:38
	Transport	11,732:08

Transport 11,732: 08

Balans till följande räkenskapsår.

Sydsv. Kraft A.-B:s 4 1/2 % obligationer	101,000: —	
Sthlms int.-garanti A.-B:s 4 1/2 % d:o	25,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 4 1/2 % obl. av 1933	20,000: —	
Sveriges stadshypotekskassas 4 1/2 % obl. av 1932	15,000: —	
Sparbanken i Lund	16,379: 79	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	21,281: 81	
Skandinaviska Banken	81,862: 24	280,523: 84
	<u>Summa kr.</u>	<u>292,255: 92</u>

Räkning över Fahlbeckska understödsfonden för
räkenskapsåret 1939—1940.

Balans från föregående räkenskapsår.

Sparbanken i Lund	13,190: 72	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	27,386: 23	40,576: 95

Uppbörd.

Överfört från Fahlbeckska Stiftelsens fond	937: 90	
Räntor å i banker inestående medel	917: 35	1,855: 25
	<u>Summa kr.</u>	<u>42,432: 20</u>

Utgifter.

Tryckn. av Skrifter utg. av Fahlb. Stiftelsen XXVI	427: 25	
Förlags A.-B. i Malmö	1,785: —	
Korrekturläsning	21: —	2,233: 25

Balans till följande räkenskapsår.

Sparbanken i Lund	12,196: 54	
Torna, Bara och Harjager Härads Sparbank	28,002: 41	40,198: 95
	<u>Summa kr.</u>	<u>42,432: 20</u>

**Räkning för Statsvetenskaplig Tidskrift för
räkenskapsåret 1/7 1939—³⁰/₆ 1940.**

a) Sammandrag av kassa-kontot.

Balans från föregående räkenskapsår.

Skand. Banken, å sparkasseräkning	569: 45	
Kontant i kassan	148: 20	717: 65 ¹

Inkomster.

Prenum.-avg., lösnnummer m. m.	515: 55	
A.-B. C. W. K. Gleerup, för år 1939	750: —	
Kontant från Fahlbeckska Stiftelsen	4,000: —	
Ränta å sparkasseräkning	23: 30	
Diverse	4: 20	5,293: 05
	Summa kr.	6,010: 70

Utgifter.

Författarearvoden	2,750: 25	
Avlöningar	1,900: —	
Telefon	111: 20	
Diverse omkostnader	441: 03.	
Inlösta jetonger	140: —	5,342: 48

Balans till följande räkenskapsår.

Skand. Banken, å sparkasseräkning	547: 25	
Kontant i kassan	120: 97	668: 22 ¹
	Summa kr.	6,010: 70

b) Översikt för räkenskapsåret 1/7 1939—³⁰/₆ 1940.

Debet.

Prenumerationsavgifter m. m. (exp.)	515: 55	
A.-B. C. W. K. Gleerup (exp.)	750: —	
Ränta å sparkasseräkning (exp.)	23: 30	
Diverse (exp.)	4: 20	1,293: 05
Förlust för räkenskapsåret		10,098: 13
	Summa kr.	11,391: 18

¹ Dessutom inneliggande tidskriftslager, här ej upptaget till särskilt värde.

Kredit.

Författarearvoden (exp.)	2,750: 25
Tryckn.-kostnader (Fahlb. St.). H. 2 år 1939	831: 55
H. 3 år 1939—H. 2 år 1940	<u>4,357: 15</u>
	5,188: 70
Avlöningar: utbet. av exp.	1,900: —
» » » Fahlb. St.	<u>1,000: —</u>
	2,900: —
Telefon (exp.)	111: 20
Diverse omkostnader (exp.)	<u>441: 03</u>
	Summa kr. . . 11,391: 18

Till red. insända skrifter.

- Ekonomiska Samfundets Tidskrift.* Ny serie. H. 50. Hfors 1941.
Finsk Kommunaltidskrift. 1940. Nr 7—9. Hfors 1940 o. 1941.
Finsk Tidskrift. T. CXXIX. H. 1—2. Åbo 1941.
Forschungen und Fortschritte. 1940. Berlin 1940.
Förvaltningsrättslig Tidskrift. Årg. 3. H. 6. Sthlm 1941.
Helsingin kaupungin tilasto. VI. Opetuslaitokset 1938—39. Hfors 1940.
Historisk Tidskrift. 1940. H. 4. Sthlm 1940.
Industria. Årg. XXXVI. Nr 26. Årg. XXXVII. Nr 1—5. Sthlm 1940 o. 1941.
Institut International d'Agriculture, Rome. Revue internationale d'Agriculture. 1940. Nr 11—12. Rome 1940.
International labour review. Vol. XLII. Nr 4—6. Montreal.
Kommersiella Meddelanden. Årg. 27. Nr 12. Årg. 28. Nr 1—2. Sthlm 1940 o. 1941.
Kommunaltidningen. 1941. Nr 1. Hfors 1941.
La Giustizia Penale. 1940. Roma.
Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. Nr 70. Sthlm 1940.
Mercator. Årg. XXXV. Nr 50—52. Årg. XXXVI. Nr 1—8. Hfors 1940 o. 1941.
Månadsrevy. 1940. Nr 12. Hfors 1940.
Nationalekonomisk Tidskrift. 1940. H. 5—6. Kbhvn 1940.
Nordisk Försäkringstidskrift. 1941. Nr 1. Sthlm 1940.
Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. 1940. H. 7—8. Sthlm 1940 o. 1941.
Skandinaviska Banken. Kvartalsskrift. 1941. Nr 1. Sthlm 1941.
Social Tidskrift. 1940. Nr 12. 1941. Nr 1. Hfors 1940 o. 1941.
Sociala Meddelanden. 1940. Nr 12. 1941. Nr 1. Sthlm 1941.
Social Tidskrift. 1940. Nr 10—12. Kbhvn.
Statistisk Månadsskrift. 1940. Nr 7—10. Kbhvn 1940 o. 1941.
Statistisk Månadsskrift. Årg. 35. Nr 11—12. Sthlm 1940 o. 1941.
Stockholms stads statistik. I. Statistisk årsbok för Stockholms stad 1940. Sthlm 1940.
 — III. Hälso- och sjukvård år 1939. Sthlm 1940. — VIII. 5. Arbetslöshets-
 hjälpen år 1938. Sthlm 1939. — VIII. 6. Arbetslöshets hjälpen år 1939. Sthlm 1940.
Sunt Föruft. Årg. XXI. Nr 1. Sthlm 1941.
Svensk Försäkrings Årsbok. 1940. Sthlm 1940.
Svensk Juristtidning. 1940. H. 8. 1941. H. 1—2. Sthlm 1940 o. 1941.
Svensk Tidskrift. 1940. H. 10. 1941. H. 1. Uppsala 1940 o. 1941.
Svenska Stadsförbundets Tidskrift. 1940. H. 10. 1941. H. 1. Sthlm 1940 o. 1941.
Sveriges officiella statistik. Bergshantering år 1939. Av Kommerskollegium. Sthlm 1941. — Handel år 1939. Av Kommerskollegium. Sthlm 1941. — Lönestatistisk
 Årsbok för Sverige år 1939. Av Kungl. Socialstyrelsen. Sthlm 1941. — Sam-
 hallets barnavård år 1937. Av Socialstyrelsen. Sthlm 1940.
Tiden. 1941. Nr 1—2. Sthlm 1941.
Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund. Årg. 6. H. 5. Sthlm 1940.
Tidsskrift for Rettsvitenskap. 1940. H. 4—5. Oslo.
Weltwirtschaftliches Archiv. Band 52. Heft 3. Band 53. Heft 1. Jena (tr. Hamburg).
 VI. 1940. Nr 51—52. 1941. Nr 1—9. Sthlm 1940 o. 1941.
- HECKSCHER, ELI F., De svenska penning-, vikt- och måttssystemen. (Publikationer ut-
 givna av Historieläroarnas Förening. I.) Sthlm 1941. P. A. Norstedt & Söner.
 VÖCHTING, FRIÉDRICH, Die Binnenkolonisation in Italien. (Kieler Vorträge 64.) Jena 1941.
 ÖSTE, ALFRED, Förenta staternas utrikespolitik. (Internationell politik 18. Skrifter utg.
 av Utrikespolitiska institutet.) Sthlm 1941. Kooperativa förbundets förlag.
 ØSTLID, HENRY, Det offentlige adgang til å avskjedige embeds- og tjenestemenn. (Juri-
 diske-Småskrifter utg. av Tidsskrift for Rettsvitenskap. Nr 3.) Oslo 1940.
 1809 års regeringsform. Några aktstycken belysande dess tillkomst. Till Professor
 Georg Andréns 50-årsdag samlade och utgivna. Gtbg 1940.
 Förteckning över Riksdagsbibliotekets nyförvärv år 1940. Sthlm 1941.
 Industritjänstemännens anställningsförhållanden. Del I. Löne- och utbildningsför-
 hållanden. Utredning verkställd av Dr FRITZ CRONER på uppdrag av Svenska
 Industritjänstemannaförbundet. Sthlm 1940.
 Riksskogstaxeringen av Ljungans, Indalsälvens och Ångermanälvens flodområden åren
 1938 och 1939. (Bilaga till Norrlands skogsvårdsförbunds tidskrift 1940: IV.)
 Sthlm 1940.

**Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen
har utkommit:**

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3: 50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4: 50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1: 50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2: 75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4: 50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2: 25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2: 50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2: 50.
- XXVI. LARS FRÏKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfallssamlingar. 1939. Pris kr. 2: 50.